

Stöd till ensamkommande barn och unga – effekter, erfarenheter och upplevelser

Systematisk litteraturöversikt och etiska
och samhällsliga aspekter

SBU Bereder 294/2018, dnr 2017/94

Detta är en preliminär version och
ändringar kan komma att göras.

Projektgrupp

Sakkunniga

Henry Ascher

Åsa Backlund

Titti Mattsson

Christian Munthe

SBU

Pernilla Östlund (projektledare)

Göran Bertilsson (biträdande projektledare)

Gunilla Fahlström (biträdande projektledare)

Kickan Håkanson (projektadministratör)

Ann Kristine Jonsson (informationsspecialist)

Knut Sundell (biträdande projektledare)

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
2. Bakgrund	5
3. Metodbeskrivning	15
4. Den systematiska litteratursammanställningen – effekter av insatser till ensamkommande barn och unga	24
5. Den systematiska översikten om upplevelser och erfarenheter av vad som är främjande och hämmande	26
6. Etiska och samhällseliga aspekter	87
7. Diskussion	95
8. Projektgrupp, externa granskare, råd och nämnd	113
9. Ordförklaringar och förkortningar	115
10 Referenser	118

Bilaga 1 Tabellverk av ingående kvalitativa studier

Bilaga 2 Alla CERQual-tabeller

Bilaga 3 Exkluderade artiklar

Bilaga 4 Gallrings och granskningsmallar

Bilaga 5 Sökstrategier

Bilaga 6 Intervjuer med representanter för ensamkommande ungdomar

Bilaga 7 Alla teman på nivå 1, 2, 3

1. Inledning

Syfte

Syftet med rapporten är att dels göra en systematisk litteraturöversikt för att undersöka vetenskapligt dokumenterade effekter av olika stödjande insatser från socialtjänst, hälso- och sjukvård samt skola för ensamkommande barn och unga, dels beskriva den forskning som belyser ensamkommande barns och ungas upplevelser och erfarenheter av vad som främjar och hämmar deras sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga i det nya landet. Även etiska och samhällseliga aspekter analyseras.

Uppdraget

Initiativet till rapporten kommer från SBU och ingår som en del i en serie rapporter om insatser för placerade barn och unga.

Målgrupper

Rapporten riktar sig i första hand till beslutsfattare på nationell, regional och lokal nivå samt till handläggare inom socialtjänstens sociala barnavård och till chefer och personal i organisationer som arbetar med ensamkommande barn och unga på flykt utanför den kommunala socialtjänsten. Behovet av vägledning för arbetet med ensamkommande barn har framhållits av bland annat Föreningen Sveriges Socialchefer, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) samt svensk vetenskaplig expertis.

2. Bakgrund

Ensamkommande barn och unga på flykt

Ensamkommande barn¹ är ett lagstadgat begrepp och används både i Sverige och internationellt, med olika definitioner. I svensk lag innefattas asylsökande barn under 18 år som vid ankomsten till mottagarlandet är skilda från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som anses ha trätt in i föräldrarnas ställe, eller som efter ankomsten står utan sådan ställföreträdare. Denna definition är snarlik den definition som utvecklats av FN:s flyktingkommissariat United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Som ensamkommande barn och unga räknas även de som inte söker asyl och de som har fått avslag på en asylansökan (papperslösa).

Ensamkommande barn och unga är inget nytt fenomen. Mest känt är kanske de finska krigsbarnen där Sverige under kort tid tog emot mellan 70 000 och 80 000 barn. Genom aktionen Kindertransport, före och i början av andra världskriget, räddades mellan 10 000 och 15 000 judiska barn, främst från Tyskland och Österrike. De skickades i första hand till England. Cirka 500 barn kom till Sverige. Under andra världskriget evakuerades barn från London och andra storstäder för att skydda från flygbombningarna. De separerades då från sina föräldrar och placerades på den engelska landsbygden. En del av den tidiga forskningen om hur små barn påverkas av separationer från föräldrar härrör från uppföljande forskning kring dessa barn. Även om dessa situationer skiljer sig åt sinsemellan och skiljer sig från dagens ensamkommande barn och unga så finns det också viktiga likheter. De historiska erfarenheterna av ensamkommande barn och unga visar att rådande samhällskontext i hög grad påverkar synen på dem och att detta i sin tur har betydelse för hur mottagandet utformas [1].

Antalet människor som tvingats på flykt (forcibly displaced) uppgick år 2017 enligt UNHCR till 68,5 miljoner [2]. Ungefär en tredjedel av dessa befinner sig utanför sina ursprungsländer och mer än hälften, 52 procent, är under 18 år. Under 2015 registrerades den högsta siffran ensamkommande barn och unga sedan UNHCR började samla in uppgifter år 2006, 98 400 barn [3]. År 2017 hade antalet sjunkit till 45 500 [2]. Åren 2015–2016 sökte cirka 170 000

¹ Ensamkommande barn avser gruppen 0–18 år. I rapporten använder vi även begreppet ensamkommande barn och unga som inbegriper åldersgruppen 0–21 år.

ensamkommande barn och unga asyl i Europa [4]. Statistiken över ensamkommande barn och unga i världen är dock osäker och sannolikt är antalet högre. Vissa länder registrerar inte statistik, till exempel USA och Sydafrika, och den statistik som finns innefattar endast de ensamkommande barn och unga som sökt asyl [2]. I UNHCR:s senaste rapport försökte man för första gången göra en mer omfattande analys varvid man uppskattade antalet till 173 800. De flesta rapportereras finnas i Etiopien (43 300), Kenya (18 300) och Sudan (12 400).

I Sverige utgjorde andelen ensamkommande barn och unga drygt sju procent av det totala antalet asylsökande år 2016. Denna andel har varit ganska jämn över tid, med undantag för 2015 då antalet ensamkommande barn och unga var 20 procent av det totala antalet asylsökande. De senaste åren har antalet ensamkommande barn och unga som söker asyl i Sverige sjunkit, efter åtstramningar i migrationspolitiken. Under perioden 2014 till 2017 har antalet asylsökande ensamkommande barn och unga varierat från 35 369 år 2015 till 1 336 år 2017. Andelen flickor har under samma period varit cirka 20 procent med undantag för 8 procent år 2015 [5]. Under det första halvåret 2018 sökte 464 ensamkommande barn och unga asyl [6]. Utvecklingen ser likartad ut i övriga Europa och är troligtvis ett resultat av en hårdare kontroll av EU:s gränser – något som gjort det svårare för barn på flykt att söka asyl.

Antalet ensamkommande barn och unga och varifrån de kommer varierar beroende på situationen i världen. En viktig anledning till det stora antalet människor på flykt under 2010-talet är kriget i Syrien som bröt ut 2011 och som av UNHCR beskrivs som den värsta humanitära krisen i modern tid. De senaste åren har de flesta ensamkommande barn och unga, som sökt asyl i Sverige, kommit från Afghanistan, Eritrea, Syrien, Irak, Somalia, Algeriet, Albanien, Etiopien och Marocko [7]. Majoriteten är pojkar i tonåren, ett mönster som ser likartat ut i de flesta länder dit ensamkommande barn och unga anländer och som kan förstås bland annat utifrån de risker som flyktvägarna innebär [8-10]. Hälften av de ensamkommande under år 2017 var 16–17 år, en tredjedel var 13–15 år och ungefär en tiondel var 7–12 år [5]. Det förekommer även att det kommer små barn, till exempel yngre syskon till en ensamkommande och andelen yngre barn har ökat under senare år. Tre procent av de ensamkommande barnen år 2017 var i åldrarna 0–6 år [5].

Gemensamt för alla ensamkommande barn och unga är att de har separerats från sina föräldrar, att de befinner sig i ett främmande land och att de i olika grad har upplevt förluster och potentiellt traumatiska erfarenheter, ofta både före och under flykten. Exempel på

utsatthet före flykten är att ha upplevt hot, våld mot och död av närstående, kidnappning, hot om att bli barnsoldat eller upplevelser av att ha tvingats bli barnsoldat, tvångsäktenskap, våld och övergrepp eller trafficking (se t.ex. [11]). Enligt UNICEF rapporterar åtta av tio att de blivit exploaterade sexuellt eller arbetsmässigt då de tagit sig till Europa [12]. Detta innebär att barnen och de unga kan befinna sig i en mycket svår och utsatt situation vid ankomsten till mottagarlandet. Samtidigt visar forskning att ensamkommande barn och unga som grupp är mycket heterogen (se t.ex. [1,8,13-15]). Uppväxtvillkor såsom anknytning och tidig barndom, skolbakgrund, familje- och bostadsförhållanden samt socioekonomiska förutsättningar varierar stort. Separationen från föräldrar kan ha skett på olika sätt, före flykten, på grund av eller under flykten. Bakgrunden till flykten, liksom hur uppbrottet gått till, ser olika ut. Oftast har dock flykten skett mer eller mindre akut. Barnen har i olika grad varit delaktiga i beslutet att lämna landet, även om det är vanligt att barnen haft en mer passiv roll i detta beslut [14,16].

Mottagande av ensamkommande barn och unga i Sverige

Mottagandet i Sverige är komplext både avseende antalet involverade aktörer och olika lagstiftning, samt att regleringen kring området har förändrats i flera avseenden de senaste åren. I en rapport om mottagandet av ensamkommande barn och unga i Norden beskrivs den tydligaste gemensamma nämnaren i länderna vara att detta sedan hösten 2015 är ett föränderligt område där flera lagändringar har genomförts eller är på gång [10]. Det vanligaste är att särskilda gruppboenden arrangeras för målgruppen. Sverige skiljer sig från övriga mottagarländer i Norden genom att socialtjänsten, och inte Migrationsverket eller motsvarande, ansvarar för boendet. Norge har dock ett liknande system som det svenska för barn upp till 15 år.

Det finns olika aktörer som ansvarar för mottagandet, till exempel Migrationsverket på statlig nivå, socialtjänsten och skolan inom kommunerna samt hälso- och sjukvården inom landstingen (se Faktarutor 2.1–2.3).

Migrationsverket

Migrationsverket ansvarar för att utreda och fatta beslut om uppehållstillstånd, anvisa barnet till den kommun som ska svara för deras mottagande samt administrera ersättningar till kommunerna. Vidare ska Migrationsverket se till att ett offentligt biträde utses, lämna uppgift till berört landsting för att barnet ska kallas till hälsoundersökning, efterforska barnets vårdnadshavare samt arbeta med återvändande för de barn som inte får stanna i Sverige. I beslut kring det ensamkommande barnets asylansökan ska, precis som när det gäller andra asylsökande barn, barnets bästa komma i främsta rummet (vilket dock inte betyder att det är den enda aspekten som ska avgöra).

Det finns olika grunder för att få asyl i Sverige, och det har betydelse för ett ensamkommande barn då det bland annat får konsekvenser för barnets möjlighet till familjeåterförening. För ensamkommande barn gäller att de inte får avvisas eller utvisas före 18 års ålder utan ett ordnat mottagande i mottagarlandet. Detta innebär att den verkställande myndigheten, Migrationsverket eller polisen, måste försäkra sig om att barnet kommer att tas omhand av en familjemedlem, en utsedd förmyndare eller en mottagningsenhet som är väl lämpad för att ta hand om barn (12 kap. 3 a § utlänningslagen, Utl).

Väntetiderna för utredning av asylansökan, beslut och eventuella överklaganden har varierat under olika tidsperioder men har ofta varit långa. Detta har särskilt varit fallet efter 2015 då ett stort antal ensamkommande barn sökte asyl i Sverige. Andelen barn som får uppehållstillstånd varierar med ursprungsland. Utifrån de tillfälliga ändringar i asyllagstiftningen som infördes 2016 har möjligheten till både tillfälligt och permanent uppehållstillstånd begränsats, liksom möjligheterna till anhöriginvandring.

Överförmyndare, god man och särskilt förordnad vårdnadshavare

Så länge ett ensamkommande barn är asylsökande är det den gode mannen som ansvarar för att se till att barnets behov enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken (FB) tillgodoses. Överförmyndaren i barnets vistelsekommun ska utse en god man till det ensamkommande barnet så snart som möjligt. Ansökan om en god man kan göras av socialtjänsten och Migrationsverket. Godmanskapet regleras av lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn. En god man ska i vårdnadshavares och förmyndares ställe ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta dess angelägenheter genom att bevaka och tillvarata barnets intressen gentemot berörda myndigheter. Godmanskapet upphör när barnet fyller 18 år eller om barnet får uppehållstillstånd. Om barnet är minderårigt när det får uppehållstillstånd ska socialtjänsten anmäla behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare till tingsrätten. En särskilt förordnad vårdnadshavare har ett mer långsiktigt ansvar än en god man (6 kap. 10a § FB).

Faktaruta 2.1. Beskrivning av olika aktörers ansvar och reglering.

Kommunernas ansvar: socialtjänst och skola

Sedan år 2006 har Sveriges kommuner haft ett huvudansvar för det praktiska mottagandet av ensamkommande barn. Kommunen ansvarar för mottagandet i form av boende, daglig omsorg, eventuellt särskilt stöd, god man och skolgång. Grunden för det kommunala mottagandet av ensamkommande barn är den så kallade normaliseringsprincipen. Den innebär att alla ensamkommande barnet ska ha rätt till stöd på samma sätt som alla andra barn som vistas i den kommunen de anvisats (prop 2005/06:46). Ensamkommande barn omfattas i princip av samma regelverk till skydd för sina rättigheter som andra minderåriga som av olika skäl inte kan bo med sina föräldrar enligt FN:s konvention om barnets rättigheter, socialtjänstlagen (2001:453, SoL), och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Den kommun, där barnet först kommer i kontakt med svenska myndigheter kallas för ankomstkommun, och har ansvar att svara för barnets omedelbara behov. Den kommun som Migrationsverket sedan anvisar barnet till (anvisningskommunen) har ansvar för ett mer långsiktigt stöd. Sedan 2016 görs dessa anvisningar till alla kommuner utifrån en tilldelningsmall som tar hänsyn till kommunernas storlek, förutsättningar och tidigare erfarenheter av mottagande av ensamkommande barn och nyanlända.

Socialtjänst

I praktiken har framför allt socialtjänsten ett huvudansvar i mottagandet. Socialtjänsten utreder barnens behov av stöd och hjälp, ser till att barnen får en god man och skolundervisning, samt fattar beslut om boende och eventuella andra stödinsatser. Barnets bästa ska enligt SoL och LVU beaktas i alla ärenden som rör barn och vara avgörande i beslut och åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn. Vad som är barnets bästa ska avgöras utifrån en sammanvägd bedömning av barnets vilja och åsikt, kunskap om barnet samt vetenskap och beprövad erfarenhet.

De placeringsformer som används är familjehem, jourhem, hem för vård eller boende (HVB) och stödboende för åldersgruppen 16–20 år, samt i vissa fall behandlingshem eller särskilda ungdomshem (för placeringar enligt 12 § LVU, drivna av Statens Institutionsstyrelse). Stödboende infördes som en ny placeringsform i januari 2016, med ensamkommande barn och unga som en explicit formulerad målgrupp (prop. 2015/16:43). Stödboende består av ett antal lägenheter eller boenden i en sammanhållen verksamhet med ett individuellt anpassat stöd, med syftet att under trygga former träna och förbereda barnet eller den unge för ett självständigt boende och vuxenliv. Det finns inget krav på att personal ska finnas på plats hela tiden i stödboendet. Personal ska emellertid kunna nå dygnet runt och vid behov kunna infinna sig utan skäligt dröjsmål. Sedan placeringsformen stödboende infördes har antalet stödboenden ökat kraftigt (i juli 2018 fanns 520 stödboenden registrerade hos Inspektionen för Vård och Omsorg (IVO)), medan antalet HVB för ensamkommande barn har minskat under samma period (från 1 600 HVB i slutet av 2016 till 736 i juli 2018).

Så länge som barnet är asylsökande och kategoriseras som ett ensamkommande barn har barnets anvisningskommun rätt till ersättning från Migrationsverket för sina insatser till barnet. Om barnet är asylsökande när det fyller 18 år, och socialtjänsten inte bedömer att det finns ett fortsatt vårdbehov, övergår ansvaret för mottagandet till Migrationsverket (Socialstyrelsen 2016). Socialtjänsten har ett allmänt övergripande ansvar för barn som vistas i kommunen enligt 5 kap. 1 § SoL. Från och med 1 juli 2017 har möjligheterna för kommunerna att få ersättning för vård till ensamkommande unga som fyllt 18 men inte 21 år begränsats till att bara gälla för vårdbehov enligt LVU.

Skola

När det gäller skolgång finns särskilda regler för gruppen nyanlända elever bland annat kring bedömning av elevens kunskaper, placering i undervisningsgrupp och garanterad undervisningstid. Med nyanländ elev avses enligt 3 kap. 12 a § skollagen (2010:800) att eleven har varit bosatt utomlands, numera är bosatt i Sverige, har påbörjat sin utbildning i Sverige senare än höstterminen det kalenderår då eleven fyllde sju år och, i tillämpliga fall, inte tidigare haft mer än fyra års skolgång i Sverige. Asylsökande barn ska erbjudas plats i skolan inom en månad efter ankomst till landet (12 kap. 14 § gymnasieförordningen [2010:2039]; 4 kap. 1 a § skolförordningen [2011:185]). Asylsökande barn, inklusive så kallade papperslösa barn (som vistas i landet utan tillstånd), har rätt till grundskola precis som alla andra barn. De har dock inte skolplikt (7 kap. 2 § skollagen). Asylsökande ungdomar har rätt att genomgå gymnasiet om de påbörjar utbildningen före 18 års ålder enligt 29 kap. 3 § skollagen. Nyanlända elever har i regel rätt till modersmålsundervisning samt studiehandledning på modersmål.

Faktaruta 2.2. Beskrivning av olika aktörers ansvar och reglering.

Hälso- och sjukvård

Ensamkommande barn och unga har liksom andra asylsökande barn och unga samma rätt till hälso-, sjuk- och tandvård som alla andra barn och unga i Sverige. Det gäller oavsett om man är asylsökande, fått uppehållstillstånd eller lever som papperslös. Vidare erbjuds de i likhet med andra asylsökande barn och vuxna en hälsoundersökning kort efter man anlänt till landet. Målet med den är att identifiera fysiska och psykiska hälsobehov, utesluta smittsamma sjukdomar och informera om det svenska hälso- och sjukvårdssystemet.

Andra instanser med ansvar för ensamkommande barn

Länsstyrelserna har ett övergripande ansvar för beredskap och kapacitet i mottagandet och Socialstyrelsen ska bidra med råd och stöd. Socialstyrelsen har bland annat inrättat ett kunskapscentrum med syfte att stimulera och förstärka kunskapsutveckling för arbetet med ensamkommande barn och unga inom socialtjänst samt hälso- och sjukvård. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) ansvarar för tillsyn över hälso- och sjukvård, socialtjänst med mera. Myndigheten ansvarar även för tillståndsprövning av HVB och stödboenden.

Faktaruta 2.3. Beskrivning av olika aktörers ansvar och reglering.

Ålderns betydelse

I flera av de vanligaste ursprungsländerna för ensamkommande barn och unga saknas en välfungerande folkbokföring. Det medför att många har en bristande dokumentation till stöd för sin ålder och identitet. Migrationsverket kan då initiera en medicinsk åldersbedömning som i Sverige idag genomförs av Rättsmedicinalverket med hjälp av magnetkameraundersökning av knäledens tillväxtzoner och bedömning av visdomständernas mognad genom en röntgenundersökning. På grund av stora variationer i mognadsutvecklingen i det aktuella åldersspannet har metoderna som används för ålderbedömning breda konfidensintervall. Det gör att metoderna, tillämpade för att dikotomt avgöra ålder (över och under 18 år), har kritiserats [17-19].

När ett barn fyller 18 år, eller efter en åldersbedömning där barnets ålder skrivits upp, gäller inte längre det särskilda regelverket för ensamkommande barn och unga. Detta kan påverka hur man inom socialtjänsten ser på barnets rätt till stöd. Detta har till exempel lett till omdebatterade beslut om att unga, vars ålder skrivits upp av Migrationsverket, förlorat sin gode man och sin rätt till skola och boende.

Ny tidsbegränsad lag om uppehållstillstånd

Sedan 20 juni 2016 finns en tidsbegränsad lag som begränsar möjligheterna för asylsökande och deras anhöriga att få uppehållstillstånd i Sverige, lagen (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige. Det uttalade syftet med lagen är att Sveriges asylopolitik ska ligga på EU:s miniminivå. Lagen medför betydande

inskränkningar i möjligheten att få stanna i Sverige. Lagen innebär att så kallade *synnerligen ömmande omständigheter* för vuxna och *särskilt ömmande omständigheter* för barn, bara ska leda till uppehållstillstånd för det fall som en utvisning skulle strida mot ett svenskt konventionsåtagande. Ensamkommande barn och unga, som inte har anhöriga som kan ta emot dem i ursprungslandet, kunde tidigare få uppehållstillstånd av *särskilt ömmande omständigheter*, om de inte hade egna asylskäl. Dessa unga kan nu istället utvisas när de fyller 18 år.

De nya reglerna om uppehållstillstånd för studier på gymnasienivå, som tillkommit under år 2018, är komplicerade och omdiskuterade [20]. En tillfällig ändring i lagen (2017:353) om uppehållstillstånd för studerande på gymnasial nivå går ut på att ungdomar som annars bara skulle fått ett kortare uppehållstillstånd, i vissa fall ska få stanna längre för att hinna gå ut gymnasiet. Efter gymnasiet ska ungdomarna få tillstånd ytterligare sex månader för att söka arbete och därefter kunna stanna permanent om de får en anställning.

Forskning om ensamkommande barns och ungas hälsa och integration

Att ensamkommande barn och unga har en hög förekomst av psykisk ohälsa framkommer av en stor mängd studier [21]. Redan vid ankomsten till det nya landet har man funnit en hög prevalens av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), ångest och depression [22]. I en jämförande studie, både med barn i familjer på flykt och med jämnåriga födda i ankomstlandet, rapporterade ensamkommande signifikant högre nivåer av traumatiska stressreaktioner och internaliserande symtom (ångest och depression) än de övriga grupperna medan inhemska ungdomar hade mer externaliserande problem (t.ex. starta bråk och dricka alkohol) [23].

Flera studier visar att många ensamkommande barn och unga har upplevt en eller flera traumatiska händelser. Det finns ett starkt samband mellan traumabelastning och den psykiska hälsan [22-25]. En studie av 160 ensamkommande pojkar i Norge visade att 82 procent hade upplevt livshotande händelser, 78 procent hade varit utsatta för fysiska övergrepp eller våld och lika många hade förlorat en nära anhörig [26]. Studien underströk att ensamkommande barn har ett stort behov av stödinsatser redan vid ankomsten [22].

Longitudinella studier av barn på flykt visar generellt ett starkt samband mellan

traumabelastning före och under migrationen och psykisk ohälsa under den första tiden efter ankomsten till det nya landet. Över tid minskar dock betydelsen av dessa faktorer medan betydelsen av så kallade postmigrationsfaktorer, såsom lång väntan på asylbesked, saknad efter anhöriga och andra svårigheter i det nya landet, ökar [27-29]. En långvarig asylprocess innebär en förlängd period av osäkerhet om framtiden. En studie av vuxna i Nederländerna visade en fördubblad risk för psykisk ohälsa efter två år med kvarstående osäkerhet [30]. I en longitudinell dansk studie av barn i familjer från Mellanöstern fann man åtta till nio år efter ankomsten att traumabelastningen, som kort efter ankomsten var den viktigaste faktorn för den psykiska hälsan, hade en ganska liten kvarstående effekt [28]. Istället hade förhållanden i mottagarlandet starkare samband med den långsiktiga psykiska hälsan. Riskfaktorer för externaliserande beteenden efter åtta till nio år var bland annat att i ankomstlandet ha bevittnat attacker på andra, att ha gått i flera olika skolor och att ha haft en sämre närvaro. Riskfaktorer för internaliserade besvär var bland annat antal traumatiska händelser före ankomsten, antalet psykiskt påfrestande händelser efter ankomsten, antalet upplevelser av diskriminering i ankomstlandet, färre vänner med ursprung från det nya landet, sämre kunskaper i majoritetsspråket och att vara flicka.

Andra riskfaktorer som visat ha samband med ensamkommande barns och ungas psykiska hälsa är ålder vid ankomsten, där högre ålder visar en koppling till ökad ohälsa [23]. Detta har föreslagits kunnat vara kopplat till en lägre nivå av omsorg och omhändertagande av äldre ensamkommande ungdomar. Man har också sett en sämre hälsa hos ensamkommande flickor [23,25,31,32].

Även om den psykiska hälsan hos barn på flykt i familj visar en ganska god prognos i longitudinella studier så verkar resultatet inte så entydigt i de få studier som finns om ensamkommande. Studier med förhållandevis kort uppföljningstid, ett år respektive 18 månader efter ankomsten, visar fortsatt hög psykisk ohälsa [23,33]. Dagliga stressorer uppskattades med hjälp av en särskild skala och innefattade sociala stressorer (t.ex. svårt att få vänner eller konflikter), materiella stressorer (t.ex. boende, sjukvård, kläder, mat och ekonomi), samt diskriminering och andra stressorer kopplade till situationen som ensamkommande (t.ex. känslor av osäkerhet och otrygghet, oro för familjen eller asylprocessen) [33].

Studier av hur ensamkommande barn och unga har lyckats etablera sig i Sverige på längre sikt

visar att ensamkommande trots sin sårbarhet på gruppnivå klarar sig bättre när det gäller sysselsättning och ekonomi än de som kommit som barn med sina familjer [32,34]. Sysselsättning och inkomst ökar över tid, det senare dock inte signifikant för ensamkommande flickor, något som delvis förklaras av att de i högre utsträckning tycks kombinera arbete med studier (ibid).

Insatser riktade till ensamkommande barn och unga

Ensamkommande barn och unga är en heterogen grupp med avseende på till exempel anledning till flykt, ålder, uppväxtförhållanden, utbildningsnivå, socioekonomiska förhållanden samt kulturell och religiös bakgrund. Det betyder att individens behov och förutsättningar kan spela roll för val av insats och förväntat effekt av insats.

Socialtjänst

Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för ensamkommande barn och unga. I en enkät, som ingick i SBU-rapporten Insatser för bättre psykisk och fysisk hälsa hos familjehemsplacerade barn och som distribuerades till socialtjänsten, ingick en fråga om kommuner och enskilda företag använde särskilda metoder eller insatser till ensamkommande barn och unga [35]. Av de 80 kommuner som besvarade enkäten uppgav 10 (13 %) att de hade särskilda insatser för ensamkommande barn och unga. Det finns också enskilda företag som på uppdrag av socialtjänsten arbetar med ensamkommande barn och unga. Bland dem var det en något högre andel, 13 av 34 företag (38 %), som angav att de hade särskilda insatser för denna grupp. Det fanns inga typer av insatser som var vanligare än andra. I den mån det förekom stöd för traumabearbetning eller särskilda insatser för integrering var det de enskilda företagen som nämnde det. Noterbart är att det endast var två kommuner av 80 som angav läkarundersökning respektive särskild handledning till familjehem där ungdomarna ofta placerades.

Det gjordes inte någon motsvarande praxisundersökning till andra aktörer som har ansvar för ensamkommande barn och unga, till exempel hälso- och sjukvården, Migrationsverket, skolan eller barn- och ungdomspsykiatri.

Skola

Det finns särskilda regler för gruppen nyanlända elever, bland annat kring bedömning av elevens kunskaper, placering i undervisningsgrupp och garanterad undervisningstid. Asylsökande barn och unga ska erbjudas plats i skolan inom en månad efter ankomst till

landet och har rätt till grundskola precis som alla andra barn. De har dock inte skolplikt. Det finns flera stödinsatser som till exempel ”Studiehandledning på modersmålet” och ”Språkintröduktion i gymnasieskolan”. Asylsökande ungdomar har rätt att genomgå gymnasiet om de påbörjar utbildningen före 18 års ålder. Nyanlända elever har i regel rätt till modersmålsundervisning samt studiehandledning på modersmålet (se även Faktaruta 2.2).

Hälso- och sjukvård

Ensamkommande barn och unga i Sverige erbjuds i likhet med andra asylsökande barn och vuxna en hälsoundersökning kort efter det att man anlät till landet och har i övrigt samma rätt till hälso-, sjuk- och tandvård som alla andra barn i Sverige (se även Faktaruta 2.3) [36,37].

3. Metodbeskrivning

Syftet med en systematisk litteraturoversikt är att ge en saklig sammanställning av det vetenskapliga kunskapsläget. Metodiken för att ta fram en systematisk litteraturoversikt utgår från tydliga frågor och inklusions- och exklusionskriterier. Sökningen efter litteratur görs brett i flera databaser. Därefter följer relevans- och kvalitetsgranskningar av studierna. Resultaten från de studier som bedöms vara tillförlitliga läggs samman i till exempel metaanalyser. Slutligen värderas hur tillförlitligt det sammanvägda resultatet är, uttryckt som styrka på det vetenskapliga stödet (s.k. evidensstyrka, se Faktaruta 3.1 och 3.2). Detta avsnitt beskriver bland annat frågor, urvalskriterier och metoder för sammanvägning av resultat. En mer utförlig information om metodiken finns i SBU:s handbok [38].

Frågor

1. Vilka insatser från socialtjänst, hälso- och sjukvård samt skola stödjer ensamkommande barns och ungas sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga (Kapitel 4)?
2. Vilka erfarenheter och upplevelser har ensamkommande barn av vad som hämmar eller främjar deras sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga (Kapitel 5)?
3. Vilka etiska aspekter finns vad gäller samhällets arbete med ensamkommande barn och unga (Kapitel 6)?

Vi har även intervjuat fyra ensamkommande ungdomar i Sverige (Bilaga 6).

Underlagen till Fråga 1 och Fråga 2 är systematiska litteratursökningar. Fråga 3 bygger på en etisk analys.

Definition av fysisk hälsa och funktionsförmåga

Vi har utgått från WHO:s definition av hälsa vilket inte bara innefattar frånvaro av sjukdom utan ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande [39]. Med funktionsförmåga avses att en person klarar av för honom eller henne själv betydande, nödvändiga aktiviteter i det vardagliga livet i den miljö där personen lever som till exempel möjligheter till arbete, utbildning och utveckling av sociala nätverk i mottagarsamhället.

Inklusions- och exklusionskriterier

Här redovisar vi de avgränsningar som har gjorts. Vi redovisar kriterierna för Fråga 1 och Fråga 2 separat eftersom det är två separata systematiska litteraturoversikter. Fråga 1 besvaras av studier med kvantitativ metodik och Fråga 2 besvaras av studier med kvalitativ metodik.

Fråga 1 - kvantitativ metodik

Population: Ensamkommande barn och unga 0–18 år. Även studier där populationen utgjordes av både ensamkommande och barn och unga från flyktingfamiljer om resultaten var publicerade per subgrupp, eller där minst 70 procent var ensamkommande barn och unga.

Intervention: Insatser som stödde de ungas integrering i samhället samt deras fysiska och psykiska hälsa.

Kontrollintervention: Det saknas standardbehandling för målgruppen. Därför accepterades alla typer av kontroll- och jämförelsegrupper, inklusive ingen behandling eller annan definierad behandling.

Utfallsmått: Psykologisk hälsa, fysisk hälsa (inkl. tandhälsa), social integrering och funktionsförmåga.

Övrigt:

- Studiedesign: Studier med jämförelsegrupp, randomiserade och icke-randomiserade kontrollerade studier.
- Uppföljningstid: Sex månader eller mer efter insats.
- Studiestorlek: Inga begränsningar i studiestorlek.
- Språk: Svenska, danska, norska och engelska.
- Sökperiod: Från 1990 till februari 2018.

Fråga 2 – kvalitativ analysmetodik

Plats/miljö: Mottagarland i västvärlden.

Population: Ensamkommande barn som sökt asyl i västvärlden innan 18 års ålder och som intervjuats om upplevelser före 21 års ålder. Datainsamlingen kan dock ha skett senare. Intervjuer med barn och unga på flykt som anlänt tillsammans med sina familjer exkluderades, liksom andra informanternas beskrivning av hur ensamkommande barn upplever sin situation.

Intervention: Faktorer, förhållanden, förutsättningar och sammanhang som främjar och begränsar social integrering, psykisk och fysisk hälsa och funktionsförmåga.

Utfall: Upplevelser av vad som gynnar eller missgynnar barnens och de ungas psykiska och fysiska hälsa (inkl. tandhälsa), utbildning, social integrering och funktionsförmåga.

Övrigt:

- Studiedesign: Studier genomförda med kvalitativ studiedesign
- Språk: Svenska, norska, danska och engelska.
- Sökperiod: Från 1990 till och med juni 2018.

Avgränsningar

Följande ingår inte:

- Barn i flyktingfamiljer, ensamkommande flyktingar äldre än 18 år vid ankomst till det nya landet.
- Barn som sänts utomlands på grund av studier.
- Kvalitativa data från andra än barnen själva, till exempel familjehemsföräldrar och personal på institutioner.

Litteratursökning

De systematiska litteratursökningarna utfördes av SBU:s informationsspecialist i samråd med projektledare och sakkunniga. De sakkunniga bidrog med lämpliga söktermer. Särskild vikt lades vid att utforma en bred och förutsättningslös sökstrategi. Sökningarna genomfördes i mars 2016, i mars och juni 2017 samt en uppdateringssökning i februari 2018 i databaserna Academic Search Elite, Campbell Library, CENTRAL, Cochrane Database of Systematic Reviews, Cinahl, DARE, ERIC, HTA, PsycInfo, PubMed, SocIndex, Sociological Abstracts, Social Services Abstracts och Social Care Online.

Alla sökstrategier redovisas i Bilaga 5 på www.sbu.se/294.

Urval av studier

SBU:s kansli gjorde en första grovgallring av artikelsammanfattningarna (abstrakt) av de referenser som identifierades i litteratursökningen. Därefter arbetade de sakkunniga parvis med att välja ut relevanta artiklar via granskningsverktyget Rayyan (<https://rayyan.qcri.org>). Till hjälp för gallringen användes en mall, se Bilaga 4 Gallrings- och granskningsmallar på www.sbu.se/294. De abstrakt som uppfyllde inklusionskriterierna beställdes i fulltext. Dessa granskades av de sakkunniga oberoende av varandra. De sakkunniga gjorde sedan en

gemensam bedömning utifrån inklusions- och exklusionskriterierna vilka artiklar som ansågs vara relevanta (vid oenighet löstes det med konsensusdiskussion). De relevanta artiklarna kvalitetsgranskades därefter. I det fall granskningen gällde en artikel där någon medlem i projektgruppen varit författare eller hade annan form av bindning till artikelns innehåll, deltog hela projektgruppen i den slutliga värderingen av artikeln.

Artiklar som inte bedömdes vara relevanta redovisas i Bilaga 3 Exkluderade artiklar på www.sbu.se/294.

Bedömning av risk för snedvridning

De sakkunniga arbetade oberoende av varandra med att bedöma risken för snedvridning på de relevanta artiklarna. Kvalitetsgranskningen gjordes med stöd av SBU:s granskningsmallar. Granskningsmallarna för kvantitativa studier tar upp olika kvalitetsaspekter som kan påverka en studies tillförlitlighet såsom bortfall av den population som undersökts och hur forskarna mätt utfallet. Granskningen syftar till att bedöma risken för om studiernas resultat är påverkade av systematiska fel. Bedömning av kvaliteten i de kvalitativa studierna rörde framför allt frågeställningens tydlighet, dokumentation av tillvägagångssätt vid insamling respektive analys, forskarnas förförståelse samt forskningsetik. I de fall det fanns en osäkerhet om hur en artikel skulle bedömas togs artikeln upp till diskussion och bedömning i hela projektgruppen.

Sammanvägning av resultat

Studier med kvantitativ metodik (Fråga 1)

För att resultaten av den systematiska litteraturgranskningen ska kunna stödja beslutsfattande måste de sammanfattas och presenteras på ett överskådligt sätt. Överskådlighet kan man bland annat få genom att använda procent och medelvärden. Ibland kan det göras i statistiska sammanställningar (s.k. metaanalyser) av resultaten från flera studier om de är tillräckligt lika varandra när det gäller population, intervention och utfallsmått [40]. De studier som är alltför olika kan inte betraktas som upprepade försök. Detta betyder i sin tur att en eventuell variation i resultat kan bero på annat än det slumpmässiga urvalet av försökspersoner i olika grupper.

Studier med kvalitativ analysmetodik (Fråga 2)

Bearbetning, analys och sammanvägning

Data i artiklarna – dels citat och dels text som sammanfattar och förmedlar upplevelser och erfarenheter – extraherades parvis av en grupp om fem personer som läste varje artikel som ingick i materialet och som inledningsvis gjorde en självständig bedömning och formulering av möjliga teman på första nivån. Förförståelsen hos de fem personerna bygger på aktuellt praktiskt arbete med ensamkommande barn och unga, erfarenheter av forskning om ensamkommande barn och unga, erfarenheter från preklinisk och klinisk medicinsk forskning, socialmedicin och socialt arbete samt arbete med systematiska litteraturöversikter.

Arbetet med att syntetisera materialet gjordes av minst två personer. Vi använde deskriptiv kvalitativ innehållsanalys med fokus på det manifesta innehållet i upplevelserna oavsett vilka analysmetoder som hade använts i de ingående studierna [41,42]. Temana på första nivån (subkategorier) extraherades induktivt ur insamlade rådata och kondenseras därefter till mer övergripande teman på andra och tredje nivån (kategorier och teman). I detta syntesarbete utgick vi antingen från befintliga teman och citat eller annan datanära text i artikeln för att generera nya teman på första nivån som var relevanta för vår fråga. Det innebär att alla teman och all text i en artikel inte ingår i vårt material. Kondensering och reduktion gick till på samma sätt som vid enskilda originalstudier.

Initialt *identifierades* angivna teman på första nivån. Om dessa var oklart formulerade enades vi om en *bästa tolkning* av teman. Därefter *preciserades* samt *verifierades* temana mot bakgrund av de belägg som författarna i respektive artikel presenterat. Om samma tema på första nivån ansågs finnas i fler än en artikel placerades dessa under ett och samma tema. Om ett angivet tema på första nivån ansågs innehålla fler än ett tema delades temat.

Projektgruppen har avgjort vilka teman från studierna som utgör teman på första och andra nivå i denna syntes.

Därefter följde ett gemensamt tolkningsarbete utifrån tillgången till hela materialet där enskilda teman kunde ifrågasättas och preciseras ytterligare. Flera verifierade teman rubricerades om för att tydligare svara mot innehållet. Arbetet pågick tills konsensus uppnåddes. En bedömning av tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget gjordes på temana på andra nivån vilka bestod av innehållsrik information om ensamkommande barns och ungas erfarenheter och upplevelser av vad som främjar och hämmar social integrering,

psykisk och fysisk hälsa samt funktionsförmåga. Temana på tredje nivån kondenserades utifrån samtliga teman på andra nivån, oavsett evidensstyrka. Temana på tredje nivån användes också för att ordna och presentera resultatet på ett enkelt och läsvänligt sätt.

Temana på tredje nivån gör inte anspråk på att vara på samma analytiska nivå inbördes. Eventuella orsakssamband mellan temana behandlas inte i denna rapport. Faktorer, situationer och sammanhang som upplevs som antingen främjande, hämmande eller som både och identifierades i temana på andra nivån. Detta redovisas i tabellerna i Kapitel 5.

Det vetenskapliga underlagets styrka – kvantitativ metodik

Det vetenskapliga underlagets styrka bedöms per utfallsmått. Detta har bland annat att göra med studiens vetenskapliga kvalitet och om studiens forskningspersoner motsvarar den population vi vill dra slutsatser om. Enligt SBU:s handbok bedöms osäkerheten som mycket stor om resultatet bygger på endast en studie [38].

SBU använder det internationellt utarbetade systemet Grading of Recommendations Assessment, Development and Evaluation (GRADE) för att bedöma det vetenskapliga underlagets styrka [43]. Tillförlitligheten i de sammanvägda resultaten uttrycks med hjälp av evidensstyrka (se Faktaruta 3.1).

Bedömning av tilltro – kvalitativ metodik

En bedömning gjordes av vår tilltro till om utsagorna, det vill säga temana på andra nivån, var en rimlig representation av det aktuella fenomenet. baserat på CERQual (Faktaruta 3.2). De erhållna temana på första, andra och tredje nivån, inklusive belägg för dessa, diskuterades slutligen gemensamt i hela projektgruppen för att ytterligare kritiskt bedöma den framtagna analysen. CERQual är utvecklat inom GRADE för att bedöma tillförlitligheten (evidensstyrkan) hos det sammanvägda resultatet av kvalitativ forskning. Tillförlitligheten påverkas av faktorer såsom:

- metodbrister i de ingående studierna (presentation av forskarnas förförståelse, etiska överväganden, hur genomförande och analys gått till, antal studier där endast en studie utgör ett observandum),
- i vilken utsträckning data är relevanta för svensk kontext (vilka länder studierna kommer från och sammansättning av deltagarna),
- i vilken utsträckning data är entydiga (koherens) och om eventuell spretighet kan förklaras,

- om data är tillräckligt ”rikt”, det vill säga omfattande. (Här beaktas förekomst av citat, antal teman på första nivån samt antal deltagare i studierna där färre än 15 personer ansågs vara ett begränsat antal deltagare.)

Tillförlitligheten, det vill säga tilltron till resultaten, bedömdes utifrån temana på andra nivån.

Faktaruta 3.1 Tillförlitlighet enligt GRADE-systemet.

En systematisk litteraturoversikt väger samman resultat från olika studier. SBU använder det internationellt utarbetade GRADE-systemet (<http://www.gradeworkinggroup.org>) för att göra en strukturerad bedömning av tillförlitligheten (evidensstyrkan) hos varje sammanvägt delresultat (utfall) i översikten. Den sakliga grunden för värderingen ska redovisas tydligt så att det är möjligt för andra att granska och göra sin egen bedömning.

Bedömningen av tillförlitlighet innefattar, för varje sammanvägt delresultat:

- hur stor risken är för systematiska fel i studierna (engelska: *bias*, snedvridning),
- hur mycket studierna motsäger varandra (engelska: *inconsistency*, bristande samstämmighet),
- i vilken grad som de studerade förhållandena skiljer sig från den aktuella frågan (engelska: *indirectness*, bristande överförbarhet),
- hur stor den statistiska osäkerheten är (engelska: *imprecision*, bristande precision) samt
- hur stor risken är för snedvriden publicering av studier och resultat (engelska: *publication bias*).

Hänsyn tas också till storleken på delresultatet, eventuellt samband mellan dos och respons samt i vilken riktning som tänkbara snedvridande faktorer kan förväntas verka.

För mer detaljerad beskrivning se SBU:s metodbok.

Tillförlitligheten graderas i fyra nivåer:

- Det sammanvägda resultatet har **hög tillförlitlighet** (⊕⊕⊕⊕)
(Bedömningen är att resultatet stämmer)
- Det sammanvägda resultatet har **måttlig tillförlitlighet** (⊕⊕⊕○)
(Bedömningen är att det är **troligt** att resultatet stämmer)
- Det sammanvägda resultatet har **låg tillförlitlighet** (⊕⊕○○)
(Bedömningen är att det är **möjligt** att resultatet stämmer)
- Det sammanvägda resultatet har **mycket låg tillförlitlighet** (⊕○○○)
(Det går inte att bedöma om resultatet stämmer)

När det helt saknas studier som uppfyller inklusionskriterierna anges ”studier saknas”, utan gradering av tillförlitligheten.

Faktaruta 3.2 Bedömning av resultatens tillförlitlighet med CERQual (kvalitativa data).

CERQual är utvecklat inom GRADE för att bedöma tillförlitligheten (evidensstyrkan) hos det sammanvägda resultatet av kvalitativ forskning. Tillförlitligheten påverkas av faktorer som metodbrister i de ingående studierna, i vilken utsträckning underliggande data är entydiga (koherens) och relevanta för frågan samt om underliggande data är tillräckligt rikt.

Tillförlitligheten graderas i fyra nivåer:

- **Hög tillförlitlighet** (⊕⊕⊕⊕). Fyndet i översikten är en rimlig representation av fenomenet av intresse (eng. strong confidence)
- **Måttlig tillförlitlighet** (⊕⊕⊕○). Troligen är fyndet i översikten en rimlig representation av fenomenet av intresse (eng. moderate confidence)
- **Låg tillförlitlighet** (⊕⊕○○). Möjligen är fyndet i översikten en rimlig representation av fenomenet av intresse (eng. low confidence)
- **Mycket låg tillförlitlighet** (⊕○○○). Det går inte att bedöma om fyndet i översikten är en rimlig representation av fenomenet av intresse (eng. very low confidence)

Fyra röster från ensamkommande ungdomar i Sverige

För att få information om hur ensamkommande unga upplever mötet med Sverige inbjöds två organisationer (Ensamkommandes Förbund och Ung i Sverige) att svara på en enkät.

Ensamkommandes Förbund återkom inte. Organisationen Ung i Sverige fick själv besluta om man ville besvara en enkät eller om man föredrog en gruppintervju utifrån samma enkätfrågor. Enkäten baseras på formuläret ”The HTAi Patient Group Submission Template” [44]. Representanter för Ung i Sverige föredrog en gruppintervju som genomfördes våren 2018, först med två pojkar och senare med två flickor i åldrarna 16 till 19 år. En av pojkarna var även medlem i Ensamkommandes Förbund som drivs av ensamkommande unga från olika länder och som har fyra lokalföreningar med totalt cirka 150 medlemmar. Intervjuerna gjordes inte i forskningssyfte, utan gjordes för att få ett underlag som kunde jämföras med vår systematiska översikt av kvalitativ forskning, och för att säkra ett svenskt perspektiv som annars riskerade att inte komma fram i internationell forskning.

De semistrukturerade intervjuerna genomfördes av SBU:s personal och spelades in. En psykolog ansvarade för intervjun och två personer förde anteckningar. Efter intervjuerna lyssnades inspelningarna av och jämfördes mot anteckningarna. De intervjuade har i efterhand godkänt texten i det sammanställda dokumentet. Tolk ansågs inte nödvändig eftersom de intervjuade ungdomarna talade god svenska. SBU:s neutrala roll påtalades inför intervjun.

Intervjuerna genomfördes vid två tillfällen i SBU:s lokaler och tog vardera cirka två timmar. Svaren sammanställdes utifrån de områden som de intervjuade fokuserade på under intervjun. Materialet är starkt selekterat och gör inte anspråk på att utgöra ett representativt urval. Det är en redovisning av vad fyra ensamkommande ungdomar har upplevt före och under flykten samt hur de upplevt mötet med Sverige. Svaren redovisas i Bilaga 3.

Etiska och samhällsliga aspekter

En integrering av etiska aspekter vid bedömningen av insatser och förhållanden inom ett område kräver analys av de värden och normer som styr området. SBU har tagit fram en vägledning för integrering av etiska aspekter i utvärdering inom hälso- och sjukvård [45]. Den bygger på en professions- och områdesetisk praxis samt gällande regelverk för hälso- och sjukvården. En motsvarande vägledning är under utarbetande för det sociala området eftersom det finns viktiga skillnader jämfört med hälso- och sjukvården. Den preliminära versionen har använts i den här utvärderingen. Bedömningen av de etiska aspekterna utgår därför från de etiska värden som framför allt återfinns i sociallagstiftningen: värden förknippade med målet för socialtjänstinsatsen och värden kring rättvisa, jämlikhet, autonomi, integritet och ansvar. Grundläggande är att tydligt ange vilka värden som kan uppnås med insatser, vilka risker insatserna medför och vilket kunskapsunderlag som finns för att bedöma det, samt att värdera om insatserna kan strida mot andra etiska normer.

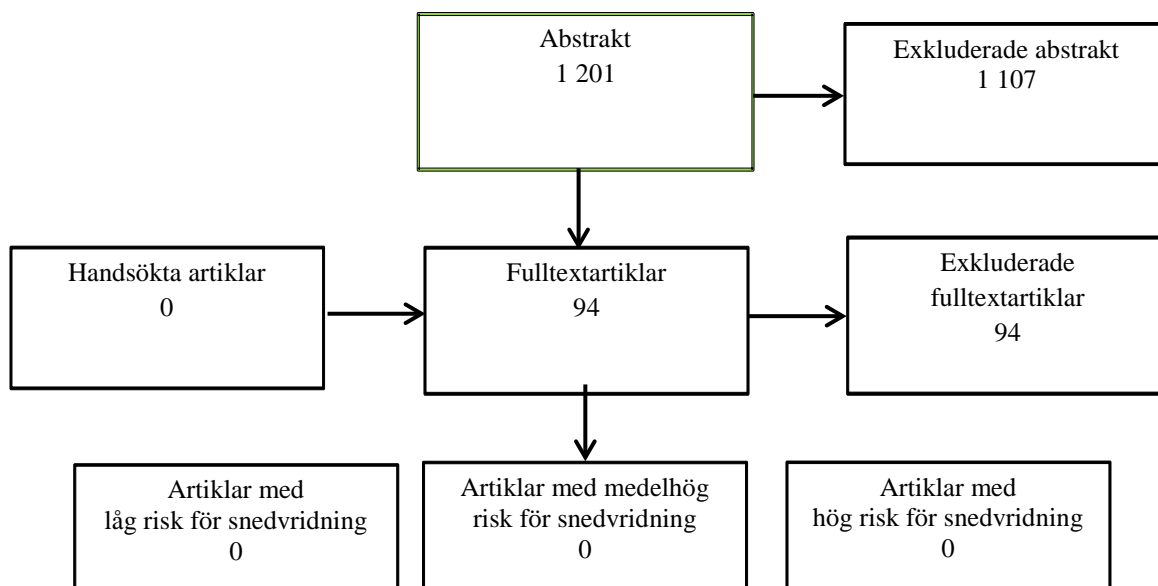
4. Den systematiska litteratursammanställningen – effekter av insatser till ensamkommande barn och unga

I det här kapitlet redovisas Fråga 1: Vilka insatser från socialtjänst, hälso- och sjukvård samt skola stödjer ensamkommande barns och ungas sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga?

Flödesschema ingående studier

Totalt identifierades 1 201 artikelsammanfattningar (abstrakt) i databassökningarna. Figur 4.1 visar det sammanlagda antalet abstrakt respektive studier som identifierades vid sökningarna.

Majoriteten av abstrakten uteslöts eftersom de inte syftade till att utvärdera en insats, att de saknade jämförelsealternativ, inte behandlade ensamkommande barn och unga eller att de var debattinlägg. Sammanlagt granskades 94 artiklar i fulltext. Samtliga kom att exkluderas eftersom de inte motsvarade urvalskriterierna. Det berodde bland annat på att det var studier av vuxna flyktingar eller studier med barn som kommit tillsammans med den egna familjen.

Figur 4.1 Flödesschema över granskning och bedömning av studier med kvantitativ metodik

Ingen studie identifierades, som undersökte effekten av stödjande insatser till ensamkommande barn och unga för att förbättra social integrering, psykisk och fysisk hälsa och funktionsförmåga.

Exkluderad studie av intresse

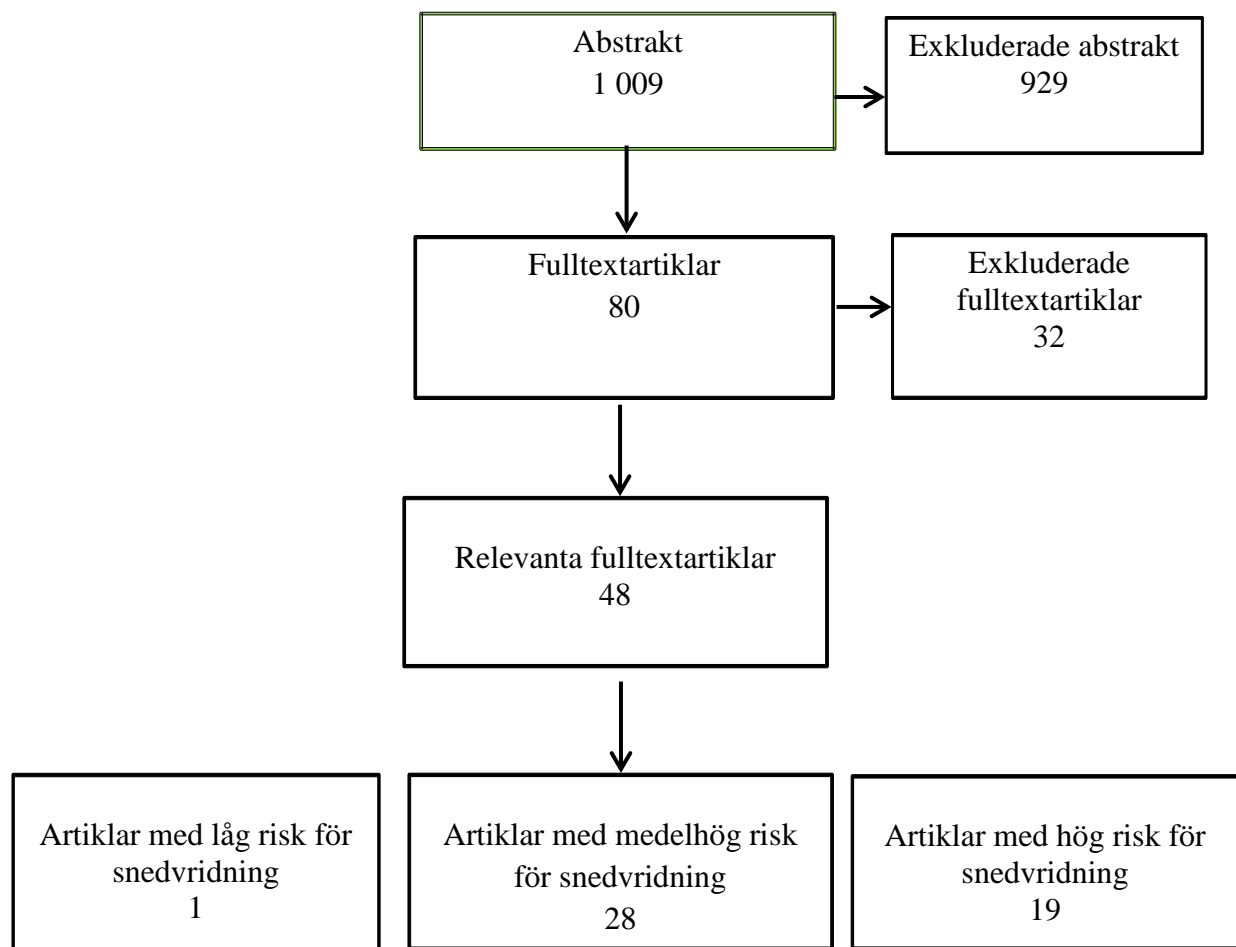
Nedan följer en beskrivning av en svensk okontrollerad studie (före- och eftermätning) [46]. Studien uppfyllde inte de inklusions- och kvalitetskriterier som använts i rapporten, men den var ändå av intresse. Resultatet i studien bör dock tolkas med försiktighet då studiedesignen kan innebära ökad risk för snedvridning.

Studien undersökte effekten av en gruppintervention med Teaching Recovery Techniques (TRT) bland 46 ensamkommande barn och unga med posttraumatiskt stressyndrom i Sverige. TRT är en metod som utgår från traumafokuserad kognitiv beteendeterapi (TF-KBT) och som utvecklats av Children and War Foundation i Norge [47]. Posttraumatiskt stressyndrom och depression mättes före och efter interventionen. En förbättring sågs på posttraumatiskt stressyndrom hos 21,7 procent och på depression hos 32,6 procent. Hos 63,1 procent med posttraumatiskt stressyndrom respektive 60,9 procent med depression var tillståndet oförändrat medan 8,7 procent respektive 4,3 procent försämrades.

TRT kommer att prövas i större skala i en kontrollerad studie inom ramen för den europeiska interventionsstudien Preventive school-based interventions to promote the mental well-being of refugee and migrant adolescents [48].

5. Den systematiska översikten om upplevelser och erfarenheter av vad som är främjande och hämmande

I detta kapitel redovisar vi resultatet av den systematiska genomgången av forskning som gjorts utifrån Fråga 2: Vilka erfarenheter och upplevelser har ensamkommande barn och unga av vad som hämmar eller främjar deras sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga?

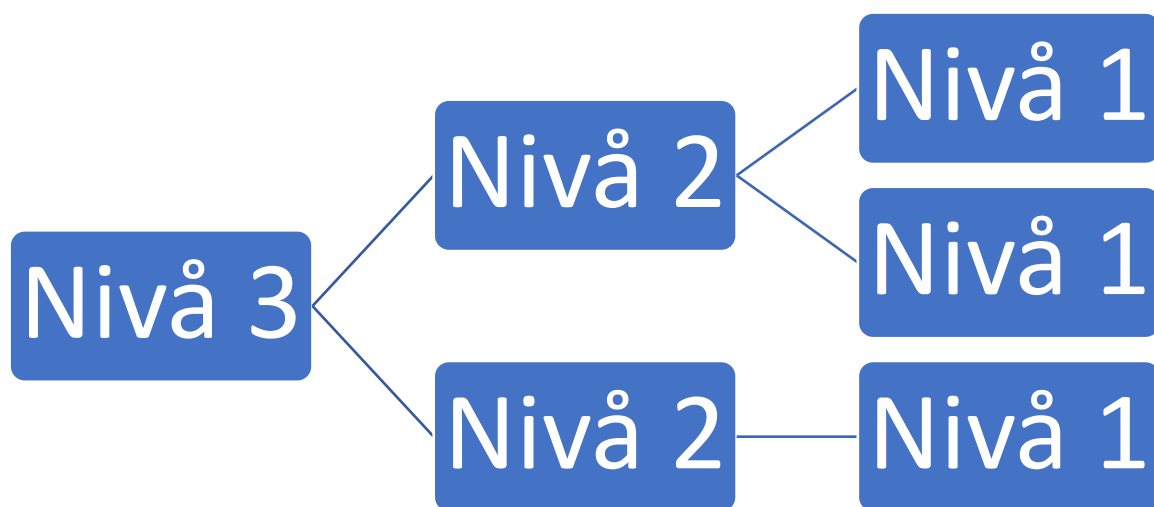
Figur 5.1 Flödesschema över granskning och bedömning av studier med kvalitativ metodik.

För att besvara ovanstående fråga gjordes en systematisk litteratursökning efter studier med kvalitativ analysmetodik. Totalt identifierades 80 publicerade artiklar som granskades i fulltext och 48 artiklar bedömdes uppfylla våra inklusionkriterier. Av dessa bedömdes 29 ha låg eller medelhög risk för snedvridning. Övriga 19 artiklar bedömdes ha en hög risk för

snedvridning och har inte tagits med i analysen. Se Bilaga 3 för lista över exkluderade studier på www.sbu.se/294

Artiklarna har publicerats under åren 2004–2017. Åtta artiklar handlar om ensamkommande barn och unga i nordiska länder varav fem handlar om förhållanden i Sverige [49-53], tre är från Norge [54-56] och en är från Finland [53]. De övriga artiklarna handlar om förhållanden i USA (6 st) och i några länder i Europa (Belgien 2 st, Storbritannien/England 10 st, Irland 2 st, och Malta 1 st). Två artiklar utgår från studier i två länder [53,57]. Samma informanter ingår i två norska publikationer [52,53] respektive fyra amerikanska artiklar [58-61]. Totalt i de inkluderade studierna ingår 519 informanter varav 136 är flickor och kvinnor som vid datainsamlingen var i åldersspannet 11 till 26 år. Det vanligaste ursprungslandet i studierna är Afghanistan, i övrigt kan nämnas till exempel Somalia, Eritrea, Sudan och Nigeria.

Resultaten presenteras utifrån de övergripande temana på nivå tre. För varje tema på nivå tre redovisas sedan de ingående temana på nivå två. Alla temana på nivå två är uppbyggda av teman på nivå ett (Figur 5.2). För en fullständig redovisning av dessa teman på lägsta nivå hänvisar vi till Bilaga 7 på www.sbu.se/294. Vi har bedömt tillförlitligheten i det vetenskapliga underlaget enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) för alla teman på nivå två. För varje tema på nivå två har vi identifierat om det upplevs som främjande, hämmande eller kan vara båda delarna.

Figur 5.2 Den kvalitativa analysens nivåer.

Den kvalitativa analysen omfattar sju teman på nivå tre:

- Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning
- Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter
- Att hantera svårigheter: En balans mellan olika strategier
- Vardagsmiljöer: Stödande relationer, inflytande i boende och tillgång till skola och aktiviteter är viktigt
- Relationer: Stöd och vägledning från vuxna är betydelsefullt, kontakt med jämnåriga viktigt men också svårt
- Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov
- Identitet och tillhörighet: Att få ihop det förflutna, nuet och framtiden.

Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning

Ensamkommande barns och ungas upplevelser av trauma och förlust, i kombination med osäkerhet om framtiden, innebär en brist på grundläggande trygghet, kontroll och säkerhet. Det präglar starkt tillvaron och påverkar välbefinnandet och förmågan att hantera sin vardag och sina svårigheter samt att kunna se en framtid.

Detta tema på nivå tre innefattar sex teman på nivå två.

Nivå 3		
Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning		
Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth express experiences of trauma, dislocation and loss and struggle to understand them.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²	–
<i>Unaccompanied children and youth experience that earlier trauma and an unsettled status profoundly affect their daily life and lead to emotional health problems, loss of control, lack of self-confidence and make them unable to relate to their future.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²	–
<i>Unaccompanied children and youth express feelings of exclusion, loss of status and identity as being categorized as asylum seeker.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²	–
<i>Unaccompanied children and youth state that the asylum process is unjust, disrespectful and hard to grasp.</i>	Låg tillförlitlighet ^{2,3}	–
<i>Unaccompanied children and youth express security, hope and structure in everyday-life as important for their ability to cope.</i>	Låg tillförlitlighet ^{2,4}	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express the importance of being met with friendliness at arrival to feel safe.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{2,5}	+/-

Tabell 5.1 Temat på nivå tre Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

² Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

³ Avdrag har gjorts för små begränsningar vad gäller koherens och relevans samt små till måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning (-1).

⁴ Avdrag (-1) har gjorts för små till måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

⁵ Avdrag (-2) har gjorts för allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

Unaccompanied children and youth express experiences of trauma, dislocation and loss and struggle to understand them.

Detta tema på nivå två är baserat på tre studier [33,62,63]. Vår bedömning är att vi har måttlig tillförlitlighet till det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294). I studien av Vervliet och medarbetare beskriver nästan alla 20 informanter traumatiska erfarenheter såsom krig, förföljelse, påtvingade äktenskap, sexuellt våld (våldtäkter, omskärkelse, påtvingad prostitution), fysisk misshandel, fattigdom och påtvingad separation från familj och vänner [33]. Dessa erfarenheter i det förflutna är fortfarande mycket levande och orsakar oro och lidande. Sutton och medarbetare beskriver att känslor av uppbrott och förlust är kopplade till upplevelser av separation från familjemedlemmar och ett välbekant sätt att leva på, att inte kunna språket, känna till lagar och regler och inte ha något nätverk i landet [62]. En person beskriver det som att *I lost everything*. Suttons studie beskriver också hur ensamkommande barn och unga kämpar med att försöka förstå sina traumatiska erfarenheter. Deltagare talar om en process där de ifrågasätter varför de traumatiska händelserna inträffat och varför de överlevt när andra inte gjort det:

"I used to think about ... and I'm like why? How is it so? Why is it only me who survived? Why did it have to be me? I should have gone and other people stayed..." [62].

För flera av studiens åtta deltagare verkar processen att reflektera över vad som hänt dem och varför vara välgörande och de beskriver positiva resultat av detta [62].

I studien av Majumder och medarbetare finner man att psykiska hälsoproblem var kopplade till ungdomarnas situation som asylsökande eller flyktingar [63]. Denna situation kan härledas till egna personliga erfarenheter, rädsla över familjens situation och oro över deras migrationsstatus. När det gäller deras erfarenheter beskriver ungdomarna en fientlig omgivning i ursprungslandet.

"I see lots of problems in my age when I was in Afghanistan so from age ten I been seeing people die in front of me I've seen people killing each other in front of me (.) dead bodies in front of me. (Respondent 1)" [63].

"I'm seventeen, I'm alone, I'm scared. (Respondent 14)" [63].

Unaccompanied children and youth experience that earlier trauma and an unsettled status profoundly affect their daily life and lead to emotional health problems, loss of control, lack of self-confidence and make them unable to relate to their future

Detta tema på andra nivån baseras på fem studier [51,64-67]. Vår bedömning är att temat har måttlig tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294). I studierna beskrivs dels hur osäkerheten om framtiden försvårar möjligheterna att hantera tidigare traumatiska upplevelser och bidrar till hälsoproblem, dels hur deras tidigare erfarenheter av trauma, förlust och uppbrott i kombination med förlust av kontroll bidrar till att underminera självkänslan.

Ensamkommande barn och unga upplever ett brett spektrum av känslomässiga hälsoproblem som sträcker sig från sömnproblem och generaliserad ångest till akut och kronisk depression, försök till självmord och i vissa fall periodisk psykisk sjukdom som leder till behov av psykiatrisk slutenvård. Orsakerna till dessa svårigheter bottenar i tidigare trauma och uppbrott men det är i studierna påtagligt utifrån de ungas berättelser att andra osäkerheter, främst osäkerheten kring deras asylstatus och framtiden, förvärrar deras psykiska problem. I studien av Chase och medförfattare beskriver en pojke händelser som vände upp och ned på hans liv och som han beskrev att de för alltid förändrade hans liv [66]:

“And what happened one day ... I was taking a shower outside. Some gun machines [sic] just start ... 'cos where I was living gun machine you can hear it everywhere, every time. And I didn't know it was happening in my house and I just hide. When it finished, it cool down and everything quiet. I could hear people running up and down. I came inside the room and I find my sister dead, my mum dead and my younger brother was crying there ... and I bite my tongue and I thought I was dreaming. And I catch him [brother] and shake him and say, 'what happened ... what happened?' ... he couldn't talk” [66].

I studien av Thommessen och medförfattare beskrivs isolering, ensamhet och rädsla hos studiens ensamkommande barn och unga under asylprocessen [51]. Trots att de har funnit tillfällig säkerhet i det svenska mottagarsamhället, påverkas deras minnen av osäkerheten om att inte veta vad som skulle hända i framtiden, oron för resultatet av deras asylansökningar och för deras familjer.

Devenney och medförfattare finner i en studie med 18 ensamkommande barn och unga att de som inte fått sin flyktingstatus avgjord, kämpar med att hålla ihop sina berättelser om sitt förflutna inför den osäkra framtiden [64]. I stark kontrast till de som fått uppehållstillstånd och som har olika planer för sin framtid, så är de unga som saknar uppehållstillstånd i bästa fall förvirrade över sitt förflutna, sin nutid och sin framtid och i värsta fall skräckslagna. En pojke som just fått avslag på asylansökan efter 11 år i Storbritannien säger:

"In this situation you are not in your right mind. You can't think of make decisions. All you are thinking of is getting killed and how they are going to kill you. They will kill you not with a gun, they will chop your hand one day, the other the next day, then one leg, then the other. There is nothing else you can think about" [64].

I Connollys studie med 29 ensamkommande barn och ungdomar i Storbritannien uttrycker deltagarna att systemet med asylbeslut, som innebär tillfälliga uppehållstillstånd tills de fyller 18 år och som bara ger dem tillfälliga uppskov från fara och elände, får dem att känna sig maktlösa och sakna kontroll och tvingar dem att fråga sig om deras liv överhuvudtaget är värt att leva [67]. Ungdomarna talar om att behöva leva ett liv som rör sig mellan två motsatta horisonter - mellan den nuvarande säkerheten i Storbritannien och det framtida hotet mot deras liv tillbaka i deras ursprungsland [67].

Chase betonar betydelsen av ontologisk säkerhet för ensamkommande barn och unga [66]. Detta innefattar en känsla av ordning, stabilitet, rutin och förutsägbarhet i livet, en förmåga att upprätthålla en autonom självkänsla över tid, plats och sammanhang som gör det möjligt för människor att förhålla sig till varandra utan att känna sig hotade att förlora sin identitet. Ontologisk säkerhet kan förstås som en stabil känsla av självet, förankrad i en uppfattning om att händelser i ens liv har en viss grad av säkerhet och kontinuitet. Chase beskriver olika sätt som visar på ensamkommande ungas känsla av förlust av säkerhet under asylprocessens olika steg.

Många av de ensamkommande barnen och unga i Chase studie talar om hur deras förmåga att klara av vad som har hänt i det förflutna i stor utsträckning är avhängigt av hur tryggt de upplever sin framtid och att detta främst är beroende av deras asylstatus [66]. Samtidigt upplever de att andra fattar beslut över dem på alla nivåer: globalt, nationellt, lokalt och på familjenivå. Andra har kontroll över vad som händer med dem, andra behandlar dem med

vänlighet eller inte. Denna brist på kontroll i kombination med varierande grad av förlust, trauma och uppbrott, undergräver i grunden dessa ungas självkänsla och leder till rädsla över vad som ska bli av dem [64].

Devenney beskriver att när man klipper av trådarna som förbinder unga människor med deras framtid så ökar sannolikheten att de blir förvirrade, skeptiska och misstänksamma i alla personliga relationer, vilket illustreras av citat från barn och unga som beskriver stor osäkerhet eller misstro kring vem de kan lita på [64].

Ensamkommande barn och unga berättar om starka känslor av rädsla, osäkerhet och hjälplöshet i ursprungslandet, oftast kopplat till ett hot mot dem själva eller familjen som en effekt av krig eller förföljelse. Dessa känslor kopplar starkt till ångestkänslor som inte minskar i ankomstlandet eftersom skräcken att skickas tillbaka dominerar all oro [65].

Att försöka återvinna kontroll är ett starkt tema för en del ensamkommande ungdomar [65]. Detta diskuteras i relation till att få uppehållstillstånd, att lyckas skaffa en utbildning och att respekteras av andra. Ungdomar talar om den kontrollförlust som de har över sina liv, både före och efter ankomsten till Storbritannien.

De uttrycker en känsla av att de inte hade något personligt inflytande över det förflutna eller framtiden och beskriver en erfarenhet av att befinna sig under kontroll av och utelämnad till asylsystemet [65]. En person beskriver detta som att: *You become the lassie [dog] of the system* och en annan person: *There it [the asylum system] is knocking at your door coming to get you, I'm the system, I'm coming to get you* [65].

Unaccompanied children and youth express feelings of exclusion, loss of status and identity as being categorized as asylum seeker

Detta tema utgår från två brittiska studier [66,67]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttligt. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Chase och medförfattare drar slutsatsen att ensamkommande barns och ungas identitet undertrycks av institutionella etiketter som tillskrivs dem och samhällets svar att kategorisera dem som ”andra” [66]. En person beskriver detta så här:

” I am like a beginner in this country. I need to know if they accept me in this country. I have been here for three years but I’m down here [gesturing to the floor]” [66].

Connolly beskriver i sin studie att ensamkommande barn och ungdomar som inte fått beslut i sina asylärenden (*without status resolution*) saknar rätt till pass och att deras möjligheter att förflytta sig är begränsad [67]. Detta beskriver hon som ett tydligt exempel på den ”provisoriska status” (*temporariness*) som understryker skillnaden mot andra barn, så att ungdomars möjlighet till rörlighet blir en metafor för skillnad, separation och diskriminering. De ensamkommande barnen talar om deras exkludering från resor och helgdagar utomlands, och hur detta negativt påverkar personliga relationer. En femtonårig pojke från Iran beskriver detta:

”I have been discriminated by being separated from the other children and the others who are my age and this point is always in my heart and I think about it all the time. Why should I be so and the others not? I cannot travel like the other people and enjoy it. It would be a joyful thing if I could do it. This is a task for the Home Office. Why should we be separated from other children, from the other humans? Am I not a human being?” [67].

Övriga teman

Två teman identifierades för vilka vi har låg tillförlitlighet till det vetenskapliga underlaget: Unaccompanied children and youth describe the asylum process as unjust, disrespectful and hard to grasp.

Unaccompanied children and youth express security, hope and structure in everyday-life as important for their ability to cope.

Unaccompanied children and youth describe the asylum process as unjust, disrespectful and hard to grasp

I detta tema ingår en svensk och en brittisk studie [49,67]. Vår bedömning är att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är låg på grund av metodologiska begränsningar, små begränsningar vad gäller koherens och relevans samt små till måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I den svenska studien finner Malmsten att många ensamkommande barn och unga beskriver att de har svårt att begripa asylprocessen [49]. Också i den brittiska studien med 29 ensamkommande asylsökande barn och ungdomar i Storbritannien med fokus på hur de unga ser på sin situation utifrån sina rättigheter i FN:s barnkonvention beskriver ensamkommande asylsystemet som komplext och att processen och besluten står i motsättning till barnkonventionen [67]. De uppfattar asylsystemet som slumpartat där man antingen lyckas eller misslyckas med att finna säkerhet. De uppfattar att detta kunde bero på två olika faktorer: tur med att ha blivit tilldelad en stödjande handläggare, men också att barn från vissa länder favoriseras.

Barn och unga i Connollys studie beskriver att migrationsmyndigheterna arbetar i en atmosfär av överlägsenhet och maktutövning genom olämplig användning av ord, språk och gester. De berättar om upplevelser av att personalen medvetet eller omedvetet gör sig lustiga över dem, förstärker deras skillnad och bristande tillhörighet, får dem att känna sig som "en fiende", och att de upplever att personal motverkar dem och är hårda snarare än att vara lyhörda och sympatiskt inställda [67]. De talar om mottagningspersonal som ignorerar deras behov av omedelbar vila och medicinskt omhändertagande, för att istället undertrycka dessa behov under en mängd frågor om deras rätt att vara i Storbritannien. I allmänhet har studiens deltagare en känsla av att de befinner sig på fel plats med fel slags människor för barn att vara med [67].

I den brittiska studien beskriver ensamkommande barn och unga att de måste anpassa sin asylberättelse för att den ska passa in i myndigheternas smala modell för asylintervjuer och de uttrycker bekymmer för att intervjusystemet kräver att de måste vara snabbtänkta då de formulerar sina svar [67]. Några barn menar dock att asylsystemet är rimligt, om än inte perfekt och två av de unga beskriver intervjufrågorna som "normala" eller "enkla" och frågar helt enkelt "om deras liv" [67].

Unaccompanied children and youth express security, hope and structure in everyday-life as important for their ability to cope

I detta tema ingår två studier [66,68]. Vår bedömning är att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är låg på grund av metodologiska begränsningar samt allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Chase beskriver i sin studie av 54 ensamkommande barn och ungdomar från Storbritannien att många av informanterna talar om hur deras förmåga att klara av vad som hade hänt med dem i det förflutna i stor utsträckning beror på hur säkra de känner sig om sin framtid, något som främst är kopplat till deras invandringsstatus [66]. Vidare betonar de vikten av vardagsrutiner såsom utbildning och fritid, vilket bidrar till struktur, säkerhet, tröst och förutsägbarhet för dem [66].

I Goodmans studie uttrycker några ungdomar betydelsen av en förändring från hopplöshet till hopp [68].

Det finns ytterligare ett tema på nivå två som bedömdes ha mycket låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar samt måttliga till allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 7 på www.sbu.se/294):

- Unaccompanied children and youth express the importance of being met with friendliness at arrival to feel safe.

Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter

Ensamkommande barn och unga uttrycker en stark motivation att utbilda sig, att anpassa sig till det nya landet och att ta vara på de möjligheter som finns. Samtidigt beskrivs strukturella och sociala hinder samt svårigheter kopplade till att befinna sig i en ny kulturell och samhällslig kontext. Allt detta kan hämma en positiv utveckling av hälsa, integration och funktionsförmåga.

Detta tema på nivå tre innefattar sex teman på nivå två.

Nivå 3		
Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter		
Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth express strong motivation to get education and adapt to the new society.</i>	Måttlig tillförlitlighet ⁶	+
<i>Unaccompanied children and youth express that cultural differences regarding eye contact with adults can lead to misunderstanding.</i>	Måttlig tillförlitlighet ⁶	-
<i>Unaccompanied children and youth struggle with different cultures and religious contexts and/or have adapted their religious practice to the new circumstances.</i>	Måttlig tillförlitlighet ⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express that educational and vocational choices are affected by economic and social factors and educational system barriers.</i>	Måttlig tillförlitlighet ⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express experiences of discrimination.</i>	Låg tillförlitlighet ^{6,7}	-
<i>Unaccompanied children and youth expresses concern about not being properly translated by interpreters.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{6,8}	-

Tabell 5.2 Tema på nivå tre Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

⁶ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

⁷ Avdrag (-1) har gjorts för måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

⁸ Avdrag (-2) har gjorts för allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

Unaccompanied children and youth express strong motivation to get education and adapt to the new society

Detta tema på nivå två baseras på åtta artiklar [50,51,54,55,59,60,65,68]. Vår bedömning är att temat har måttlig tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Många ensamkommande barn och unga uttrycker en stark motivation för att arbeta hårt, övervinna hinder och använda möjligheterna att få utbildning och ett arbete för att bli en del av det nya samhället [51,54,55,59,60,65]. I Pastoors studie med 40 ensamkommande barn och ungdomar säger en flicka att hon är fast besluten att lyckas med att utbilda sig till sjuksköterska. Hon vill bli en aktiv medborgare och inte bara ta emot pengar från samhället [55].

I Ranas studie från USA uttrycker många av ungdomarna en hög motivation för att använda möjligheten i USA att studera [60]. En informant uttrycker:

"I want to get an education. I want to be on top of my game. I want to be the best I can be, because now I have this opportunity, I don't want to let it go. It's a one-time chance. You don't want to lose it" [60].

Vissa uttrycker en intensiv beslutsamhet att lyckas med sin utbildning som ett sätt att vinna respekt [65], eller som en väg att uppnå självständighet [68].

De unga uttrycker också en övertygelse om nödvändigheten att anpassa sig till det nya samhället och att försöka förändra sig för att passa in [50,51,55]. En ensamkommande ungdom i studien av Thommessen och medförfattare säger t ex:

"It is important that we—or I—or we as refugees accept society as it is and not the other way around. We have to adapt and make sure we fit into society here; people in my situation have to do that. We have to accept this society, not the other way around. It is important that we accept society's norms and rules in order to be able to interact in this country" [51].

Unaccompanied children and youth express that cultural differences regarding eye contact with adults can lead to misunderstanding

Temat bygger på två studier [57,58]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten baserat på det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I en irländsk studie framgår att kulturella skillnader kring exempelvis ögonkontakt kan orsaka missförstånd i kommunikationen i familjehem⁹ [57]. I vissa länder anses det som oförskämt att titta en äldre person i ögonen, medan att undvika ögonkontakt i västvärlden kan uppfattas som oartigt och/eller ett tecken på oärlighet. Beteenden kan uppfattas som oförskämda fast de inte är avsedda att vara det.

Även i Lusters studie med sudanesiska ensamkommande barn och ungdomar i USA diskuteras frågan om ögonkontakt och att deras tradition kan skilja sig från förväntningar från deras amerikanska vårdgivare och vara en källa till missförstånd och konflikter [58]. En ungdom beskriver detta:

“My foster dad said to me to look into his eyes. But as far as for my culture, I am not supposed to look at somebody who is older to me in their eyes especially when we are having an argument” [58].

Unaccompanied children and youth express need to and difficulties with balancing different cultural and religious contexts

Detta tema på nivå två bygger på resultat från fem artiklar [50,59-61,69], varav tre är skrivna utifrån en och samma studie med 19 ensamkommande barn och ungdomar från Sudan som lever i USA [59-61]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttligt. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

⁹ Vi använder konsekvent begreppet familjehem för placering i familj eller hos enskilda. I engelskspråkig forskning används begreppen foster home och foster care.

Ní Raghallaigh beskriver i sin studie med 32 ensamkommande barn och ungdomar på Irland om religionen som copingmekanism att en del unga beskriver att de kämpar med sin tro [69]. En muslimsk pojke hänvisade till det faktum att hans föräldrar inte längre var närvarande för att säga till honom att han ska gå och be. En kristen flicka som tidigare betonat vikten av att prata med gud om sina problem beskrev på liknande sätt sina svårigheter att förbli engagerad i sin tro utan sina föräldrars stöd.

Ní Raghallaigh visar också hur ungdomar anpassat sin religionsutövning till de nya omständigheterna [69]. Exempel på det är att de går till moskén på lördagar eller söndagar istället för på fredagar eller att de lägger ihop två bönetider istället för att be fem gånger om dagen. Även de kristna ensamkommande ungdomarna hade anpassat sin religionsutövning, men inte i samma utsträckning. I samma studie uttrycker ensamkommande unga att de har en känsla av att vara annorlunda än sina irländska vänner eftersom dessa inte delade tron på gud. Därför behöll de ofta sin religiösa identitet för sig själva.

Studierna av Luster, Qin, Rana och Söderqvist beskriver andra aspekter av hur ensamkommande barn och ungdomar strävar mot att hitta en balans mellan tidigare erfarenheter och det nya landet [59-61]. En ungdom uttrycker det som att *du riskerar att göra ett dåligt val om du glömmer var du kommer ifrån* [61].

De unga betonar vikten av att inte glömma var de kommer ifrån och att ta till sig en del av den nya kulturen [60]. En ungdom uttrycker det på följande sätt:

"The ones that are doing well are the ones that take a little bit of each culture and the ones which are not doing well are the ones that are sticking to the Sudanese culture. But some of them took too much of American culture, and those are the ones that are not going to school because they forgot about where they came from before, like how bad was it in Sudan, that it is important to go to school" [60]

Detta citat beskriver också att ensamkommande barn och unga ser det som viktigt att försöka kombinera vad de ser som goda delar av kulturerna i ursprungslandet och i ankomstlandet. Att vara flexibel och anpassbar i denna process ses som viktig för att hålla balansen mellan dessa och att lyckas. Qin betecknar detta som "cultural appropriation", en form av kulturell konstruktion där ensamkommande barn och unga kombinerar de goda delarna av den

amerikanska kulturen med de goda delarna av deras sudanesiska kultur. Studiens deltagare noterar att det finns bra saker och dåliga saker i båda kulturerna. De engagerade sig i en process av medveten selektiv ackulturation. Både de som blev helt amerikanska och de som strikt behöll sin sudanesiska kultur betraktades som mindre framgångsrika [61]. En ungdom beskriver det på följande sätt:

“I’m kind of in between two cultures now and I’m trying to make two things work together, I’ve become an American and in the bowl of culture I’m making it back and forth you know, get good thing here and good thing there and I think I’ve become like a hybrid between here, two cultures you know and these two cultures make me, I’m making good thing out of it” [61].

Överdriven alkoholanvändning bland andra sudanesiska ensamkommande minderåriga betraktas till exempel som ett riskbeteende som tillskrivs den amerikanska ungdomskulturen [59].

I Söderqvists studie om ensamkommande barn och unga i Sverige uttrycker ungdomarna att de både vill vara en del av vad de definierar som den svenska kulturen, men samtidigt har ett behov av att avstå från det, något författaren betecknar som ”situational identities” [50]. De beskriver att de ofta upplever svensk kultur som mycket annorlunda än vad de är vana vid.

I Qins studie tar några av de ensamkommande sudanesiska barnen upp betydelsen av åldern vid ankomsten till det nya landet för anpassningen [61]. De som var äldre hade en mer etablerad sudanesisk identitet som kunde hjälpa dem att stå emot det nya landets negativa frestelser medan de som anlände i yngre ålder inte haft tid att forma en solid sudanesisk identitet.

Unaccompanied children and youth express that educational and vocational choices are affected by economic and social factors and educational system barriers

Detta tema baseras på tre studier, varav två norska [54,56] som särskilt fokuserar frågor om skola och utbildning/yrkesval samt en brittisk [64] där skolan framträder som en del i resultatet kring hur ensamkommande barn och unga skapar berättelser om sitt förflutna, nuet och framtiden. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det

vetenskapliga underlaget är måttligt. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I studien av Oppedal, beskrivs ekonomiska, sociala hinder samt hinder kopplade till utbildningssystemet, i förhållande till ungdomarnas studie- och yrkesval [54]. Som en konsekvens av tidigare bristande skolgång är många ungdomar sena i utbildningsprocessen jämfört med jämnåriga i Norge. Detta får ekonomiska konsekvenser då stödet för gymnasiestudier har en övre åldersgräns. Att klara av sin egen studiefinansiering utan vuxenstöd är svårt för många ungdomar, vilket illustreras av en 19-årig ungdom som i intervjun berättar att han egentligen vill bli polis eller läkare, men att han av ekonomiska skäl istället valt en yrkesutbildning:

“Well, it takes a long time to study and attend school. And what is worse is that after I am 20 years, I won’t get as much (financial) help. So it becomes very hard”
[54].

Ungdomarna i Oppedals studie ger uttryck för hur de väger egna intressen och drömmar mot vad de uppfattar som realistiskt utifrån sin relativt sett sårbara situation, med språkhinder, bristande tillgång till stöd från föräldrar och samhälle mm [54]. De egna drömmarna beskrivs ofta få ge vika för att snabbt få ett jobb som kan ge en inkomst.

I den andra norska studien, berättar en flicka om sina drömmar om att bli sjuksköterska, men hur hon oroar sig för att kunna kombinera arbete och studier då hon måste betala hyra och inte har något stöd från föräldrar [55]. Att det norska skolsystemet innebär att gymnasiestudier måste slutföras före 25 års ålder kan enligt Oppedal få till följd att ungdomarna väljer en yrkesinriktad linje [54]. En del ungdomar uttrycker dock att de har som långsiktigt mål att efter att ha arbetat några år, studera vidare.

En annan viktig faktor för utbildnings- och yrkesval som berörs i samtliga dessa studier är ungdomarnas vilja att stödja anhöriga utanför Norge, något som framgår av följande citat:

“So the village that I come from, they need electricians there. So if I become an electrician, I can work here, and at the same time I can help the people in my home country” [54].

Ungdomarnas egna drömmar och önskemål prioriteras ned medan studie- och yrkesval för att öka möjligheten att snabbt komma i arbete och bli ekonomiskt självförsörjande prioriteras [54]. En ungdom beskriver hur förväntningar från föräldrar att gå en högre utbildning är svåra att tillgodose när föräldrarna samtidigt förväntar sig att ungdomen ska bidra ekonomiskt till dem under studietiden [54].

Flera ungdomar i studien av Oppedal uppgav att jämnåriga vänner med invandrarbakgrund hade betydelse i deras yrkesval: att ha en vän med liknande intresse kunde vara viktigt för beslutet [54]. Samtidigt framkommer i studien att de flesta bedömer råd från vuxna som mer värdefulla i detta sammanhang.

Övriga teman

Ett tema identifierades som bedömdes ha låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar och måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning:

- Unaccompanied children and youth express experiences of discrimination.

Två studier tar upp upplevelser av diskriminering och effekterna av det [54,65]. I Oppedals studie från Norge beskriver en del av ungdomarna upplevelser av diskriminering och att det fått flera konsekvenser för deras utbildning och yrkesutbildning: svårigheter att få lärlingsplaceringar och förändringar i utbildningsplaner och copingstrategier [54]. En ungdom berättar om en förman som alltid ropade på honom och kallade honom nigger. Däremot stödde hans kollegor ungdomen och rådde honom att stå ut tills han kunde få sitt lärlingsbevis. I Groarks studie från Storbritannien beskriver alla deltagare upplevelser i Storbritannien av att de blir stämplade av andra [65].

Det finns ytterligare ett tema på nivå två och detta bedömdes ha mycket låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar samt allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 2 och Bilaga 7 på www.sbu.se/294).

- Unaccompanied children and youth expresses concern about not being properly translated by interpreters.

Att hantera svårigheter: en balans mellan olika strategier

Copingstrategier (strategier för att med tankar och beteenden hantera svårigheter) såsom undvikande, flykt och positivt tänkande, kan fungera främjande men ibland också hindrande för hälsa, integration och funktionsförmåga. Religion kan upplevas som betydelsefull för välmående och förmåga att hantera svårigheter.

Detta tema på nivå tre innefattar fyra teman på nivå två.

Nivå 3		
Att hantera svårigheter: en balans mellan olika strategier		
Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth describe different coping strategies such as avoidance, escape, positive thinking, gaining control and comparison with present and past life-situation.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁰	+
<i>Unaccompanied children and youth describe faith in religion as an important for their wellbeing and a way to cope with challenging experiences.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁰	+
<i>Unaccompanied children and youth report that problems dealing with past and present can lead to excessive alcohol-use.</i>	Låg tillförlitlighet ^{10,11}	-
<i>Unaccompanied children and youth describe that avoidance of past memories created a dilemma in the long term.</i>	Låg tillförlitlighet ¹²	-

Tabell 5.3 Temat på nivå tre Att hantera svårigheter: En balans mellan olika strategier och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla nivå 2-teman enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

¹⁰ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

¹¹ Avdrag (-1) har gjorts för måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

¹² Avdrag (-2) har gjorts för allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

Unaccompanied children and youth describe different coping strategies such as avoidance, escape, positive thinking, gaining control and comparison with present and past life-situation

Detta tema bygger på resultat i sex artiklar [59,60,62,65,66,68] varav två [59,60] bygger på samma material. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttligt. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Goodman och medförfattare beskriver svårigheterna för ensamkommande barn och ungdomar med traumatiska minnen och upplevelser liksom störande tankar och känslor [68]. I denna och andra studier beskrivs att det bästa sättet för att motverka detta är att försöka glömma sådana upplevelser [65,68], undertrycka dem eller genom distraktion [68]. I Groarks studie uttrycker en person det på följande sätt: *Well there's not really a best medicine for it, so I just avoid it, you know?*[65].

De unga berättar om aktiviteter, till exempel att träffa vänner, skolarbete och musik som ett sätt att utestänga tankar och negativa känslor (se även under temat på nivå två Youth regard activities as contributing to distraction, social interaction and participation and to restore meaning and coherence [65]).

"If I think a lot, then I have to go and read a book or something. That is what I try to do. And if I'm not reading, I have to go and play a game. If I sit alone, I start to think about things. I have to have something to do to be free of thinking" [68].

Några ungdomar beskriver att de försöker dölja sina negativa känslor av oro och utmattning genom att visa upp ett positivt yttre, både som ett sätt att öka de positiva känslorna och att skydda sig själv från att bli negativt bedömd av andra [62].

Tre studier tar upp positivt tänkande som en copingstrategi. Ett exempel på positivt tänkande är att tolka överlevandet av tidigare svårigheter som ett tecken på egen kapacitet och styrka och ett annat att inta en optimistisk attityd [60].

"Let's say if I walk, I can say a thousand mile, lot of miles, just walking without food, water and all this, I say how can I not get that grade?" [60].

Andra ensamkommande barn och ungdomar beskriver att de mår bättre av att försöka sätta en parentes kring det förflutna, se fram emot framtiden och hålla fast vid saker som ger hopp och hjälper till att se möjligheter [66].

Ytterligare ett förhållningssätt var acceptans, som för en del unga var ett viktigt sätt att hantera svårigheter [65]. En variant av dessa copingstrategier som ensamkommande barn och ungdomar uttrycker är att jämföra det förflutna med den nuvarande livssituationen [59,65]. Att minnas de svårigheter man varit igenom och jämföra med de nya möjligheter som de fått kan vara ett sätt att öka motivationen.

"Yeah I think what helped me to be successful was the thing that I went through ... it was not easy coming from back Sudan ... so whenever I do something I think about my background, how did I come here and why am I here? So all these questions helped me to formulate what I will do" [59].

En viktig copingstrategi för ensamkommande barn och unga är att ta kontroll över sitt liv. Utbildning och att skaffa kunskap ses som det viktigaste sättet att vinna en sådan kontroll. I en studie av Groark och medförfattare beskriver författarna en känsla av intensiv beslutsamhet att lyckas i utbildning bland studiens deltagare. Det sågs som en "utväg" ur deras nuvarande liv och "misslyckade" ställning [65].

I Suttons studie talar ensamkommande barn och ungdomar om en process där de reflekterar över varför de händelser de har gått igenom har hänt och vad det inneburit att de hade överlevt medan andra inte har det [62].

Unaccompanied children and youth describe faith in religion as an important for their wellbeing and a way to cope with challenging experiences

Detta tema på nivå två vilar på tre studier [62,68,69]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

En del ensamkommande barn och ungdomar beskriver religion som en viktig del av deras liv. De beskriver religiös tro som ett sätt att hantera upplevelser [62] och att de förklarar sina livsomständigheter utifrån guds vilja [62,68].

Tron beskrivs bidra till att skapa mening och förståelse i förhållande till erfarenheterna av trauma och den möter känslomässiga behov [62].

"...I am Muslim and emmm ... I tell him, you know, all my problems, everything that happened and he gives me strength" [62].

Föreställningen av gud som övervakar och garanterar säkerhet och skydd verkar vara ett effektivt sätt för coping och vissa ungdomar beskriver att de får stöd från religiösa ledare och kyrkliga medlemmar [62].

Ní Raghallaigh menar i sin studie om religionen som copingmekanism att genom att be, gör ungdomar aktiva försök att förändra sina situationer [69]. Ofta pratar de om sin fulla tro på gud i förhållande till asylprocessen. Det verkar som att de överlåter kontrollen till gud i ett försök att hantera osäkerheten i deras situation. Att lägga sina svårigheter i guds händer kan uppfattas som ett tecken på att de saknar agens, visar passivitet och ett beroende av en gud. Men det faktum att de tror fullt ut på guds förmåga att hjälpa dem innebär att de genom att överlämna kontrollen till gud samtidigt och paradoxalt vinner en känsla av kontroll över sin situation. Dessutom talar deras berättelser för att de lättare accepterar saker genom att tro på guds vilja och förmåga [69]. I studien talar ensamkommande barn och ungdomar om att gud känner dem väl och därför kan ge vägledning. Att uppleva att de är "kända" av gud är betydelsefullt och tröstande med tanke på frånvaron av föräldrar och familjemedlemmar, och eftersom de ofta upplever att människor omkring dem inte känner dem eller förstår dem väl. Ní Raghallaigh beskriver att ensamkommande barn och unga i hennes studie uttrycker en tillit till gud som står i kontrast till bristen på tillit till de som finns runt omkring dem [69]. Hon beskriver något hon kallar religiös coping som för de unga framstår som ett positivt och övertygande alternativ. I hennes studie talar de unga om ett stort förtroende för gud och att gud ofta är den enda de har fullständigt förtroende för. Med tanke på svårigheterna att känna tillit och förtroende med människor i omgivningen uppfattar ensamkommande barn och ungdomar detta förtroende för gud som mycket viktigt och mycket tröstande. Ett av fynden i studien som författaren framhåller är att hänvisningar till tillit till gud oftast kom fram i allmänna samtal om tillit, vänskap och stöd, snarare än i specifika samtal om religion. Detta var fallet med en muslimsk pojke som beskrev hur han alltid litade på gud:

" The only, only, only friend [laughs] I trusted all the time, that's God. . . . I don't have any more friends, I res_, I trusted more than God, I don't think so. You know because, always God knows more than everybody. And God's gonna help you all the time. . . . God always gonna help [69].

Övriga teman

Två teman identifierades för vilka vi har låg tillförlitlighet:

- Unaccompanied children and youth report that problems with dealing with past and present can lead to excessive alcohol-use.
- Unaccompanied children and youth describe that avoidance of past memories created a dilemma in the long term.

Unaccompanied children and youth report that problems with dealing with past and present can lead to excessive alcohol-use

Detta tema härrör från en studie där ensamkommande barn och unga i USA resonerar kring vad som kan leda till "misslyckande" i det nya landet [59]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är låg. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar och för måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning. (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I detta sammanhang diskuteras hög alkoholkonsumtion bland ensamkommande ungdomar som ett sätt att självmedicinera för att hantera smärtsamma minnen eller oro över anhöriga, stress över att misslyckas i skolan och över att kunna hjälpa anhöriga i hemlandet. De intervjuade ungdomarna diskuterar även hög alkoholkonsumtion som ett uttryck för att ha anammat en amerikansk ungdomskultur [59].

Unaccompanied children and youth describe that avoidance of past memories created a dilemma in the long term

Detta tema vilar på data från en amerikansk studie av 14 ensamkommande sudanesiska pojkar i USA [68]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är låg. Avdrag har gjorts för allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning. (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Goodman beskriver att ensamkommande barns och ungas önskan att glömma och önskan att minnas skapade ett dilemma [68]. Även om strategin att inte tänka på traumatiska saker beskrivs som effektiv för att hantera omedelbar fara och trauma, finns det tecken på att denna strategi inte är lika effektiv på lång sikt. För de flesta fortsatte minnena vara problematiska.

Vardagsmiljöer: Stödjande relationer, inflytande i boende och tillgång till skola och aktiviteter är viktigt

Ensamkommande barn och unga framhåller stöd, goda relationer och eget inflytande i boendet samt måltider i boendet som viktiga, oberoende av boendeform. Skolan upplevs som viktig för inläring, välmående och relationer. Betydelsen av stöd och råd från vuxna i skola och i förhållande till skola och utbildning understryks. När det gäller skolan som plats för att utveckla relationer med jämnåriga beskrivs både positiva och negativa erfarenheter. Fritidsaktiviteter beskrivs som viktiga för att må bra, för att bygga sociala relationer och återskapa mening i tillvaron.

Detta tema på nivå tre innefattar nio teman på nivå två för boende, fyra teman på nivå två för skola och ett tema på nivå två för fritid.

Nivå 3		
Vardagsmiljöer: boende		
Nivå 2	CERqual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth express various feelings such as isolation, loneliness and mistrust but also support and trust, independently of housing.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express mixed experiences of living together with other unaccompanied peers in group housing.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth people express different degrees of closeness, attachment and distance in their relations in foster homes.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	+/-

<i>Unaccompanied children and youth express frustration over restricted autonomy and wish to have influence on and contribute to everyday life routines in group housing and foster care.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	–
<i>Unaccompanied children and youth experience food and meals of significant importance for their wellbeing and feelings of inclusion.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express different types of difficulties in the relationship with their foster parents.</i>	Låg tillförlitlighet ^{13,16}	–
<i>Unaccompanied children and youth express the importance of close relationships/family-like conditions to feel at home”</i>	Låg tillförlitlighet ^{14,16}	+
<i>Unaccompanied children and youth reported leaving foster homes despite positive relationships with foster parents.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{15,16}	+/-
<i>Group living: Unaccompanied children and youth have mixed feelings about rural location.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{15,16}	+/-

Tabell 5.4 Temat på nivå tre Vardagsmiljö: boende och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 2.3) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

Unaccompanied children and youth express various feelings such as isolation, loneliness and mistrust but also support and trust, independently of housing

Detta tema vilar på data från sex studier med intervjuer av barn och ungdomar, varav tre är svenska med boende i olika former av gruppboenden [49,50,52], två är brittiska med boende i familjehem [70,71] och en svensk i eget boende efter att ha lämnat samhällsvården [50].

¹³ Avdrag (–1) har gjorts för måttliga begränsningar vad gäller relevans.

¹⁴ Avdrag (–1) har gjorts för måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

¹⁵ Avdrag (–2) har gjorts för allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

¹⁶ Avdrag (–1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I Wernesjös och Malmstens studier talar barnen ofta uppskattande om personalen men bara några av de intervjuade barnen uttrycker att de har en sådan tillit till personalen i gruppboendena att de kan tala med dem om privata bekymmer [49,52]. Dessa ungdomar beskriver att de endast känner tillit till någon specifik personal i boendet: *There was one member of staff I used to trust, but I don't trust any of the other staff* [52].

Andra barn uttrycker att de inte får tillräckligt med stöd och att de finner det lättare att tala med andra ensamkommande barn än med personalen om sådant som oroar dem och om traumatiska erfarenheter. Det motiveras med att personalen har svårare att förstå dem:

"It is hard for them [the staff] to understand, so it is no use talking to them. If I talk to my friend instead, who has been to almost the same or has had the same experience as I have, then he understands me better. If you talk to them [the staff] about such things, they just move their head and say that we understand, but they can't understand" [49].

I Söderqvists studie kritiserar en del ungdomar som lämnat sina gruppboenden att dessa inte i tillräcklig utsträckning stimulerat till utveckling av kontakter med majoritetssamhället. De flesta aktiviteter görs med andra ensamkommande barn och unga, vilket de menar leder till ensamhet och isolering efter att ha lämnat gruppboendet [50].

Beträffande familjehem uttrycker ensamkommande barn och unga olika erfarenheter av bemötande. En del beskriver att de tas emot som en familjemedlem och exempelvis får en egen nyckel till huset, medan andra upplever att de blir bemötta som främlingar med misstro. Erfarenhet av att ha fått praktisk och direkt omsorg vid ankomsten till familjehemmet, såsom att få mat och vila och bli visad runt i hemmet för att få de unga att känna sig bekväma och att återhämta sig från flykten, beskrivs som positivt [70]. Detta illustreras i följande citat:

"She said to me, 'Do you want any food?' I said, 'Yeah'. I was starving. And then, she said to me, 'Do you want to go to sleep?' I said, 'Yeah, I want to go to sleep,

because I was really tired. And then I went to sleep and it was like a dream, like, I was feeling so nice” [70].

Att få ett hem, måltider, skjuts, hjälp med läxor och ”kulturell tolkning” beskrivs i studien av Bates och medförfattare av barnen och ungdomarna som värdefullt stöd från familjehemmen för att kunna nå sina mål. (se även teman på nivå två om relationer till vuxna) [71].

Unaccompanied children and youth express mixed experiences of living together with other unaccompanied peers in group housing

Detta tema utgår ifrån resultat i tre studier, en svensk [49], en finsk-svensk [53] och en belgisk [72]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I den svenska studien uttrycker ensamkommande barn och unga att de i transitboenden (d.v.s. gruppboenden där barnen som precis anlärt till Sverige får bo fram till dess att de har anvisats en kommun) å ena sidan kan prata med varandra om problem och oro, men också att det kan vara påfrestande att konstant vara omgärdad av andra barn och ungdomar med en problematisk livssituation [49].

De ensamkommande unga i denna studie uttrycker också att det är svårt att utveckla långvariga relationer på grund av att de när som helst kan flyttas vidare, antingen till andra boenden eller ut ur landet. En ungdom som flyttat från transitboendet beskriver hur svårigheten att prata med andra i boendet om känslor på grund av detta delas av många:

”It wasn’t like we were the same people all the time, since many were transferred and was just here temporarily. I had a good friend who I was close to so that we could talk, but he was deported and had to leave, so he was exchanged. No, it is not possible to talk too just anyone, even if you live together, to talk about how I feel. It’s not just me, everybody feels like this” [49].

I den finsk-svenska studien belyses hur det kan vara för ensamkommande flickor som placeras tillsammans med pojkar i gruppboende. En flicka beskriver det som obekvämt och skrämmande att bo tillsammans med pojkar [53]:

“Sometimes you feel a bit scared and worried, when the boys are rowdy then you feel a bit worried [...] It’s not nice, you know, it is uncomfortable sometimes. A boy lives opposite my room, so I can’t go out (of my room) directly in the morning, so it is not a good thing, that boys and girls live together like this” [53].

Som framgår av citatet känner sig flickan här begränsad att röra sig i sitt boende. På liknande sätt beskrivs att en annan flicka känner sig tvungen att bära slöja i boendet då hon inte vet var det finns kameror som kan ses av män i huset. Flickor i studien berättar också att deras motvilja att interagera med det motsatta könet är på grund av erfarenheter av våld och utnyttjande [53].

I den belgiska studien beskriver ungdomarna i asylboende att livet i boendet ofta präglas av konflikter och bråk, och även om de uttrycker att de uppskattar varandra så är det få som uppfattar de andra ungdomarna i boendet som nära vänner [72].

Unaccompanied children and youth people express different degrees of closeness, attachment and distance in their relations in foster homes

Temat härrör från data i två studier, en brittisk [70] och en amerikansk [58], där barnen beskriver olika typer av relationer till sina familjehem. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I Sirriyehs studie betecknar författaren relationerna från familjelika till att vara som inneboende (lodgers) [70]. I de familjelika relationerna beskriver barnen familjelika band där familjemedlemmarna kallas för mamma, syster etc. Barnen förväntar sig att relationerna ska hålla över tid längre än själva familjehemsplaceringen. Sådana relationer kan ibland också manifesteras genom att det finns uppsatta familjefotografier i hemmet där barnen är med på bilderna som ett uttryck för att de är en del av familjen. Barnen uttrycker att de värdesätter om familjehemmen visar tecken på “bond beyond duty”, det vill säga att de gör sådant som går utöver det som de är formellt förpliktigade att göra (ibid.). Motsvarande finns också uttryckt när det gäller mer formella relationer, till exempel gode män (se även temat på nivå två Unaccompanied children and youth express the need for and the importance of social support from adults (e.g. legal guardians, foster parents, housing staff, teachers and social workers) i temat på nivå tre Relationer till vuxna) [51].

Andra barn uttrycker negativa erfarenheter av att deras familjehem ser på sin verksamhet som "business" eller att de på annat sätt inte upplever att de blir bemötta med respekt. Sådana relationer till familjehemsföräldrarna beskrivs som ytliga och tillfälliga [70].

I en del fall, i regel där barnen hade lämnat det aktuella familjehemmet, beskrivs relationerna som distanserade och spända och barnen uttrycker att de inte känt någon tillhörighet i hemmet. En del barn uttrycker till exempel det som negativt att som första bemötande ha blivit informerade om restriktiva "husregler".

Även Luster beskriver i sin studie tre olika typer av relationer till familjehem [58]. I nära relationer beskriver ungdomarna att de behandlades som andra familjemedlemmar. En ungdom berättar:

"I did feel close to my foster parents... They treated me like one of their sons and their kids made me feel that I am one of their brothers as well" [58].

Andra ungdomar beskriver vad författarna beskriver som positiva relationer baserade på instrumentellt stöd. Här är fokus på instrumentellt stöd medan de talar mindre om känslomässigt stöd och anknytning. En ungdom illustrerar detta:

"It was a good experience for me. In the morning, (they) gave me a ride to school and when the school is done they brought me back home. Then from there, he shows me a lot of stuff because, I didn't know about a lot of stuff... like, how to find a job, how to go out there, how to dress good when going for interview, and how to approach somebody, and how to make friendship" [58].

En tredje typ av relation beskrivs som mer distanserad eller direkt negativ. En ungdom rapporterade:

"You know if I need something I can go to them and ask them... But if they are not there, it doesn't really matter to me... I didn't feel very, very tight to them" [58].

En annan beskriver familjehemspappan som någon som bara var elak mot dem [58].

Unaccompanied children and youth express frustration over restricted autonomy and wish to have influence on and contribute to everyday life routines in group housing and foster care

Detta tema baseras på data från fyra studier: två amerikanska studier om ensamkommande barn från Sudan [58,71] en finsk-svensk studie [53], en svensk studie om transitboende [49] och en brittisk om ensamkommande barn i familjehem [70]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I de amerikanska studierna uttrycker ungdomar i familjehem att de upplever det som problematiskt att ha föräldrar som talar om för dem vad de ska göra, efter att ha fått fatta viktiga beslut för sig själva under många år [58,71]. En del uttrycker frustration över att bli behandlade som barn utifrån att deras erfarenheter sträcker sig långt över vad som är normalt för de flesta barn och ungdomar i mottagarlandet. Exempelvis uttrycker en ungdom som varit barnsoldat följande:

“I mean we were not children, right? And, and as sometime when you feel treated as a child, sometime you don’t like it” [58].

I den finsk-svenska studien uttrycker de intervjuade ungdomarna kritik mot vad de uppfattar som alltför många regler i gruppboendet, men också om hur det fattas beslut om reglerna och hur de utövas [53].

Önskemål om delaktighet och inflytande i transitboendena handlar till exempel om att kunna välja vem man delar rum med, få bättre tillgång till utbildningsmaterial och mer hjälp med läxor eller inflytande över måltider och köksrutiner [49]. Även i Sirriyehs studie uttrycks önskemål om att få vara aktiva deltagare i familjehemmet istället för passiva mottagare [70]. Detta temat hänger också nära samman med temat på nivå två *Youth feel betwixt and between taking adult responsibility and being treated like a child* i temat på nivå tre Relationer till vuxna.

Unaccompanied children and youth experience food and meals of significant importance for their wellbeing and feelings of inclusion

Detta tema baseras på data från fyra studier: tre brittiska [57,70,73] om ensamkommande barn i familjehem, och en svensk om transitboende [49]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten baserat på det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I studierna framgår att matlagning och måltider erbjuder en viktig möjlighet för att skapa delaktighet, inkludering och kulturell kontinuitet, men att de också kan vara exkluderande. I en av de brittiska studierna uttrycker en del ungdomar att mat har en viktig betydelse för om de ska känna sig välkomnade i familjehemmen [57]. Ungdomar med erfarenhet av familjehem från liknande kulturer som deras egen beskriver det som en fördel att ha en delad kulturell kunskap, i synnerhet kring mat, vilket också beskrivs hålla tankar om hemlandet levande. Det kan också handla om att få vara med och planera och fatta beslut kring mat, vilket följande ungdom beskriver sin uppskattning för:

“What I like from my last foster mother, she always asked me what kind of food I eat, what kind of music I like, so, and she sometimes takes me to a place where, where there is a cultural programme [from my country], she would take me there, so because ... I always miss something about my own culture ... so she used to do that and I really liked that about them” [57].

I samma studie beskriver författaren hur mat utifrån ungdomarnas perspektiv kan förstås som en slags fristad (refuge) i en osäker tid. Samtidigt kan det också, i synnerhet i tvärkulturella placeringar, innebära utmaningar i förhandlingar kring matarrangemang [57].

Ungdomarnas tillgång till mat, deras möjlighet att själva påverka sin konsumtion av mat, liksom deras möjlighet att styra över matrutinerna i hushållet, beskrivs även i studien av Sirriyeh som ett återkommande sätt att illustrera i vilken mån ungdomarna kände tillhörighet till familjehemmet och i vilken grad familjehemsföräldrarna försökte underlätta för dem att känna sig välkomna [70]. En ungdom berättar till exempel om hur maten låstes in i hennes familjehem. Inkludering och exkludering vid matbordet framstår som en stark symbol för inkludering eller exkludering i familjen. En annan ungdom berättar hur familjehemsmamman lagade färsk mat till familjehemsföräldrarna och tog fram fryst färdigmat till ungdomarna [70].

I den svenska studien beskriver en pojke hur han önskar att alla ska sitta ned vid matbordet som en familj och äta tillsammans, vilket inte är fallet vid hans transitboende [49].

I Kohlis studie framstår maten som central i den ensamkommandes minnen av det första mötet med sina familjehem [73].

Att känna sig trygg över att ha tillgång till mat, få lagad mat, äta tillsammans, delta i matplanering och handling beskrivs som en del av tröst och läkning och en början på en process för att skapa en ny tillhörighet. En av studiens deltagare beskriver detta tydligt:

“Food is about compassion. I left home and I left my parents to come here. Food is the thing that makes me feel security and like there is more love for me. I feel secure and protected here. I feel like when I am there I am at my father’s home and she (the foster carer) gives me love the way that my mother used to give me love and I feel good in this love. (Grace, from the Democratic Republic of Congo)”
[73].

Andra ensamkommande barn och unga beskriver också att familjehemsföräldrar utövar kontroll över maten och måltiderna på ett sätt som tvärt om motverkar en framgångsrik integration och dessutom förstärker deras känsla av utanförskap. Några ensamkommande barn och unga i Kohlis studie beskriver erfarenheter av att inte ha fått tillräckligt med mat eller att aldrig ha blivit tillfrågad om vad de önskad för mat [73].

Övriga teman

Två teman bedömdes ha låg tillförlitlighet:

- Unaccompanied children and youth express different types of difficulties in the relationship with their foster parents
- Group housing: Unaccompanied children and youth express the importance of close relationships/family like conditions to feel “at home”

Unaccompanied children and youth express different types of difficulties in the relationship with their foster parents

Detta tema härrör från två amerikanska studier om ensamkommande barn från Sudan [58,71], varav den ena [58]baseras på intervjuer som gjorts sju år efter ankomsten. Vår bedömning är

att temat har låg tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar och måttliga begränsningar vad gäller relevans (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

En fråga som det kan uppstå konflikter kring beskrivs i Luster studie vara att anhöriga och vänner som är kvar i ursprungslandet efterfrågar pengar [58]. Ungdomarna, som ju har erfarenheter av livsvillkoren för de som är kvar, känner att de vill försöka hjälpa så många de kan och detta beskrivs i studien ge upphov till konflikter med familjehemsföräldrarna.

En annan typ av konflikt som beskrivs i samma studie handlar om att ungdomarna känner sig feltolkade av sina familjehemsföräldrar. Till exempel att ungdomarna uppfattas som arga eller trumpna, fast det enligt dem handlar om att de har svåra minnen att hantera (ibid).

Kommunikationsproblem på grund av att inte ha ett gemensamt språk beskrivs göra det svårare att trappa ned och lösa konfrontationer och oenigheter. En av de ungdomar som inte lyckats lösa problemen med sina familjehemsföräldrar uttrycker: *"It was a very, very big challenge trying to adapt to English here, and for them to understand me and for me to understand them"* [58].

Ytterligare exempel på konflikter som beskrivs handlar om att ungdomarna upplever förväntningar från familjehemsföräldrarna som annorlunda än vad de är vana vid när det gäller sysslor i hemmet. Barnen och ungdomarna i denna studie uttrycker också missnöje med bristande hänsyn till deras integritet, till exempel genom att familjeföräldrarna pratar med andra vuxna om dem och vad de berättat i förtroende.

I Lusters studie hade 10 av 18 ungdomar i urvalet flyttat ifrån sina familjehem medan de fortfarande var minderåriga [58]. En del ungdomar hade flyttat flera gånger. En majoritet av de flyttar som skett uppges av ungdomarna i studien bero på upplevda problem med familjehemsföräldrarna. Flera av konflikterna beskrivs handla om problem med att acceptera hur föräldrarna utövat sin föräldraauktoritet. Andra exempel på upplevda problem är att de känt att de fått för lite tid med familjehemsföräldrarna, eller att de upplevt sig orättvist anklagade [58].

I studien av Bates uttrycker en del ungdomar att de känt sig lämnade utanför familjen och ovälkomna, samt haft konflikter med andra barn i familjen och upplevt negativt bemötande

från de andra barnen vilket kunde göra att de ville flytta [71]. Samtidigt uttrycker fler ungdomar att de själva behöver anstränga sig i relationen för att övervinna problem. När dessa ungdomar flyttar ut från familjehemmet till eget boende upplever de nya utmaningar i att klara sig själva, få ihop sin ekonomi osv. [71].

Unaccompanied children and youth express the importance of close relationships/family like conditions to feel “at home”

Detta tema bedömdes ha låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar och måttliga begränsningar vad gällde omfattning av data. Ett hem jämförs i studien av Wernesjö av flera ungdomar med nära relationer och familj [52]. Två ungdomar beskriver att de hittat familjer som de ville bo med men fått avslag på sina önskemål. En av ungdomarna uttrycker att hon måste bo i gruppboende eftersom hon inte har sin familj med sig. Detta illustreras i Wernesjös studie av flera ungdomars perspektiv på gruppboendet som ett tillfälligt boendearrangemang där de kan få stöd av varandra och av personalen, men där det samtidigt kan vara utmanande att inte kunna ha kontroll över var, hur och med vilka man bor [52]. En av ungdomarna beskriver vidare att hon inte känner sig hemma i sitt gruppboende och att hon ser det som nödvändigt att utveckla relationer för att må bra.

Det finns ytterligare två teman på nivå två och dessa bedömdes ha mycket låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar samt måttliga till allvarliga begränsningar vad gäller omfattning av data (se Bilaga 2 och Bilaga 7 på www.sbu.se/294).

- Unaccompanied children and youth reported leaving foster homes despite positive relationships with foster parents
- Group living: Unaccompanied children and youth have mixed feelings about rural location

Nivå 3		
Vardagsmiljö: skola		
Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth experience both difficulties and support in school peer relationships.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express the importance of guidance, care and support from adults for school performance and to understand norms and values.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁶	+
<i>Unaccompanied children and youth express that school promotes mental health and wellbeing but also that mental health problems affect school functioning negatively.</i>	Låg tillförlitlighet ^{16,17}	+/-
<i>Unaccompanied children and youth appreciate the learning process in school in which they are expected to actively contribute with their own reflections.</i>	Låg tillförlitlighet ^{16,17}	+

Tabell 5.5 Temat på nivå tre Vardagsmiljö – skola och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla temana på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

Unaccompanied children and youth experience both difficulties and support in school peer relationships

Detta tema på nivå två baseras på fyra studier [34,52,54,72]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I studien av Bates och medarbetare, som handlar om sudanesiska ensamkommande ungdomar i USA, beskriver ungdomarna ett ibland chockliknande möte med en för dem annorlunda skolkultur, där en del även inkluderar hur relationer mellan könen praktiseras [71]. De berättar också om trakasserier från andra studenter. Som positivt beskriver ungdomarna skolan som

¹⁶ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

¹⁷ Avdrag (-2) har gjorts för måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

arena för deltagande i sportaktiviteter och för att få nya vänner. En del av pojkarna berättar om stöd och erkännande för lyckade sportprestationer. I en belgisk studie beskrivs dock ungdomars erfarenheter av svårigheter att komma i kontakt med ungdomar från mottagarlandet i skolan [72]:

“No one from other class...comes to our class for talking... In our school, I think some people racist. But not only Belgian children, also children from Turkey or Morocco, but nobody comes to talk to the newcomers” [72].

Att klasskamrater kan uppfattas som omogna då de på grund av skolsystemet i regel är flera år yngre än de ensamkommande ungdomarna, framgår av en norsk studie [54]:

“It is somehow difficult, yes, especially those who are in my class. I am 20 now, they are 17 or 18, they are still a little bit childish, or how I should put it?” [54].

Unaccompanied children and youth express the importance of guidance, care and support from adults for school performance, educational choices and to understand norms and values

Detta tema bygger på data från fem studier, två norska studier om ensamkommande ungdomar som fått uppehållstillstånd [54,56], en brittisk studie [64] och två studier om sudanesiska ungdomar i USA [60,61]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I Pastoors studie betonar en stor del av de intervjuade ungdomarna behovet av ett vuxet stöd som kan ge omsorg och ledsagning och att detta är en roll som de i frånvaro av en förälder kan önska sig även från lärare [56]. I studien exemplifieras detta med en pojke som en period var mycket orolig för nära släktingar som hade problem. När hans oro resulterade i frekvent frånvaro från skolan förväntade han sig att hans lärare skulle fråga honom om varför han var borta. Det var dock ingen som frågade och pojken uttrycker i intervjun ett behov av en vägvisare, *a person to show you the way*, som kan tala om vad han ska göra.

En del ungdomar berättar om erfarenhet av en mer auktoritär fostran än vad de möter i mottagarlandet och att den senare därmed kan uppfattas som mindre tydlig. En pojke som utestängts från undervisningen som bestraffning för sitt beteende och som är van vid en hård fostran av sin far, efterfrågar en tydligare vägledning om rätt och fel.

I studierna rapporteras olika upplevelser av att känna sig förstådda och av vilket stöd ensamkommande barn och unga får i skolan. I en studie beskrivs lärare som ger extra undervisning efter skolan som ett uppskattat stöd [60]. I Pastoors studie berättar en pojke att han ofta lämnar klassrummet när han känner sig rastlös men att han, när han berättat om sina problem för några av sina lärare, inte känt att han fått förståelse från alla [56].

Ensamkommande barn och unga beskriver också behov av och brist på råd, stöd och uppmuntran kring utbildningsplaner och yrkesval [54,64]. En ungdom berättar till exempel att han fått rådet att välja ett enkelt gymnasieprogram eftersom han inte kan så mycket norska. Andra uttrycker att det är svårt att få hjälp med studie- och yrkesvägledning överhuvudtaget:

“There are many counselors who are not able (to give advice). So he said he did not know. I called a school and that’s what they said. So I thought to myself; I am fed up with this, and then I just applied through the school’s website for example. So really I found more information myself, than the counselor had” [54].

I den brittiska studien uttrycker en del ungdomar att de bemötts med negativa förväntningar på deras kapacitet, vilket påverkar dem negativt ifråga om studieval [64]. Detta illustreras av följande citat, där det dock även framgår att en socialarbetare engagerat sig för att stödja ungdomen till vidare studier:

“It was really hard to go to college, the teacher was saying I couldn’t do it. She said because of my language it would be too difficult to do the course I wanted to. But my social worker kicked up a fuss and they let me try” [64].

I studien av Qin och medförfattare framkommer betydelsen av instrumentellt och känslomässigt stöd från familjehemmet vid val av skola, med att få hjälp med läxor, eller att anpassa sig till nya skolor [61].

Övriga teman

Två teman identifierades som bedöms ha låg tillförlitlighet:

- Unaccompanied children and youth express that school promotes mental health and wellbeing but also that mental health problems affect school functioning negatively
Unaccompanied children and youth appreciate the learning process in school in which they are expected to actively contribute with their own reflections.

Unaccompanied children and youth express that school promotes mental health and wellbeing but also that mental health problems affect school functioning negatively

Temat baseras på resultat från fyra studier som alla understryker hur betydelsefull skolan är för ensamkommande barn och ungdomar [49,56,66,72]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är låg. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar och måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning. (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Skolan beskrivs som en plats att lära sig det nya språket, men särskilt lyfts betydelsen av att vara tillsammans med andra, skolan som distraktion från oro och bekymmer och som en stödjande struktur i vardagen [56,66,72]. Även om ungdomarna i Malmstens studie berättar om svårigheter att gå till skolan när de känner sig nedstämda var de fortfarande motiverade till att lära sig svenska [49].

Samtidigt framgår att psykiska problem, såsom sömnsvärigheter, oro och depression, påverkar barnens förmåga att fungera i skolan [49,56].

Unaccompanied children and youth appreciate the learning process in school in which they are expected to actively contribute with their own reflections.

I en norsk studie beskriver ungdomarna mötet med en för dem ny skolkultur där elever förväntas bidra med egna reflektioner och åsikter [56]. Detta uppfattas som positivt och tecken på ett demokratiskt samhälle. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är låg. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar och måttliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Nivå 3		
Vardagsmiljö: fritidsaktiviteter		
Nivå 2	CERqual- bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth regard activities as contributing to distraction, social interaction and participation and to restore meaning and coherence.</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁸	+

Tabell 5.6 Temat på nivå tre Vardagsmiljö: fritidsaktiviteter och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

Unaccompanied children and youth regard activities as important for distraction, social interaction and participation and to restore meaning and coherence.

Temat baseras på fyra studier [49,55,62,72]. Vår bedömning är att temat har måttlig tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I de tre förstnämnda artiklarna beskrivs engagemang i olika former av aktiviteter som ett sätt att distrahera sig från traumatiska minnen och att ge uttryck för starka känslor (se även under temat på nivå två *Unaccompanied children and youth describe different coping strategies such as avoidance, escape, positive thinking, gaining control and comparison with present and past life-situation* i temat på nivå tre *Att hantera svårigheter: En balans mellan olika strategier*).

Som en ungdom uttrycker det:

"... to deal with my anger, I go to the gym, do boxing, do running on the treadmill, that will cool me down. I can't shout back ... I find it hard to shout at people, you know, or ... express my anger verbally, you know, I do it in the gym .."
[62].

I Patoors studie tolkas ungdomarnas engagemang i ideella hjälporganisationer som en hjälp att återskapa känslor av mening och sammanhang i livet. En pojke berättar att han är medlem i en ungdomsorganisation för Rädda Barnen. När han får frågan om varför han gått med där

¹⁸ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

svarar han att det var ett sätt att komma ut, lära känna andra och lära sig saker [55]. Lite senare i intervjun uttrycker pojken sina tankar om framtiden och betydelsen av att kunna hjälpa andra utifrån sin egen erfarenhet av att ha saknat hjälp tidigare i livet:

Whatever education and whatever position I have, I want to contribute and help, both in Afghanistan and Norway. (...) For almost seven to eight years, I only wove carpets and went to school. (...) I am thinking about how to help other people, because it happened to me. Earlier, I had such problems myself and there was no one to help me. But now, I can help [55].

Pojkens engagemang tolkas av författaren som ett sätt att använda sina erfarenheter till ett framtida meningsskapande (ibid).

Många av ungdomarna i Pastoors studie, särskilt pojkarna, ägnar sig åt olika sportaktiviteter [55]. Dessa aktiviteter beskrivs inte alltid leda till att utveckla nya relationer, men sådana exempel ges också. En pojke berättar till exempel om hur han genom fotbollen fått norska kamrater som han nu umgås med utanför fotbollen och som hjälper honom att lära sig språket.

I studien av Mels beskriver fem pojkar att de engagerat sig i olika slags aktiviteter utanför skolan, såsom konst, kyrkan, dans med mera men att de inte fått nya vänner genom detta [72]. I en norsk studie av olika lärandekontexter utanför skolan beskrivs att deltidarbete kan bidra till upplevelser av delaktighet och inkludering [55]. En flicka beskriver också hur det kan bidra till bättre möjligheter att lära sig det nya språket:

"At school, we learn the language as well ... However, if I only learn it at school, and I have no job, have no Norwegian friends, it becomes difficult for me to speak it. But after having worked for two months, I started to speak the language ... If it is not right, I do not think about it. I just talk" [55].

Relationer: Stöd och vägledning från vuxna är betydelsefullt, kontakt med jämnåriga viktigt men också svårt

Ensamkommande barn och unga lyfter betydelsen av vägledning, stöd, kontinuitet men också av möjligheter till inflytande och självständighet i relation till vuxna. Relationer till jämnåriga upplevs som viktigt men också svårt. Relationer till biologisk familj innebär både saknad och stöd. Beroende på kvaliteten i de olika relationerna kan de fungera hämmande eller främjande för välbefinnande och utveckling.

I detta avsnitt beskrivs temat på nivå tre kopplat till ensamkommande barns och ungdomars upplevelser och erfarenheter av relationer till vuxna (sex teman på nivå två), jämnåriga (två teman på nivå två) samt med biologisk familj (två teman på nivå två).

Nivå 3		
Relationer till vuxna		
Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth express the need for and the importance of social support from adults (e.g. legal guardians, foster parents, housing staff, teachers and social workers).</i>	Måttlig tillförlitlighet ¹⁹	+
<i>Unaccompanied children and youth experience that relations with adults lack continuity.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{19,20}	-
<i>Unaccompanied children and youth experience no, friendly-like or parent-like relations with foster parents after leaving foster care.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{19,20}	+
<i>Unaccompanied children and youth feel betwixt and between taking adult responsibility and being treated like a child.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{19,20}	-
<i>Unaccompanied children and youth describe the relation to the legal guardian as formal.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{19,20}	+/-
<i>Unaccompanied children and youth describe the importance of the first meeting.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{19,20}	+/-

Tabell 5.7 Temat på nivå tre Relationer till vuxna och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

¹⁹ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

²⁰ Avdrag (-2) har gjorts för allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning.

Unaccompanied children and youth express the need for and the importance of social support from adults (including legal guardians, foster parents, housing staff, teachers and social workers)

Detta tema baseras på data i sex publikationer och beskriver olika aspekter av temat på nivå två. Vår bedömning är att temat har måttlig tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I en svensk studie uttrycker ensamkommande afghanska ungdomar en önskan om vägledning och stöd från vuxna, även om det varierar i vilken utsträckning de är villiga eller har förmåga att acceptera hjälp från andra [51]. Det kan handla om att bli uppmuntrad att gå till skolan och delta i undervisningen för att kunna utbilda sig och bli någonting. Ungdomarna beskriver också att de uppskattar ett personligt engagemang från personalen som sträcker sig utöver det som ingår i deras arbetsuppgifter, En ungdom ger exempel från relationen med sin gode man:

“There was an Iranian woman who was appointed to be my good man, and in addition to the fact that we spoke the same language, she also helped me with more personal advice and helped me with things that had to do with life in Sweden, more than what would be expected of her, more than the norm. That was the friendliness and kindness or humanity she provided. She helped me with all kinds of things—more things than she would have been expected to do as her role as my good man” [51].

I en brittisk studie med fokus på traumahantering uttrycker några ungdomar att möjligheten att sätta ord på de traumatiska upplevelserna och att någon fanns som lyssnade, hjälpte dem att hantera det som hade hänt och att nå en större förståelse [62]. Samtidigt beskrivs en frånvaro av en stödjande och empatisk lyssnare [62]. Flera ungdomar talar om detta:

“.. it's like, if someone could listen to you, it means a lot, it means a lot, it means a lot to you because when someone sits down, you know, this is like my time, you know, you feel special in that moment because someone is there just to listen to you. It's all about you in that moment ... it feels good” [62].

Familjehemmets betydelse understryks i tre artiklar [59,61,70] där två av dem bygger på samma studie [59,61]. Ungdomarna i studierna uttrycker att tidigt instrumentellt och emotionellt stöd från familjehemmen är viktigt för att lägga grunden för en framgångsrik anpassning. Det kan handla om att få praktiska råd, hjälp med läxor, skjuts till och från skolan, stöd i hur man söker jobb eller skaffar vänner, eller att anpassa sig till nya skolor [58,61].

De ungdomar som i studien av Luster och medarbetare verkade stå närmast sina familjehemsföräldrar beskrev att dessa behandlade dem på samma sätt som övriga familjemedlemmar och att de fungerade närmast som mentorer. Familjehemmet beskrivs också kunna fungera som ”kulturmedlare” (cultural brokers), för att förstå kulturen i det nya hemlandet, som viktig för att klara av negativt bemötande från omgivningen, att hålla sig borta från problem och att påpeka potentiella risker [59,61]. Man berättar också om nyckelsituationer då familjehemsföräldrar hade visat att de står på deras sida och stödjer dem om det uppstår problem, till exempel i skolan eller med socialarbetare [70]

I en norsk studie med 30 ensamkommande barn och ungdomar med fokus på yrkesval framkommer att även om råd från andra invandrade vänner är viktiga för en del så bedömer de flesta råd från vuxna som mer värdefulla [54]. Professionella, såsom socialarbetare, ges också en betydelsefull roll i denna process, exempelvis som en slags rollmodeller, då egna positiva erfarenheter av stöd från yrkesgruppen kan inspirera till det egna utbildningsvalet:

“I always knew that I liked to help people, and in particular, children, I want to work with children. Yes, and so I thought that,- since I arrived here, I lived with others and observed that there are social workers who help out all the time, right, and then I decided to become a social worker ... I liked to talk with them, and they talked about being a social worker, and I said, okay, I always knew I wanted to work with people (Female, 21)” [54].

Övriga teman

Det finns fem teman på nivå två och dessa bedömdes ha mycket låg tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget på grund av metodologiska begränsningar samt måttliga till

allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 7 på www.sbu.se/294).

Unaccompanied children and youth experience that relations with adults lack continuity

- Unaccompanied children and youth experience no, friendly-like or parent-like relations with foster parents after leaving foster care
- Unaccompanied children and youth feel betwixt and between taking adult responsibility and being treated like a child
- Unaccompanied children and youth describe the relation to the legal guardian as formal
- Unaccompanied children and youth describe the importance of the first meeting with the housing

Relationer till jämnåriga

Nivå 3		
<i>Relationer till jämnåriga</i>		
Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth describe friendship as important but not uncomplicated.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²¹	+/-
<i>Unaccompanied children and youth describe a wish to develop social relationships with young native people, but experience difficulties to get in contact.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²¹	+/-

Tabell 5.8 Temat på nivå tre Relationer till jämnåriga och de ingående temana på nivå två.

Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, lågt eller mycket låg.

Unaccompanied children and youth describe friendship as important but not uncomplicated

Det här temat på nivå två belyses i sex artiklar [52,60,62,65,68,72]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

²¹ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

En brittisk studie visar att ensamkommande barn och ungdomar anser att det är bra att vara med människor och dela erfarenheter, särskilt med personer som hade överlevt liknande traumatiska händelser [62]. Detta gör det möjligt för de unga att jämföra sina egna situationer med andras. Deltagarna talar om att jämföra med andra som klarat sig bra och använder deras erfarenheter som hjälp för att skapa nya mål och möjligheter för sin egen framtid. Deltagarna talar också om att jämföra med andra som uppfattas som mindre lyckosamma. Detta tycktes hjälpa de unga att känna igen och uppskatta sin egen styrka och motståndskraft [62].

Betydelsen av vänner i hanteringen av svårigheter, liksom för förmågan till tillit, är ett dominerande tema för alla deltagarna i en brittisk studie av Groark och medförfattare [65]. Ungdomarna beskriver både betydelsen av, och den osäkerhet som de känner inför att ha vänner. Att inte ha säkra och tillförlitliga relationer framstår som betydelsefullt för deltagarnas förmåga att hantera påfrestningar relaterade till det förflutna och framtiden. Att däremot vara med vänner beskriver ensamkommande barn och unga som ett sätt att undvika svåra tankar och känslor. Vänner hjälper att distrahera, hjälper dem att engagera sig i ”här och nu” och att glömma sina erfarenheter av förlust och sin osäkra framtid [65].

“Because if you don’t have someone to talk to you keep on thinking about your problems here and back home” [65].

I en studie från USA rapporterar sudanesiska ungdomar att de efter att ha delat erfarenheter och stöttat varandra under flykten, också efter ankomsten till landet fortsätter att stödja och uppmuntra varandra [60]. I många fall säger ungdomarna att deras amerikanska kamrater också välkomnat sina nya klasskamrater och hjälpt dem under den första tiden i skolan. De flesta ungdomar i studien deltar i sportaktiviteter, vilket hjälpt dem att utveckla vänskap med amerikanska kamrater. De beskriver att det de lärt sig av sina sportkamrater har de också kunnat använda i andra sammanhang, såsom i skolan [60].

I Goodmans studie av ensamkommande barn och ungdomar från Sudan noterar författaren att deltagarna i studien i första hand ser sig som en del av gruppen av flyktingpojkar och berättar sin historia med gruppens röst, främst genom att använda pronomen som vi och oss, och endast sällan använder de personliga pronomen jag eller mig [68]. En känsla av delad erfarenhet och kollektiv coping möjliggjorde överlevnad, något som tydliggörs i detta citat från studien:

“If it was me by myself I could not have made it. But people were really friendly and brothers to each other. One of the big kids used to help me a lot. I didn’t know him, but he had a lot of compassion towards me” [68].

I två studier berörs att ensamkommande barn och ungdomar kan ha olika känslor i relation till vänner med samma etniska bakgrund [52,72]. I en belgisk studie beskriver alla utom en att favoritsysselsättningen på fritiden var att vara med vänner av liknande etniskt ursprung. Främst uppskattades dessa vänner för deras sociala kamratskap, därefter tack vare informellt och ibland instrumentellt stöd, men de unga betonade att de inte ville diskutera personliga angelägenheter med dem [72]:

“No, if I have a problem, never I can go there. Just, they’re my friend. When I want to go some night to have some fun or to have some laughing, just I go for them, not for talking problems” [72].

Ett motiv till att inte prata om sina problem med vänner som nämns i denna studie är att inte vilja belasta vännerna med sina problem.

I en svensk studie finner man att de flesta vänner är ungdomar från samma ursprungsland eller region med vilka ungdomarna inte bara delar liknande erfarenheter och traditioner, utan också ett gemensamt språk som underlättar kommunikation [52]. En pojke i studien säger att han inte känner sig som en del av kollektivet av afghaner på sitt gruppboende eftersom han kommer från en annan region.

Tre pojkar i Mels studie ger uttryck för negativa erfarenheter av människor i den egna etniska gruppen [72]. Samtidigt uttrycker flera ett behov av och saknad efter emotionellt stöd.

Unaccompanied children and youth describe a wish to develop social relationships with young native people, but experience difficulties to get in contact

Detta tema på nivå två berörs i fem artiklar [50,52,54,60,72]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I Söderqvists studie med 11 ensamkommande ungdomar i Sverige beskriver ungdomarna att de upplever svenskar och svensk kultur som mycket annorlunda i förhållande till vad de är vana vid [50]. Vardagsituationer har en viktig betydelse för hur en del av dem uppfattar möjligheterna att bli inkluderad i olika sammanhang. I studien tillfrågas ungdomarna hur de skulle beskriva sin egen kultur. En pojke svarar att han tycker att det är svenskarna som är annorlunda medan han upplever invandrare från olika länder som mer lika. En annan pojke ger uttryck för att han har en ytlig kontakt med svenska vänner genom sportaktiviteter, men att de sedan inte låtsas känna honom när de träffas ute på gatan.

Två studier beskriver att ensamkommande barn och ungdomar uttrycker en önskan att utveckla sociala relationer med inhemska unga jämnåriga, men upplever svårigheter med att få kontakt [52,72]. I Mels belgiska studie är det bara fyra av 15 deltagare som hade kontakt med belgiska ungdomar [72]. Alla andra önskar sådan kontakt men upplever det svårt, dels på grund av strukturella svårigheter (brist på pengar, transport) och dels på grund av kulturella barriärer.

En ungdom i Wernesjös studie av ungdomar på ett gruppboende på en liten ort beskriver att det inte finns några ställen där man kan möta svenska vänner [52]:

“We don’t have any Swedish friends, there is no place where you can go and find Swedish friends, talk to Swedish friends, I think it would be good if there was a place you could make contact with Swedes, but that’s not possible” [52].

Wernesjö beskriver att vissa ungdomar emellertid försöker utveckla sociala relationer med ungdomar som de kategoriserar som "svenska" [52]. En flicka minns hur hon blev vän med två tjejer genom att säga hej till dem varje dag och till sist säga till dem att hon ville bli vän med dem och få träna sig i att prata svenska. I samma arbete berättar en pojke en liknande historia om hur han behöver initiera och upprätthålla interaktionen själv, annars skulle den inte fortsätta. Både flickan och pojken understryker sin egen aktivitet för att upprätta dessa relationer, något som också gäller i försöken att göra anspråk på att tillhöra det sociala åldersbaserade kollektivet i det lilla samhälle där studien gjordes.

Ett hinder för att etablera kontakt med inhemska jämnåriga som ensamkommande barn och unga beskriver är diskriminering. Oppedal och medarbetare beskriver att ensamkommande

barn och unga upplever detta som en barriär för att etablera vänskap med etniskt norska ungdomar [54].

Ensamkommande sudanesiska barn och ungdomar i USA beskriver incidenter av trakasserier från amerikanska jämnåriga på grund av deras mörka hudfärg och annorlunda accent [60]. En ungdom berättar hur sådana erfarenheter kan påverka möjligheten att hantera vardagen negativt:

"I think it was my senior [year] that I was riding a bus, this kid just came into my face and say, 'What's up, monkey?' That day I was so upset. I cannot do homework; I cannot focus" [60].

Relationer till biologisk familj

Nivå 3		
Relationer till biologisk familj		
Nivå 2	CERqual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth express positive influence from their biological family.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²²	+
<i>Unaccompanied children and youth express that they miss contact/closer contact with and support from their biological family and they struggle to re-establish and keep contact.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²²	-

Tabell 5.9 Temat på nivå tre Relationer till familj och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket lågt.

Unaccompanied children and youth express positive influence from their biological family

Detta tema baseras på tre artiklar [54,60,64]. Vår bedömning är att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294). Ensamkommande barn och ungdomar kan uppleva ett positivt inflytande, motivation och/eller få energi genom en psykologisk närvaro av biologiska föräldrar och familj [54,60,64]. Det kan handla om kontakt via telefon eller internet men det kan också röra sig om en rent psykologisk närvaro i avsaknad av en reell kontakt och oavsett om de är i livet eller inte. Ungdomar rapporterar om hur kopplingar med deras biologiska familj påverkar självkänsla och framtidsplaner positivt.

Ensamkommande sudanesiska ungdomar i USA berättar att de undviker sådant som kan distrahera dem från att behålla fokus på utbildning, så att de inte vanäras sina familjer. De anser också att om de utbildar sig kan det förbättra familjens renommé [60]. Den levande relationen beskrivs i några citat av ungdomar i dessa studier:

²² Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

"My family built bridges back home. They built one in my home city, so I really wanted to do something like that. When I arrived here I knew what I wanted to do....one day I will go back and rebuild the bridges" [64].

"My dad was always telling me, yesterday is yesterday and today is today. You should think about tomorrow. I don't forget these words, whenever I wake up these words are in my head" [64].

Unaccompanied children and youth express that they miss contact/closer contact with and support from their biological family and they struggle to re-establish and keep contact

Fyra arbeten tar upp detta tema [51,60,63,72]. Vår bedömning är att temat har måttlig tillförlitlighet baserat på det vetenskapliga underlaget. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Två studier beskriver att de flesta ensamkommande barn och ungdomar var upptagna av och påverkades av tankar på och oro för sina familjer [60,63]. I Mels och medarbetares studie beskriver nästan alla de intervjuade pojkarna att de förlorat kontakten med sina familjer och att de saknar det emotionella och instrumentella stöd som tidigare tillhandahölls av deras föräldrar. Denna avsaknad plågade dem [72]. En av dem säger:

"Nobody is here, I want to talk with someone but... When I used to have a problem, I would talk about it with my mother, my father, my brother, my sisters... but here, here it's difficult" [72].

Samtliga utom en av de intervjuade i Mels studie uttrycker att de önskar ha fortsatt kontakt med sina anhöriga i ursprungslandet. I studien av Thommessen och medarbetare beskriver de intervjuade hur de kämpar för att bibehålla en kontakt med sin biologiska familj på något sätt och de drömmer om att någon gång i framtiden kunna återse dem [51].

"I hope to study and get a job and to have a home and a car. I also hope to be able to see my family. I tried to get them here, when I got my refugee status, but it was not possible. Now I hope it might be possible for them to visit sometime in the future, if they can get their visa" [51].

Ensamkommande barn och unga uttrycker också att de känner ett ansvar för att kunna hjälpa familj och vänner i hemlandet ekonomiskt och på annat sätt [60].

Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov

Ensamkommande barn och unga upplever socialtjänsten som viktig för grundläggande stöd, men upplever också att detta stöd inte är tillräckligt. De uttrycker varierande uppfattningar om och erfarenheter av psykologiskt stöd från hälso- och sjukvården.

Detta tema på nivå tre innefattar fem teman på nivå två.

Nivå 3		
Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov		
Nivå 2	CERqual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth stress the importance of the social services for meeting basic needs, but also report insufficiencies in and dissatisfaction with the contact.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²³	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express mainly negative views on mental health issues.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²³	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express both negative and positive experiences of mental health care services.</i>	Låg tillförlitlighet ^{23,24}	-
<i>Unaccompanied children and youth report exploitation and neglect in the country of arrival.</i>	Låg tillförlitlighet ^{24,25}	-
<i>Unaccompanied children and youth express limited access to reproductive health services and education.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{23,25}	+/-

Tabell 5.10 Temat på nivå tre Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla teman på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

²³ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

²⁴ Avdrag (-1) har gjorts måttliga begränsningar i datas omfattning.

²⁵ Avdrag har gjorts för måttliga begränsningar vad gäller relevans (-1) och datas omfattning (-1).

Unaccompanied children and youth stress the importance of social service for meeting basic needs, but also report insufficiencies in and dissatisfaction with the contact

Detta tema baseras på resultat från tre studier, två brittiska [62,74] och en norsk [54].

Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I Suttons studie av hur traumatiska erfarenheter på sikt kan leda till positiv förändring och utveckling ("post-traumatic growth") hos åtta ensamkommande ungdomar, framgår hur viktigt deltagarna ser på stöd från socialtjänsten för att tillgodose basala behov och hur de uppskattar detta stöd [62]. De intervjuade ungdomarna beskriver dock även att detta stöd i sig inte är tillräckligt för att få dem att må bättre. Ungdomarna lyfter i detta sammanhang betydelsen av en förtroendefull relation där de kan berätta om sådant som oroar dem och som kan förmedla trygghet. En ungdom berättar om sina erfarenheter av när sådant stöd saknas:

"... my social worker spoke to me about it, and she was so cross with me because my landlord was saying I was not staying in the house, maybe she has a boyfriend or whatever. But then, they didn't get my point. I didn't want to be lonely, because when I was lonely I could get upset, all the memories would come back ... I had to find a friend ... at least like for two people, you could console each other" [62].

I Oppedals studie om yrkesidentitet och studieval hos 30 ungdomar som fått uppehållstillstånd i Norge framkommer problem med psykisk ohälsa och bristande stöd [54]. En av de unga, 27 år vid intervjutillfället, besvarar frågan om hen inte sökte hjälp någonstans då hen var ett ensamkommande barn, till exempel av en socialarbetare, med att *They work very... differently from what we need* vilket illustrerar en upplevelse av att det tillgängliga stödet inte var adekvat i förhållande till behoven [54].

I Connollys studie baserad på intervjuer med 29 ensamkommande barn och ungdomar med erfarenhet av familjehemsvård, rapporteras om frånvarande, infrekvent eller ytlig kontakt med socialtjänsten [74]. En del av de intervjuade berättar att de inte haft någon kontakt med socialarbetare överhuvudtaget. Andra berättar om tillfälliga, glesa och/eller ytliga besök och att de inte fått någon information om sina rättigheter eller hjälp att formulera erfarenheter av missförhållanden. En pojke, 15 år berättar:

“They should have seen how we as children were reacting. If they ask questions and I don’t answer they should have tried to do everything to find out what is wrong with me. They only came once in a year, or a couple of months. They should have been coming every month and if they had come every month and we had known who they really were then I could have opened myself and tell them everything” [74].

Unaccompanied children and youth express mainly negative views on mental health issues

Detta tema utgår från fem studier, tre brittiska [15,63,65], en amerikansk [59] och en norsk [56]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Av dessa studier framgår att en del ensamkommande barn och ungdomar betraktar professionellt kurativt eller psykologiskt stöd som stödjande och välgörande, medan andra uttrycker en motvilja till denna typ av stöd. Anledningar till att inte vilja ta del av denna typ av stöd uppges vara rädsla att tala om problem som kan trigga negativa känslor [65], uppfattningen att detta slags stöd endast är för “galna” människor [59], eller motvilja att tala om problem med någon som man inte känner [56]. Detta uttrycks till exempel på följande sätt av en ungdom:

“I do not believe in psychologists. When you hear a psychologist say ‘What’s on your mind’, when you’re just a little sick and think much. (...) I do not need her, and I do not know her. I will for instance never tell her anything about my life, you understand, when I do not know her” [56].

I studien av Chase beskrivs att de unga uttrycker stark skepsis mot kliniska och terapeutiska interventioner för att hantera tidigare trauman, och att de upplever det som bättre för deras välbefinnande att se framåt än bakåt [66]. Samtidigt inser de att de är begränsade i sina möjligheter att fokusera på sådant som inger hopp om framtiden. Detta gäller särskilt dem som befinner sig i övergången från barn till vuxen i asylsystemet.

Övriga teman

Två teman identifierades som bedömdes ha låg tillförlitlighet:

- Unaccompanied children and youth express both negative and positive experiences of mental health care services
- Unaccompanied children and youth report exploitation, deprivation and neglect in the country of arrival

Unaccompanied children and youth express both negative and positive experiences of mental health care services

I en brittisk studie beskriver ensamkommande barn och unga en misstro mot hälsovården i Storbritannien som verkar vara kopplad till att man upplever sig annorlunda än majoritetsbefolkningen och att vården inte förstår dem [63].

En ungdom understryker betydelsen av tillit för vården för att kunna tillgodogöra sig insatserna [63]. I samma studie beskriver ensamkommande barn och unga sina erfarenheter eller uppfattningar om psykiatrisk vård i deras ursprungsländer. I allmänhet beskriver de en avsaknad av eller brist på hälso- och sjukvård. Det finns också misstro mot de yrkesverksamma i vården [63].

Bland de 15 ensamkommande barnen och ungdomarna i Majumders studie är många generellt negativt inställda till den psykiatriska vården [63]. Många tycker inte om att komma dit och tycker att insatserna är utan effekt. Några av dem uttrycker dock en mer positiv syn på den psykiatriska vården och tycker att de haft nytta av insatserna. Synen på samtalsterapi varierar: några uppskattar terapiformen medan andra är mer kritiska [63].

Några av de ungdomar i studien av Luster och medarbetare beskriver att den behandling de fått inom den psykiatriska vården hjälpt dem att lyckas [59]. En av dessa ungdomar, som klarat sig ur sitt alkoholberoende med hjälp från en kurator, uttrycker att många andra ensamkommande barn och unga också behöver ett sådant stöd,

Unaccompanied children and youth report exploitation, deprivation and neglect in the country of arrival

En del barn och ungdomar beskriver en mycket negativ relation till sina familjehem, med berättelser om utnyttjande, exploatering och övergrepp [74,75]. Några beskriver att detta kan

skyddas medvetet bakom en fasad av normalitet i privata fosterhem [74]. I Connollys studie beskriver flera av respondenterna (främst flickorna) att de utsatts för att tvingas till hårt arbete, trafficking eller materiell och emotionell deprivation, såsom att inte få ordentligt med mat, eller att hotas med att bli utslängd [74].

Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget bedömdes som låg på grund av metodologiska begränsningar, små till måttliga problem med överförbarhet till en svensk kontext samt begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

Det finns ytterligare ett tema på nivå två och det bedömdes ha mycket låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar samt måttliga begränsningar vad gäller relevans och datas omfattning (se Bilaga 7 på www.sbu.se/294):

- Youth express limited access to reproductive health services and education

Identitet och tillhörighet: Att få ihop det förflutna, nuet och framtiden

Ensamkommande barn och unga strävar efter att både bevara sitt modersmål och att lära sig det nya språket samt att bevara relationer till personer i ursprungslandet och att stödja dem. De kan kämpa med att få ihop sin tillhörighet. Religion kan vara ett sätt att skapa en kontinuitet i tillvaron.

Detta tema på nivå tre innefattar sex teman på nivå två enligt nedan.

Nivå 3
<i>Identitet och tillhörighet: Att få ihop det förflutna, nuet och framtiden</i>

Nivå 2	CERQual-bedömning	Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-)
<i>Unaccompanied children and youth stress the importance of being given the opportunities both to preserve their native language and to learn the new language.</i>	Måttlig tillförlitlighet ²⁶	+/-
<i>Unaccompanied children and youth express that they wish for a purposive life by helping others and that they want to help people back home.</i>	Låg tillförlitlighet ^{26,27}	+
<i>Unaccompanied children and youth with a residence permit do not always see the country of arrival as their (only) future home.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{26,28}	+/-
<i>Unaccompanied children and youth describe a confusion concerning a sense of belonging.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{26,28}	-
<i>Unaccompanied children and youth express practising faith as a way to opt for continuity with previous culture.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{26,28}	+
<i>Unaccompanied children and youth describe ongoing contacts with relatives and friends living all over the world.</i>	Mycket låg tillförlitlighet ^{26,28}	+

Tabell 5.11 Identitet och tillhörighet: att få ihop det förflutna, nuet och framtiden och de ingående temana på nivå två. Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla temana på nivå två enligt CERQual (se Faktaruta 3.2) och kan vara stark, måttlig, låg eller mycket låg.

²⁶ Avdrag (-1) har gjorts för metodologiska begränsningar.

²⁷ Avdrag (-1) har gjorts måttliga begränsningar i datas omfattning.

²⁸ Avdrag (-2) har gjorts allvarliga begränsningar i datas omfattning.

Unaccompanied children and youth stress the importance of being given the opportunities both to preserve their native language and to learn the new language

Detta tema på nivå två baseras på fyra studier [55,57,58,60]. Sammantaget har vi gjort bedömningen att tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget är måttlig. Avdrag har gjorts för metodologiska begränsningar (se Bilaga 2 på www.sbu.se/294).

I två amerikanska studier baserade på samma urval av sudanesiska ungdomar i USA, sju år efter ankomsten understryker de intervjuade ungdomarna språkets betydelse för möjligheten att kunna kommunicera i det dagliga livet och därigenom även för att kunna lösa eventuella konflikter [58,60]. Svårigheterna att kommunicera, och den betydelse det kan få i exempelvis skolan, beskrivs i följande intervjuцитat:

“When I start high school, it seems like I was in the middle of nowhere. I mean the teacher is talking, I couldn't even hear what the teacher is saying right there, and he's lecturing and I have to take notes, and I don't even know what notes are. So, the teachers were having hard time understanding me too” [60].

I en irländsk studie understryker ensamkommande barn och unga betydelsen av kultur som viktig för en kontinuitet i en situation där de upplever ett avbrott i sin livsberättelse och dramatiska förändringar i sina liv, med förluster av sådant som familj, vänner, mat, bekanta dofter, kläder och klimat [57]. Det blir därför viktigt att få uppleva åtminstone vissa likheter.

Mot den bakgrunden värderas boendeplaceringar som underlättar kontinuitet.

Ensamkommande barn och ungdomar beskriver att ett gemensamt språk i familjehemmet möjliggör en öppen och transparent kommunikation som skapar tillit. Detta kan vara särskilt viktigt med tanke på de svårigheter som traumatiserade ensamkommande barn och unga ofta har när det gäller tillit i relationer. Att vara placerad i en familj med bakgrund i mottagarlandet talar mottagarlandets språk kan å andra sidan hjälpa ungdomarna att lära sig det nya språket snabbare. Också sådana familjehem kan tillfredsställa behoven av kulturell kontinuitet om det finns vilja och en öppenhet för mångfald. (Se även i avsnittet om relationer till vuxna om betydelsen av socialt stöd, samt i avsnittet om identitet och tillhörighet om behovet av både kulturell kontinuitet och av stöd i anpassning till det nya samhället.) De ensamkommande barnen understryker att omsorgspersonens personlighet och respekt för deras kulturella bakgrund är det som är viktigast.

“It doesn’t matter to me. ... For me, actually, I can live with anybody. I can live with any culture. ... The only thing about it is, like, ... once they respect me for my own belief and whatever I do. ... So, the only thing is if actually I can get on with the person and they can get on with me and, like, they respect me for what, respect what I believe or whatever”.

“What I like from my last foster mother, she always asked me what kind of food I eat, what kind of music I like, so, and she sometimes takes me to a place where, where there is a cultural programme [from my country], she would take me there, so because ... I always miss something about my own culture ... so she used to do that and I really liked that about them” [57].

Ungdomar med erfarenhet av tvärkulturella familjehemsplaceringar (där placeringen inte ”matchats” efter ungdomens språk och religion) understryker vikten av att få möjlighet att kunna tala sitt modersmål. Detta illustreras i följande citat:

“I’d love to meet people like who could speak my language really like that. ‘Cause like, ‘cause like I don’t know like, its different like from English, like when you speak your own language you could say certain things like you know funny things that you can’t say in English like you know. ... You can say silly things and like all that but in English when you are trying to say something silly you have to think of how you put it like you can’t just say anything yeah if you are used to the language then you can say anything so” [57].

Flera av ungdomarna i studien som hade erfarenhet av gruppboenden eller familjehemsplaceringar i irländska familjer uppgav att de inte längre kunde tala sitt modersmål (ibid).

Övriga teman

Ett tema identifierades som bedömdes ha låg tillförlitlighet för metodologiska begränsningar och måttliga begränsningar i datas omfattning:

Unaccompanied children and youth express that they wish for a purposive life by helping others and that they want to help people back home

Detta tema på nivå två bygger på resultat av fyra artiklar [59-62], varav tre artiklar är skrivna utifrån en och samma studie med 19 ensamkommande barn och ungdomar från Sudan som lever i USA [59-61]. I dessa artiklar uttrycker ensamkommande barn och ungdomar en vilja

att leva ett meningsfullt liv genom att hjälpa andra och att detta också leder till att det egna välmåendet förbättras. En del ungdomar beskriver att de mår bra av att engagera sig i aktiviteter för att stödja andra och/eller av en önskan att leva ett meningsfullt liv där de kan hjälpa andra [62]. Många uttrycker att de vill bidra till att hjälpa människor i sitt ursprungsland [60-62].

Det finns ytterligare fyra teman på nivå två som bedömdes ha mycket låg tillförlitlighet på grund av metodologiska begränsningar samt allvarliga begränsningar vad gäller datas omfattning (se Bilaga 7 på www.sbu.se/294):

- Unaccompanied children and youth with a residence permit do not always see the country of arrival as their (only) future home
- Unaccompanied children and youth describe a confusion concerning a sense of belonging
- Unaccompanied children and youth express practicing faith as a way to opt for continuity with previous culture
- Unaccompanied children and youth describe ongoing contacts with relatives and friends living all over the world

6. Etiska och samhällliga aspekter

Detta kapitel behandlar etiska frågor i samband med utvärdering av insatser för att stödja ensamkommande barn och unga på flykt (Fråga 1) samt av faktorer som upplevs som främjande eller hämmande (Fråga 2). Den allvarligaste etiska aspekten är risken att valet av insatser skadar barnen eller inte tillgodoser deras rättigheter till följd av brister i kunskapsunderlag och organisation. Denna risk återkommer vad gäller många insatser för barn, men är både accentuerad och särskilt komplex gällande gruppen ensamkommande barn och unga på flykt. Det finns starka skäl att utveckla organisationen kring insatser för denna grupp så att den bättre kan hantera de etiska utmaningarna, att klarlägga värdekonflikter mellan olika professioner och samhällssektorer, samt att utveckla etiskt försvarbara forskningsmetoder som kan förbättra kunskapsläget för att bedöma effekterna av olika insatser.

Utgångspunkter för etisk bedömning av insatser för barn

Integreringen av etiska aspekter i bedömningen av samhällliga stödinsatser utgår från tre grundläggande antaganden:

1. att det finns etiska skäl att föredra insatser som ger önskvärda effekter och undviker oönskade effekter,
2. att det i värderingen av olika insatser kan uppstå frågor av etisk natur, till exempel hur risker ska värderas i ljuset av kunskap om insatsers för- och nackdelar,
3. att kunskapsluckor alltid aktualiserar en etisk problematik, eftersom uteblivna insatser i väntan på bättre underlag kan ha såväl bra som dåliga effekter.

Etisk bedömning av insatser inom ett verksamhetsområde kräver en analys av de värden och normer som styr detta område, i föreliggande fall insatser för ensamkommande barn och unga på flykt. En översikt gällande grundläggande mål och värden för social dygnsvård för barn och unga finns i SBU-rapporten *Insatser för bättre psykisk och fysisk hälsa hos familjehemsplacerade barn* [35]. I detta fall tillkommer hänsynstaganden och omständigheter som härrör från skola och hälso- och sjukvården, samt migrationsmyndigheter och därtill knutna lagar och politiska beslut. Dessa kan komma i konflikt med värden och normer från det sociala området, vilket belyses mer i detalj nedan. Det kan även finnas konflikter mellan

de olika värden som styr sociala insatser till barn, såsom barnets omedelbara välmående, dess långsiktiga utveckling samt dess självbestämmande och integritet.

Genomgående för alla insatser för barn är att hänsyn till barnets intresse ska vara styrande. Denna hållning har sin etiska grund i en särskild tolkning av det som brukar kallas principen om barnets bästa som uttrycks i FN:s konvention om barnets rättigheter (den s.k. barnkonventionen), som säger att barns intressen ska prioriteras och ägnas särskild uppmärksamhet av samhället [76]. Det gäller barnets omedelbara välmående och möjlighet att utvecklas samt dess intresse att få integritet och självbestämmande respekterade i proportion till mognad och utveckling. Principen skapar ett starkt skäl för samhället att vid behov besluta om insatser för att främja dessa värden. Konventionen lyfter också särskilt fram vikten av detta ansvar i samband med krig, katastrofer, flykt och andra extraordinära omständigheter som särskilt hotar barns intressen. Men eftersom det alltid finns en risk att en insats skadar barnet måste det finnas tillräckligt goda skäl för att insatsen gynnar barnets intresse i tillräckligt hög grad för att den ska vara etiskt berättigad, vilket i barnkonventionen uttrycks genom krav på att insatser ska vara lämpliga. En kompletterande etisk grund handlar om samhällets särskilda moraliska ansvar att tillgodose barns intressen när det ”träder in i föräldrars ställe” och tar över vårdnadsansvaret. Samhället har då en skyldighet att försäkra sig om att insatser är effektiva för att minska de risker för barnet som observerats och inte förvärra barnets situation. Båda dessa etiska grunder gäller lika för alla barn för vilka insatser kan bli aktuella och uttrycker därmed också ett starkt moraliskt krav på rättvis likabehandling [77]. För äldre barn, med utvecklade beslutsförmågor och starkare anspråk på delaktighet och självbestämmande, tillkommer frågan hur insatser kan utformas så att de är förenliga med att de respekteras på samma villkor som om de inte hade varit föremål för sociala stödinsatser.

Det finns tre typer av beslut relaterade till insatser för barn som väcker dessa etiska frågor:

1. Beslutet om att inleda och avsluta utredningar som kan aktualisera en specifik insats.
2. Beslutet om att inleda, förlänga och avsluta en specifik insats.
3. Beslutet om att en inrättning och/eller utförare ska implementera en beslutad insats.

Vid dessa beslut behöver olika insatser jämföras för att bedöma hur väl de uppnår goda resultat utan oacceptabla bieffekter eller överträdelser av etiska gränser (t.ex. otillbörligt tvång, integritetskränkning eller orättvisa). Sådana jämförelser måste innefatta en värdering

av kunskapsunderlaget och inkludera alternativet att avvakta med mer omfattande aktivitet när kunskapen brister eller riskbilden är alltför oklar. Det finns alltid en risk att en insats är verkningslös, att den förvärrar problemet, att den har mindre effekt än alternativa insatser, eller att den medför oacceptabla risker och skador av annat slag. Detta måste samtidigt vägas mot risken för att ett barn i utsatt läge inte ens får basalt stöd på samma villkor som andra barn (t.ex. vad gäller materiella förnödenheter, hygien, boende, hälsovård och trygghet). Mer långtgående insatser kan samtidigt vara förenade med risker eller kunskapsluckor som innebär att barnets situation bäst tillgodoses genom att ansvariga myndigheter avvaktar med dessa och nöjer sig med rudimentärt stöd i väntan på att kunskapsläget kan klarläggas. Hur sådana skäl ska vägas måste avgöras från fall till fall, beroende på kunskapsläge och barnets situation.

Mottagande av ensamkommande barn och unga på flykt: etiska aspekter

Samtliga etiska aspekter av insatser för barn kompliceras av tre faktorer [35,77,78].

- För det första, den maktlöshet och det beroende av olika aktörer med olika agendor som barn är föremål för.
- För det andra, en påtaglig brist på vetenskaplig kunskap om olika insatsers effekter och risker, i kombination med forskningsetiska utmaningar av ett särskilt slag.
- För det tredje, en organisation av de sociala verksamheterna som hindrar snarare än underlättar för handläggare och socialnämnder att bedöma eller förbättra kunskapsunderlaget för att välja mellan olika insatser.

När rapportens sammanställning av ensamkommande barns och ungas erfarenheter kombineras med tillgänglig kunskap hur det svenska samhället fungerar, kompliceras bilden ytterligare. Det finns speciella omständigheter för denna grupp, vilka i samspel gör att den etiska problematiken blir särskilt problematisk²⁹:

1. Extraordinär traumatisering

Själva flykten kan antas ha medfört svåra psykiska påfrestningar. Likaså kan de förhållanden i ursprungslandet som motiverat flykten – vare sig det handlar om våld och social instabilitet,

²⁹Någon eller några av dessa omständigheter kan förekomma för andra barn som är föremål för överväganden om sociala insatser. Det kan vara barn på flykt som anlönt tillsammans med vårdnadshavare likväl som extrema fall av vanvård av inrikes födda barn. Det är dock just samspelet mellan dessa omständigheter som gör situationen extraordinär för ensamkommande barn på flykt.

förföljelser, dålig ekonomi eller kombinationer av detta – också antas bidra till en sådan traumatisering.

2. Eftersatt somatisk hälsa

Barnen kan komma från förhållanden i sitt ursprungsland och/eller har påverkats av själva flykten, som gör att deras somatiska hälsa är sämre än hos inrikes födda barn i Sverige [79].

3. Social uteslutning, isolering och utsatthet

Flykten innebär att barnet skiljts från sina primära vårdnadshavare och sin invanda sociala närmiljö. Det innebär att tillvaron i mottagarlandet i alla fall inledningsvis inbegriper en hög grad av social isolering, och att barnet lämnas i en ytterst utsatt position där det är utlämnat till okända människors välvilja. Till detta kommer att en del barn under flykten kan ha tvingats inleda kontakter med och upprätta beroenden till kriminella miljöer, vilka ibland har fortsatta intressen av att exploatera barnet [80].

4. Sociokulturell turbulens

I många fall har bytet av sociokulturellt sammanhang exponerat barnet för stora skillnader på kort tid, som det på olika sätt tvingas anpassa sig till. Det kan antas innebära en särskild påfrestning. Det handlar om allt från språk, normer, livsåskådning och sedvänjor, till mer subtila saker i vardagens umgänge.

5. Inställning till myndighetsföreträdare

En aspekt av detta som är värd särskild uppmärksamhet i detta sammanhang rör inställningen till befattningshavare och myndighetsföreträdare, såsom polis, socialarbetare, vårdprofessionella, till exempel avseende tillit och trygghet. Många kommer från situationer där de kan ha haft skäl att misstro och frukta sådana personer.

6. Osäkerheter i asyl- och integrationsprocessen

Asylprocessen och parallella åtgärder i syfte att integrera barnet i det svenska samhället innefattar en rad olika inslag som skapar osäkerhet för barnet. Ett sådant är en dokumenterad svaghet i samhällets mottagande av ensamkommande barn och unga på flykt, där de försvinner från myndigheternas kontroll med risk att bli offer för olika slags människohandel och kriminalitet [80]. En ytterligare riskfaktor är osäkerheten kring om barnet beviljas asyl eller inte, där även handläggningstiden ingår i problembilden. En specifik aspekt som

uppmärksammats vad gäller äldre barn är de stora skillnader i villkor som gäller beroende på om barnet (eller den unge) bedöms vara under eller över 18 år (en status som dessutom kan förändras under prövningsprocessen). En annan aspekt gäller uppehållstillståndets karaktär, där tidsbegränsade tillstånd som regelbundet omprövas skapar större osäkerhet. För i synnerhet mindre barn tillkommer bestämmelser för anhöriginvandring, där skarpare regler spär på den faktor som nämndes under punkt 3. Slutligen finns stor variation i hur kommuner hanterar uppgiften att integrera barnet i det svenska samhället och osäkerheter kring hur väl sådana åtgärder når sina mål.

7. Multisektoriella myndighetskonflikter ('stuprörproblem')

Punkt 6 sätter även fingret på en mer allmän riskfaktor av särskild betydelse för ensamkommande barn och unga. Ett asylsökande barn är föremål för myndighetsutövning inte bara utifrån socialt omvårdnadsperspektiv, utan även utifrån migrationspolitisk och ibland utifrån polisiär utgångspunkt. Målen för dessa respektive verksamheter är olika, samtidigt som deras respektive verksamheter relativt barnet alla är juridiskt legitima. Det innebär att kluster av oberoende myndighetsageranden, vilka alla var för sig är formellt korrekta och motiverade, kan gå emot barnets intresse. Till exempelvis kan polisiära och migrationspolitiska intressen (som normalt inte motiveras av hänsyn till barnet) göra att det uppstår risker för barnet att vara föremål för sociala insatser och därmed komma under myndigheternas kontroll. Olika slag av vårdinsatser, som psykoterapi, kan också försvåras på grund av osäkerheter om de kan avslutas på ett bra sätt. På samma vis kan insatsernas utformning i ljuset av barnets intresse därför komma i konflikt med polisens och migrationsmyndigheternas respektive agendor. Exempel på detta kan utgöras av fall där det råder osäkerhet kring åldersbedömning, då det bedömts föreligga hög risk för avvikelse efter beslut om avvisning, eller då barnet är intressant som vittne för att komma åt kriminella nätverk. Utöver konflikter mellan normativa myndighetsagendor kan också uppstå sådana som bottnar i att olika parter (kommuner, landsting, statliga myndigheter), snarare än att samverka för gemensamma lösningar till barnets fördel, försöker skjuta över ekonomiskt och praktiskt ansvar på varandra.

Diskussion

Dessa speciella omständigheter har sammantaget en dubbel relevans ur etisk synvinkel. För det första stärks skälen för att stödja barnen och därmed skärpan i samhällets ansvar att

säkerställa att så sker. Dessa barn är på olika sätt extra utsatta och i fara varför skälen för att bistå är särskilt påtagliga. För det andra innebär omständigheterna att risker och osäkerheter ökar med specifika insatser. Det gäller risken att målen uppnås i lägre grad, att målen till och med motverkas eller att barnet skadas på andra sätt, till exempel att barnet utvisas till en mer osäker tillvaro, får en förändrad åldersbedömning eller hotas av kriminella nätverk till följd av kontakt med polis. Hur de vetenskapliga och praktiska kunskapsluckorna och riskerna ska avvägas behöver analyseras i varje enskilt fall. Det är osäkert hur väl de myndigheter som ansvarar för ensamkommande barn och unga på flykt är förberedda på att hantera sådana bedömningar i förhållande till valet av insatser.

Generella strategier för att möta de etiska utmaningarna med att bedöma insatser i samband med sociala insatser för barn försvåras av att omständigheterna 6 och 7 ovan skapar osäkerheter kring långsiktigheten i samhällets åtagande [35]. Att avvakta med långtgående insatser samtidigt som kontakten med barnet behålls och rudimentärt stöd och omvårdnad ges medan centrala kunskapsluckor minskas blir en mindre lättförklarlig strategi när det är osäkert hur länge det finns möjlighet att påverka barnets situation. Strategin att, då mer omfattande insatser väljs, utföra dessa under kontinuerlig monitorering, dokumentation och beredskap att ändra utformning om det går åt fel håll, blir mindre realistisk i ljuset av den långsiktiga osäkerheten. Det är heller inte givet att en mer systematiserad dokumentation ligger i varje enskilt ensamkommande barns intresse, så länge som denna även kan bli källa för migrationsrättsliga och polisiära åtgärder och beslut.

Den etiska komplexiteten inbegriper också en bakomliggande normativ osäkerhet (ofta förvärrad av det sammansatta och inte sällan oklara rättsläget) om vilka mål som ska vara styrande. Hur bör professionella och lekmän agera när det uppstår genuina målkonflikter (ska t.ex. dygnsvårdspersonal med hänvisning till barnets intresse vägra att bistå, eller t.o.m. motarbeta migrationsmyndigheter eller polis?). Beroende på hur man ställer sig till sådana frågor kan olika risker och osäkerheter med valet mellan olika insatser stärkas eller försvagas, till exempel vad gäller långsiktighet eller hantering av barnets omedelbara skyddsbehov. Denna osäkerhet kan bara klargöras dels genom tydligare formulering om vikten av olika värden och mål som kan komma i konflikt, dels med tydlig angivelse av aktörernas olika ansvar.

Inom ramen för denna utvärdering har vi identifierat ett relativt stort antal studier med kvalitativ forskningsmetodik (Fråga 2) som undersökt erfarenheter och upplevelser hos ensamkommande barn och unga. Vi har dock inte hittat några tillräckligt välgjorda kontrollerade studier som undersökt effekter av olika typer av insatser till denna grupp. De särskilda omständigheterna kring ensamkommande barn och unga på flykt påverkar också den etiska analysen av hur forskning kan förbättra utgångsläget för att identifiera lämpliga insatser. Å ena sidan ökar redan kända osäkerheter och risker med sådan forskning genom gruppens extraordinära sårbarhet. Å andra sidan blir forskning med potential att ge evidens för att insatser är effektiva, svårare att genomföra. Till exempel kan kraven på enhetlig migrationsrättslig tillämpning försvåra studier med parallella kontrollgrupper avseende vissa grupper av insatser och samma utmaning kan följa av krav på likabehandling inom socialtjänsten.

Samtidigt innebär gruppens utsatthet även ett mycket starkt skäl att förbättra dagens bristande kunskapsläge. Inom medicinsk forskningsetik används begreppet "clinical equipoise" (ung. behandlingsjämvikt). Det beskriver villkor som kan motivera klinisk forskning på patienter då det finns en etablerad behandling eller ett basalt stöd. Om det råder genuin osäkerhet huruvida behandlingen eller en experimentell intervention är bäst, så kan forskning där patienter sorteras i interventions- och kontrollgrupp försvaras etiskt [81]. Analogt kan man argumentera att osäkerheten kring vilka insatser som är bäst för ensamkommande barn på flykt är så stor att det råder en genuin oklarhet kring om samhället verkligen uppfyller sitt ansvar mot dessa barn, så kan kontrollerade studier försvaras även här. Den här rapporten ger skäl för att tro att behandlingsjämvikt ofta kan vara för handen avseende stödinsatser till ensamkommande barn på flykt, men i vilken utsträckning så är fallet måste bedömas från fall till fall. Samtidigt kan alltså rättsliga krav på den myndighetsutövning av olika slag som omger barnen försvåra studier med parallella kontrollgrupper. En annan utmaning är, som nämnts, att just sådan myndighetsutövning gör det svårt att kontrollera att barn i studier kan kvarstå genom hela studieperioden.

Det finns då skäl att utforska nyskapande metodologiska upplägg som kan bidra till en utveckling så att framtida insatser kan bedömas bättre. Dessa upplägg kan, i den mån det finns relevant dokumentation av utfall, använda historiska kontroller. I den mån det går att försvara utifrån genuin behandlingsjämvikt och är möjligt att förena med krav på likabehandling inom myndighetsutövningen är även studier med parallella interventions- och kontrollgrupper

tänkbara. När ingen av dessa former kan försvaras eller genomföras kan det likväl vara möjligt med rena observationsstudier med kontinuerlig dokumentation och kontroll av utfallet. Det är önskvärt att därtill utforska upplägg som inte är beroende av att varje individ genomgår en fullständig insats. Där mäts resultat på populationsnivå, och om enskilda individer får förändrad eller avbruten insats på grund av polisiära eller migrationsrättsliga orsaker ingår det som en bakgrundsfaktor i analysen. En sådan modell skulle också kunna ge stoff åt de etiska diskussionerna kring hur värden från olika myndighetssektorer och politikområden bör avvägas av professionella inom det sociala området.

Samtliga dessa förslag kan stöta på praktiska svårigheter på grund av organisationen av insatser för ensamkommande barn på flykt. Eftersom behovet av forskning på området är mycket stort, så kan detta etiskt motivera krav att anpassa organisationen så att viktig forskning kan genomföras.

Sammanfattning

Den systematiska litteraturgenomgången fann inga kontrollerade studier som har undersökt eller jämfört effekter av olika stödjande insatser för ensamkommande barn och unga. Valet av insatser för att stödja ensamkommande barn och unga på flykt medför därför särskilda etiska avvägningar som kräver att de ansvariga hanterar frågorna medvetet och konsekvent. Att ensamkommande barn och unga både är på flykt och kommer ensamma ställer dessutom krav på ansvarsfulla beslut. Till detta kan det komma andra speciella omständigheter som skärper kraven ytterligare, till exempel extraordinär traumatisering, eftersatt somatisk hälsa, social uteslutning, isolering och utsatthet, sociokulturell turbulens, inställning till myndighetsföreträdare, osäkerheter i asyl- och integrationsprocessen samt målkonflikter och bristande samordning mellan olika aktörer. Det behövs kvantitativa forskningsmetoder som på ett etiskt försvarbart sätt kan förbättra kunskaperna om insatsers effekter för denna specifika grupp.

7. Diskussion

Metodologiska aspekter

Syftet med denna rapport är att sammanställa det vetenskapliga underlaget för olika insatser som stödjer ensamkommande barns och ungas sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa samt funktionsförmåga. Vi har även sammanställt forskning om ensamkommande barns och ungas egna erfarenheter upplevelser och om vad som främjar respektive hämmar deras sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa samt funktionsförmåga. På denna grund belyser rapporten även relevanta etiska och samhällseliga aspekter.

Ensamkommande barn och unga är en heterogen grupp. Ett flertal studier pekar på skillnader såväl mellan olika tidsperioder som mellan olika krig och konflikter, ursprungsländer, socioekonomiska förhållanden och inte minst mellan individer, till exempel när det gäller uppväxtförhållanden, skolgång och social bakgrund. Erfarenheterna från tiden före flykten, inklusive vad som bidragit till flyktbeslutet, skiljer sig och även erfarenheterna från själva flykten kan variera. Mötet mellan å ena sidan individerna och grupperna och å andra sidan mottagningssystemen - vilka också kan skilja sig avsevärt både mellan och inom länder - påverkar hälsa, välbefinnande och möjligheter att integrera sina tidigare erfarenheter till det nya livet i det nya sammanhanget. Som ett komplement till generella insatser krävs en flexibilitet för att även kunna ge ett individuellt anpassat stöd. Studier visar också att ensamkommande barn och unga kan uppfatta kategoriseringen som ensamkommande som stigmatiserande, något som också är viktigt att ta hänsyn till i mötet med dem [14,82].

Det finns specifika förhållanden och svårigheter före, under och efter flykten som är utmärkande för ensamkommande barns och ungas situation och stödinsatser bör vara utformade med hänsyn till dessa specifika omständigheter. Samtidigt är det viktigt att se att det finns likheter med andra barn och unga som befinner sig i en utsatt livssituation. Mycket av det vi vet kring barn i utsatta livssituationer – till exempel barn med erfarenhet av flykt tillsammans med sin familj och barn i samhällsvård - såsom betydelsen av nära och stabila relationer till omsorgsgivare och betydelsen av att klara skolan, gäller med största sannolikhet även för denna grupp. Ensamkommande barn och unga har dessutom att hantera samma utvecklingsmässiga utmaningar som alla andra barn och unga i motsvarande ålder och utvecklingsfas.

Ursprungsländerna för de ensamkommande barn och unga som ingår i rapportens studier är representativa för de som kommer till Europa. Ett undantag är dock ett antal studier om de sudanesiska så kallade *Lost boys* i USA som i vissa avseenden är en speciell grupp men där flera studier innehåller resultat av intresse också för andra västländer. Flickor och yngre barn är mindre representerade i studierna än äldre pojkar, vilket speglar gruppen ensamkommande barn och unga som helhet. Sannolikt utgör de ensamkommande barn och unga som representeras i de inkluderade studierna en selektion som inte fångar in till exempel de som mår sämst, lever som papperslösa eller har sociala problem som missbruk eller gatubarnsliv.

Diskussion av resultaten

Insatser som stödjer ensamkommande barns och ungas sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa samt funktionsförmåga (fråga 1)

Det saknas kvantitativa kontrollerade effektstudier av stödinsatser som riktar sig till ensamkommande barn och unga som uppfyller inklusionskriterierna. Mot bakgrund av vad vi vet om ökad risk för psykisk ohälsa hos denna grupp är detta problematiskt och utgör en etisk utmaning för verksamheten. Samtidigt kan både metodmässiga och forskningsetiska problem med att genomföra sådana studier innebära begränsningar för vilken kunskap som är möjlig att inhämta. Det gäller särskilt med en grupp som befinner sig i en så utsatt position som ensamkommande barn och unga. Även om ensamkommande barn och unga kan lämna informerat samtycke till att medverka i en studie (i egen person om de har fyllt 15 år eller via sin gode man om de inte fyllt 15) så kan de uppleva en press att medverka. Det kan därför finnas behov av koncentrerad metodutveckling och utvecklad forskningsetisk analys för att underlätta sådana studier. Alternativet innebär att samhället fortsätter att erbjuda insatser vars värde är okänt och där de i värsta fall kan orsaka skada. Samtidigt är det viktigt att se att det finns likheter med andra barn och unga som befinner sig i en utsatt livssituation och att mycket av det vi vet kring dessa barn sannolikt gäller även för denna grupp.

Erfarenheter och upplevelser av vad som främjar och hämmar social integrering, psykisk och fysiska hälsa samt funktionsförmåga (fråga 2)

Avsaknaden av svar på fråga 1 motiverade översikten om ensamkommande barns och ungas egna erfarenheter och upplevelser om vad främjar respektive hämmar deras sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga. Det finns flera skäl bakom detta val. Utöver värdet i att lyssna till erfarenheterna från de som utgör målgruppen, så står

det också i överensstämmelse med kraven i FN:s barnkonvention om barnets rätt att uttrycka sin uppfattning och ges ett inflytande över beslut som berör dem (Artikel 12).

Av 1 007 identifierade artikelsammanfattningar fann vi att 48 studier uppfyllde inklusionskriterierna. Av dessa bedömdes 29 studier ha låg eller medelhög risk för snedvridning. Fem av dem är svenska.

Resultaten i rapporten pekar mot att flera olika typer av insatser, förhållningssätt och strukturer, var för sig eller tillsammans i olika kombinationer, kan ha positiva eller negativa effekter på ensamkommande barns och ungdomars mående och möjligheter till anpassning till ankomstlandet och att olika aspekter ofta överlappar och påverkar varandra. Detta avspeglar den genomgripande och komplexa livssituation ensamkommande barn och unga befinner sig i. Effekten av enskilda faktorer och insatser hänger därmed kanske främst samman med och är beroende av sammanhanget och av andra faktorer och att det är en individuellt anpassad palett av insatser som tillsammans kan utgöra ett stöd. Denna del av översikten stärker bilden av att området bjuder en ovanligt svår komplexitet.

Utifrån analysen av de inkluderade studierna identifierades sju övergripande teman (teman på nivå tre). Dessa teman kan grupperas i tre nivåer:

1. Grundläggande livsvillkor och överlevnad

Innehåller temat på nivå tre: *Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning.*

2. Svårigheter och möjligheter i vardagen

Innehåller temana på nivå tre: *Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter, Att hantera svårigheter: En balans mellan olika strategier, Vardagsmiljöer: Stödjande relationer, inflytande i boende och tillgång till skola och aktiviteter är viktigt, Relationer: Stöd och vägledning från vuxna är betydelsefullt, kontakt med jämnåriga viktigt men också svårt samt Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov.*

3. Vikten av att få ihop tillvaron på ett övergripande plan

Innehåller temat på nivå tre: *Identitet och tillhörighet: Att få ihop det förflutna, nuet och framtiden.*

Grundläggande livsvillkor och överlevnad

Ensamkommande barn kommer i stor utsträckning från länder som präglas av krig och våld. Forskning visar att en stor majoritet av dem har upplevt traumatiska händelser och visar kroniska symtom av det, bland annat i form av posttraumatiskt stressyndrom och depression [83]. Detta bekräftas i de studier som ingår i denna rapport.

Ett tema som på olika sätt återkommer i många studier är ensamkommande barns och ungas behov av grundläggande säkerhet och trygghet. I flera studier, liksom i de intervjuer som ingår i denna rapport (se Bilaga 7 på www.sbu.se/294) framkommer att bristen på grundläggande säkerhet varit en orsak till flykten och separationen från familjen och är något som fortsatt under flykten. Situationen i mottagarlandet skiljer sig påtagligt, krig, väpnade konflikter och förföljelser förekommer inte. Det första mottagandet kan vara varmt och välkomnande. Samtidigt är framtiden fortsatt osäker. Både den systematiska litteraturöversikten och intervjuerna tyder på att ensamkommande barn och unga upplever asylprocessen som utdragen, osäker, svår att förstå och godtycklig. En del beskriver den som kränkande. Det är påtagligt att asylprocessen bidrar till en osäkerhet som präglar och påverkar vardagen i mottagarlandet.

Vår rapport ger stöd för att ensamkommande barns och ungas upplevelser av trauma och förlust i kombination med osäkerhet om framtiden innebär en brist på grundläggande trygghet, kontroll och säkerhet som starkt präglar tillvaron genom att påverka välbefinnandet, förmågan att hantera både vardagen och svårigheter och att kunna se en framtid. Den grundläggande tryggheten kan ha en stor eller kanske rentav avgörande betydelse för möjligheten till integration och rehabilitering från traumatiska erfarenheter. Upplevelsen av grundläggande säkerhet och trygghet för sitt liv, att veta att man inte behöver återvända till situationer som förknippas med hot och fara, kan utgöra en förutsättning för att kunna avsluta flykten och lägga traumatiska upplevelser bakom sig, återfå viss kontroll över sitt liv och kunna lägga energi och kraft på att fokusera på nuet och anpassningen till och etableringen i det nya sammanhang man befinner sig i.

Detta stärks också av andra studier som inte ingår i rapporten och av de kompletterande intervjuerna i denna rapport. En australiensisk studie visar att flyktingar med tillfälliga uppehållstillstånd hade högre nivåer av ångest, depression och särskilt posttraumatiskt stressyndrom jämfört med de som hade permanent uppehållstillstånd trots jämförbar

traumabelastning i ursprungslandet. Fattigdom, diskriminering och familjesplittring bidrog till den psykiska ohälsan medan snabb tillgång till samma rättigheter som bofasta genom permanent uppehållstillstånd förbättrade hälsan [84]. En studie från Norge gjorde upprepade undersökningar av den psykiska hälsan hos ensamkommande från ankomsten till landet till 26 månader senare [83]. Av studiens deltagare hade hela 96 procent upplevt minst en allvarlig livshändelse, vanligast livshotande händelser (82 %). Hos de som fick avslag försämrades den psykiska hälsan signifikant under studiens genomförande. En svensk studie visar en tiofaldigt ökad risk för suicid bland ensamkommande barn och unga jämfört med jämnåriga i Sverige under 2017, en period med långa handläggningstider och då Lagen om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige (SFS: 2016:752) trätt i kraft [85].

Svårigheter och möjligheter i vardagen

Den systematiska litteraturoversikten visar att ensamkommande barn och unga förmedlar en stark motivation att utbilda sig, anpassa sig till det nya landet och ta vara på de möjligheter som finns. Samtidigt beskrivs strukturella och sociala barriärer, liksom svårigheter kopplade till att befinna sig i en ny kulturell och samhällelig kontext, som kan inverka begränsande på hälsa, integration och funktionsförmåga.

En svensk studie tyder på att det - i relation till barn som anlant till Sverige med sina föräldrar - går bra för ensamkommande barn som fått stanna i Sverige när det gäller arbete, men att få nå gymnasieexamen och att det är stora skillnader mellan olika grupper av ensamkommande unga [86]. Vidare visar studien att unga som anlant som ensamkommande betydligt oftare än unga med svensk bakgrund, hade diagnostiserats med en psykiatrisk diagnos (ibid). Resultatet understryker vikten av att identifiera och överkomma sådana barriärer som rapporten belyser, i synnerhet för utbildning och hälsa.

En omfattande litteraturstudie, där både studier av barn i familj och ensamkommande ingick, visar att viktiga skyddande faktorer är att snabbt komma i en stabil, trygg och förutsägbar livssituation och att få socialt stöd där en välfungerande vardagsmiljö är av stor betydelse [29]. Här har faktorer som skola, fritid, vänner och boende stor betydelse. Tidigare forskning om resiliens (återhämtningsförmåga), processer som leder till en positiv utveckling vid utsatthet för riskfyllda situationer och miljöer, (Borge 2005), har bland annat visat att barns förståelse av det som sker är viktigt för de som hanterat krigserfarenheter, liksom att barnen har ett aktivt förhållningssätt (ibid). Livsvillkoren i mottagarlandet har en stor påverkan på

hälsa och välbefinnande hos barn på flykt (för en översikt se [87]). Socioekonomiska faktorer såsom boende, tillgång till skola och kamratrelationer spelar stor roll.

Denna systematiska litteraturoversikt visar att teman som berör vardagstillvaron i mottagarlandet kan kopplas dels till ensamkommande barns och ungas egna strategier, dels till olika aktörer i mottagarsamhället (vuxna, jämnåriga, boende, skolan, socialtjänst, hälso- och sjukvård).

Individuella strategier

Sammantaget talar denna systematiska litteraturoversikt, liksom tidigare forskning om resiliens och skyddsfaktorer, för att det är angeläget att stödja ensamkommande barn och unga i att kunna utveckla och använda copingstrategier som är hälsofrämjande för dem både på kort och lång sikt. Att erbjuda och stimulera till olika former av fritidsaktiviteter är en viktig del i detta stöd. Det är också viktigt att vara vaksam på ohälsa som ”inte syns” och på vad som kan utgöra resiliens utifrån den unges livsvärld och samlade erfarenheter.

Vår litteraturoversikt visar att ensamkommande barn och unga beskriver olika copingstrategier för att hantera sina svårigheter såsom undvikande, flykt, positivt tänkande, och försök att ta kontroll. Vissa studier beskriver att religionen kan ha en positiv roll. Sådana copingstrategier beskrivs kunna vara till hjälp för att överkomma hinder, men att strategier som undvikande också kan vara problematiska på längre sikt.

Fritidsaktiviteter beskrivs som viktiga för att avleda tankar från traumatiska minnen. De kan också vara betydelsefulla för att skapa och upprätthålla sociala relationer. Några av de inkluderade studierna beskriver exempel på hur ensamkommande barn och unga engagerat sig i olika former av ideellt arbete som de uppfattade hade bidragit till att återskapa mening i livet.

Vad som anses vara en positiv utveckling för ett barn eller en ungdom är inte självklart, utan är kopplat till samhällsliga förväntningar om barns utveckling. Ungar betonar också att vad som är resiliens i en specifik tid och kontext, inte behöver vara det i en annan [88]. Det kan finnas kulturella skillnader i kommunikation, i synen på individ-kollektiv och religionens roll som påverkar vad vi betraktar som positivt och hälsosamt. I denna rapport, samt i annan forskning framgår att ensamkommande barn och unga tar ett stort ansvar för anhöriga som är

kvar i ursprungslandet och att detta kan uppfattas som negativt i mottagarlandet [14,89]. I många sammanhang, inte minst i de länder många ensamkommande barn kommer ifrån, kan detta dock vara det normala och förväntade. Att ensamkommande barn och andra migranter kan hamna i kläm mellan krav och förväntningar från olika välfärdsregimer har belysts i tidigare studier (Melander 2012). Att tränas för ett självständigt vuxenliv kan på liknande sätt ses som angeläget i en västerländsk kontext, medan det i andra samhällskontexter uppfattas som viktigare att skapa trygga sociala nätverk. Man kan också skilja på inre respektive yttre anpassning (Andersson 2008). Att ett barn presterar bra i skolan behöver till exempel inte betyda att barnet mår bra emotionellt. Flera studier pekar på att ensamkommande barn och unga är ambitiösa i skolan, men också att det finns stor psykisk ohälsa med en hög förekomst av internaliserade symtom i gruppen.

Relationer till vuxna och jämnåriga

Sammantaget visar vår rapport ett stort behov av engagerat stöd och vägledning från vuxna i det nya samhället och i övergången från ung till vuxen – liksom ett behov av hjälp och stöd för att kunna utveckla nya sociala nätverk och relationer till jämnåriga i mottagarsamhället.

Den systematiska litteraturöversikten visar att relationer, både till vuxna och jämnåriga, är centralt för ensamkommande barn och unga. Det bör ses i ljuset av den höga förekomsten av traumatisering och psykisk ohälsa, att flykten innebär en förlust av sociala nätverk och identitet och detta i kombination med att ensamkommande saknar närvaron av den viktigaste skyddande faktorn för barn och unga, nämligen föräldrarna [90]. Tillgängliga relationer i mottagarlandet behöver kompensera för allt detta. Samtidigt är det lätt att glömma att ensamkommande barn och unga också är i en livsfas där de är barn eller tonåringar och brottas med liknande frågor som de flesta barn och ungdomar gör under den perioden av livet. Ensamkommande barn och unga befinner sig alltså i flera samtidigt pågående övergångsfaser: mellan olika länder och sammanhang liksom mellan barndom och vuxenhet [91]. Studierna i den systematiska litteraturöversikten visar att ensamkommande barn och unga uttrycker behov av stöd och vägledning från vuxna i det nya samhället och i övergången till livet om vuxen.

Enligt flera inkluderade studier kan ett personligt engagemang från vuxna, som går utöver den professionella rollen, ha en stor betydelse oavsett om det handlar om socialsekreterare, lärare, gode män, familjehemsföräldrar eller andra vuxna. Att bli bemött med en positiv inställning

från vuxna, flexibilitet och öppenhet och utan färdiga föreställningar på förhand skapar goda förutsättningar för bra och betydelsefulla relationer. En god kommunikation kan bidra till att både förebygga och lösa konflikter och komma runt exempelvis olika inlärd handlingsmönster som under ogynnsamma förutsättningar kan bidra till missförstånd.

Flera studier i den systematiska litteraturöversikten understryker att relationer till jämnåriga kan ha en viktig funktion men också att sådana relationer kan vara relativt ytliga eller svåra att få till. Några studier pekar på behovet av att dela erfarenheter och jämföra sin situation med andra men i andra studier säger ensamkommande barn och unga att de inte vill tala om personliga saker med vänner utan koppla av och ha roligt tillsammans med dem. Ett återkommande tema är en önskan om relationer med jämnåriga i mottagarsamhället men också svårigheter med att utveckla sådana relationer. Upplevelser av trakasserier och diskriminering beskrivs. Dessa resultat stärks även av andra studier och pekar på ett behov av insatser för att motverka en oönskad segregation med negativa följder [92,93].

Boende

Den systematiska litteraturöversikten understryker vikten av att se till kvaliteten i de relationer, såväl till vuxna som till jämnåriga, som boendet erbjuder. Vidare är det viktigt att, genom boendet eller på annat sätt, underlätta ensamkommande barns och ungas möjlighet att bibehålla sitt modersmål och till att skapa sociala relationer utanför boendet både med jämnåriga och vuxna.

Litteraturöversikten visar att ensamkommande barn och unga har både positiva och negativa erfarenheter av boende oberoende av vilka boendeformer de beskriver. Detta kan ha flera orsaker. Dels kan innehållet och relationerna till vuxna och jämnåriga i boendet framstå som viktigare än hur boendet är organiserat. Dels kan olika boendeformer tänkas passa olika bra för olika barn och unga i relation till tidigare upplevelser, personlighet, ålder och mognad. De inkluderade studierna visar betydelsen av stöd, goda vuxenrelationer och eget inflytande oavsett vilken boendeform man bor i. Samtidigt uttrycker ensamkommande barn och unga behov av utrymmen för självständighet. Flera studier belyser en önskan om större självbestämmande och inflytande över vardagliga rutiner i sina boenden, inte minst när det gäller mat. Mat och måltider upplevs som betydelsefulla för välmåendet på flera sätt. Det är ett tillfälle för social samvaro som när det fungerar bra kan bidra till en känsla av välkomnande, tillhörighet, inkludering och att känna sig hemma.

Att vara placerad i ett familjehem från barnets egna etniska ursprungsgrupp innebär att det finns ett gemensamt språk som underlättar kommunikation och förståelse. Ett familjehem som bara talar mottagarlandets språk kan underlätta inläringen av det nya språket, men kan också leda till kommunikationssvårigheter i familjehemmet. Samtidigt kan den senare typen av familjehem ändå tillfredsställa behoven av kulturell och språklig kontinuitet om det finns en vilja och en öppenhet för mångfald. I rapportens studier framhåller ensamkommande barn och unga familjehemmets omsorg och respekt för deras personlighet som viktigare än den kulturella bakgrunden.

I några av de ingående svenska studierna framkommer att ensamkommande barn i gruppboenden upplever att de isoleras från majoritetsbefolkningen genom att aktiviteter bara görs tillsammans med de som bor i gruppboendet. I en svensk-finsk studie med ensamkommande flickor framkommer att de upplever sin situation i gruppboenden tillsammans med pojkar som obekvämt och skrämmande och de upplever en begränsad rörelsefrihet [53].

Skola

Sammantaget tyder den systematiska litteraturöversikten tillsammans med forskning om barn på flykt och barn i utsatta livssituationer generellt, på att skolan har stor potential att främja både rehabilitering och integration för ensamkommande barn och unga, men också att detta är beroende av tillgången till stöd och sociala relationer samt av strukturella förutsättningar inom skolsystemet.

Det finns ett visst stöd för att skolan för ensamkommande barn och unga främjar psykisk hälsa och välmående samtidigt som psykisk ohälsa påverkar skolförmågan negativt. Detta har starkt stöd i många studier som innefattar barn och unga i familj på flykt och barn i utsatta livssituationer generellt, och det finns knappast något som talar för att grupperna skiljer sig åt i detta avseende. Forskning tyder på att såväl skolprestationer som skolan som social arena kan ha en avgörande roll som skydds- eller riskfaktor för framtida sociala och psykiska problem [94]. Barn som mår psykiskt dåligt riskerar i större utsträckning att misslyckas i skolan. Dessa skolsvårigheter kan även orsaka psykiska problem, vilket i värsta fall kan leda till onda cirklar av psykisk ohälsa och dåliga skolprestationer (Gustafsson m.fl. 2010). Studier som inte uppfyllt inklusionskriterierna för denna systematiska litteraturöversikt tyder också på

att skolan kan ha stor betydelse för nyanlända barn och unga generellt och inte minst för ensamkommande genom att ge struktur i och normalisering av vardagen, möjlighet till återhämtning och sociala kontakter [29,92,95].

De inkluderade studierna understryker betydelsen av vuxnas omsorg, stöd och vägledning för att förstå och lyckas med skolan. Vuxnas uppmuntran och positiva förväntningar är också viktiga för studie- och yrkesval. Flera unga beskriver hur både negativa och positiva förväntningar påverkat deras val. Förväntningars betydelse tas upp i en jämförande nordisk policyanalys av utbildningspolicier för nyanlända. Här beskrivs att både utvärderingsstudier och kvalitativa studier visar att många lärare fokuserar på nyanlända elevers brister snarare än deras resurser och att detta leder till att lärarna har låga förväntningar på elever som påverkar utbildningsresultatet negativt [96].

Studie- och yrkesval påverkas också av lagar och regelverk. Det kan handla om att studiestöd eller möjligheterna att gå i vissa skolformer såsom gymnasiet upphör vid en viss ålder, vilket försvårar för ensamkommande barn som ofta är äldre än sina klasskamrater på grund av de kommit till landet i en högre ålder och/eller haft en sporadisk skolgång i ursprungslandet. Att ensamkommande barn och unga är äldre än andra i samma årskurs och att de önskar hjälpa familj och anhöriga, kan påverka studie- och yrkesval genom att många snabbt vill börja arbeta och tjäna pengar. Forskning har visat att barn i samhällsvård löper betydligt högre risk än andra jämnåriga att prestera sämre i skolan och att inte gå vidare till högre utbildning. Orsakerna är flera och sannolikt relevanta även för ensamkommande barn och unga, till exempel bristande kontinuitet i skolgången, låga förväntningar och bristande socialt nätverk som kan göra det osäkert att ta studielån [94,97,98].

Skolan är också en viktig arena för sociala relationer med jämnåriga. En del inkluderade studier pekar dock på att möten med jämnåriga från majoritetsbefolkningen kan försvåras av hur undervisningen för nyanlända i skolan organiseras. Diskriminering och konflikter med jämnåriga kan också motverka möjligheterna att bygga bra relationer. Litteraturöversikten visar att ensamkommande barn kan utveckla sitt sociala nätverk genom skolan men också att de upplever svårigheter i att få kontakt med jämnåriga från mottagarlandet. Andra studier visar att ensamkommande barn och unga och andra nyanlända elever kan uppleva skolan som en segregerad värld med kränkningar och att skolan som social miljö i liten utsträckning erbjuder dem kontaktytor med skolans övriga barn och ungdomar [93]. Att skolan har stor

betydelse för existentiella frågor om tillhörighet, utanförskap och identitet för nyanlända elever har tidigare lyfts av Wigg [99].

Socialtjänst och hälso- och sjukvård

Den systematiska litteraturöversikten understryker vikten av att socialtjänst och hälso- och sjukvård skapar förtroendefulla relationer till ensamkommande barn och unga så att de använder sig av de stödsystem som finns.

Ensamkommande barn och unga upplever att socialtjänsten är viktig för grundläggande stöd men också att detta stöd är otillräckligt. Kontakt med socialtjänsten kan saknas helt eller vara oregelbunden och ytlig. Andra svenska studier visar på liknande resultat, socialsekreterare ges sällan en framträdande plats i ensamkommande barns och ungas berättelser och relationen framstår ofta som distanserad och anonym [14,93,100]. Samtidigt ses socialsekreterarna som möjliga problemlösare med stor makt att bestämma om viktiga frågor i barnens liv. En etablerad relation och ett engagerat och känslomässigt stöd framstår som en förutsättning för att kunna bli en viktig stödperson [14,100].

I rapporten ingår brittiska studier som beskriver utnyttjande och försummelse i samhällsvården, vanligen i familjehem. Att barn beskriver missförhållanden inom samhällsvården i form av fysisk och psykisk misshandel har framkommit i den så kallade vanvårdsutredningen (SOU 2011:61) och i senare svensk forskning [101] men vi har inte funnit svenska studier om ensamkommande barn och unga som undersöker detta. Kartläggningar både från länsstyrelsen i Stockholms län och från Barnombudsmannen (BO) visar dock att antalet ensamkommande barn och unga som försvinner är mycket högt, enligt BO var det 1 736 mellan januari 2014 och oktober 2017, och att de flesta aldrig återfinns. Dessa barn utgör en riskgrupp för människohandel och utnyttjande [102].

När det gäller hälso- och sjukvården visar studier på blandade uppfattningar och erfarenheter hos ensamkommande barn och unga. Många har generellt en negativ syn på psykisk ohälsa och en ovilja att tala med utomstående om upplevelser och mående. Sannolikt inverkar också

en rädsla för att man ska tvingas att prata om händelser och upplevelser man inte vill minnas. Vården behöver bygga trygghet och tillit och detta kan ta tid. Samtidigt finns i de undersökta studierna också ensamkommande barn och unga med en mer positiv uppfattning som beskriver erfarenheter av att de fått hjälp av vården med psykisk ohälsa eller missbruk. En forskningsgenomgång av 17 studier (huvudsakligen okontrollerade) om terapi för ensamkommande barn och unga publicerades 2017 [103]. De ingående studierna var för små eller hade alltför bristfällig design för att några säkra slutsatser skulle kunna dras men författarna konstaterade att gemensamt för de metoder som redovisade goda resultat var att man skapade en trygg plats, byggde terapeutiska allianser och stöttade identitet, copingstrategier och förmåga att hantera känslor, självkänsla och sociala relationer.

Att få ihop tillvaron på ett övergripande plan

Den systematiska litteraturöversikten ger stöd för att stödinsatser till ensamkommande barn och unga bör ta hänsyn till och hantera åldersrelaterade existentiella frågor om identitet, tillhörighet och meningsskapande i förhållande till ensamkommande barns och ungdomars tidigare erfarenheter och transnationella kontakter. Ensamkommande barn och unga behöver stöd för att integrera tidigare livserfarenheter, kultur och språk med anpassningen till det nya landet.

Om säkerhet och trygghet kan betraktas som en grundläggande bas för ensamkommande barns och ungas tillvaro och vardagen kan bidra till möjligheter till läkning, att komma in i det nya landet och att skapa nya relationer och sociala nätverk så kan man även dra slutsatsen att det för många ensamkommande barn och unga blir viktigt att på sikt få ihop tidigare erfarenheter med det nuvarande livet och tankar om framtiden. Detta står ofta i kontrast till ett fokus på att i första hand integrera ensamkommande barn och unga i en tänkt svensk majoritetskulturs normer [104]. I några av de inkluderade studierna framkommer en rädsla bland ensamkommande barn och unga för att förlora kunskaper i modersmålet parallellt med en stark motivation att lära sig det nya landets språk. Många försöker hålla kontakt med eller strävar efter att återknyta kontakter med familj och släkt. I flera studier beskrivs ett positivt inflytande från ursprungsfamiljen oavsett om det finns en pågående kontakt eller om de ens är i livet. Föräldraskap på distans kan, trots avståndet, innebära olika former av socialt stöd och framför allt en känslomässig bekräftelse på att de är älskade.

Ensamkommande barn och unga som har föräldrar och familj i livet oroar sig för och påverkas av hur deras föräldrar och syskon har det. Att kunna återförenas med sina föräldrar i Sverige framställs av många i en annan svensk studie som det allra viktigaste att få hjälp med [100]. En del beskriver förvirring över sin tillhörighet och identitet. Vissa beskriver religionen både som en tröst och en kontinuitet till det förflutna. I flera studier uttrycker ungdomar att de önskar sig ett meningsfullt liv, till exempel genom att deras val av utbildning ska kunna leda till ett arbete där de kan hjälpa andra genom att kunna göra nytta i ursprungslandet med sin yrkeskunskap eller genom ekonomiska bidrag. Vikten av att få ihop det ”gamla” och det ”nya” livet, exempelvis utifrån möjligheter att upprätthålla relationer och att kunna förhålla sig till olika livsvärldar, är ett tema som även har belysts i andra svenska studier om ensamkommande barn och unga [89].

Etiska och samhällsliga aspekter (fråga 3)

Samhällets stöd till ensamkommande barn och unga skapar tre etiska utmaningar. En första handlar om ambitionen att hjälpa en mycket utsatt grupp barn och unga samtidigt som den utdragna asylprocessen fortsätter att generera trauman och psykisk ohälsa hos de ensamkommande. En andra etisk utmaning är att ge stöd och hjälp i avsaknad av säkrare kunskap om insatsernas förmåga att ge eftersträlvade effekter. En tredje utmaning handlar om målkonflikter och bristande samordning mellan olika aktörer. Beslutsfattare och professionella behöver förhålla sig medvetet och systematiskt till dessa utmaningar.

Erfarenheter och upplevelser i relation till existerande strukturer

Målet med denna rapport är att undersöka faktorer och insatser för ensamkommande barn och unga som främjar eller hämmar deras sociala integrering i det nya samhället liksom deras psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga. Vi identifierat tre övergripande nivåer av teman, (1) Grundläggande livsvillkor och överlevnad, (2) Svårigheter och möjligheter i vardagen och (3) Vikten av att få ihop tillvaron på ett övergripande plan.

Detta står väl i överensstämmelse med de tre spår Ravi Kohli beskriver att ensamkommande barn och unga följer efter ankomsten: *the search for safety, the growth of belonging and the will to succeed within new environments* [105].

Den systematiska litteraturoversikten innehåller ett antal studier som understryker betydelsen av säkerhet och trygghet som en grundläggande och genomgripande förutsättning för att

kunna se och våga satsa på en framtid och dessa faktorer har därmed avgörande betydelse för social integrering, hälsa och funktionsförmåga. Detta understryks också av forskning bland vuxna som visar ett samband mellan långa handläggningstider och psykisk ohälsa [106] samt forskning om unga som anlät med familjer som visar att förhållanden i mottagarlandet på sikt har starkare samband med den långsiktiga psykiska hälsan än tidigare trauman [28]. Sedan 2016 har en rad förändringar gjorts i lagar och regelverk som förändrat förutsättningarna för ensamkommande barn och unga i Sverige. Den tillfälliga utlänningslag som infördes i Sverige 2016 (SFS 2016:752) innebär att möjligheterna att beviljas uppehållstillstånd har begränsats och att uppehållstillstånd, nu som regel ska vara tillfälliga under 1–3 år. Därefter kan ansökan om förlängning göras. Efter år 2015 har handläggningstiderna varit långa. Tolkningen av gymnasielagen och den tillfälliga gymnasielagen har diskuterats. Allt detta har bland annat enligt Röda korset bidragit till en fortsatt osäkerhet under lång tid för en stor grupp ensamkommande barn och unga [107].

Rapporten understryker att behovet av tillgång till stöd och vägledning från vuxna inte är mindre bland ensamkommande barn och unga som anländer i högre ålder. En del studier pekar mot att äldre ensamkommande barn på flykt har en sämre psykisk hälsa än barn som är yngre vid ankomsten till mottagarlandet [23]. Detta skulle teoretiskt kunna ha samband med barnets psykosociala utveckling där man kan tänka sig att yngre barn är mer skyddade. Det finns dock ingen forskning som har bekräftat den hypotesen. Studier talar snarare för att detta skulle kunna ha samband med att yngre ensamkommande barn och unga har tillgång till fler vuxna och mer stödinsatser [25,108]. Sammantaget saknas det således vetenskapligt underlag för hypotesen att äldre ensamkommande har ett mindre behov av vuxenstöd.

Sedan 2016 har en ny boendeform införts i Sverige, så kallade stödboenden (för barn och unga i åldersgruppen 16–20 år), med mindre tillgång till personal jämfört med HVB-hemmen. I många kommuner förlorar ensamkommande som fyllt eller räknas upp i ålder till 18 år bostad och stöd från socialtjänsten [5]. Ansvaret för de ensamkommande unga som fyllt 18 år och som fått avslag på sin asylansökan, däribland de som kan vara aktuella för den nya gymnasielagen, är oklart [109]. Sammantaget innebär det att samhällets stöd minskat för ensamkommande över 16 år. Rapporten visar betydelsen av att såväl socialtjänst som hälso- och sjukvård kan skapa förtroendefulla relationer med ensamkommande barn och unga för att

de ska vara beredda att använda sig av de stödsystem som finns. För detta kan det finnas organisatoriska hinder. Ett par svenska studier visar exempelvis att socialsekreterare ser sin egen roll i förhållande till barnen främst som indirekt genom att bevaka att andra aktörer gör vad de ska, samt att organisatoriska och institutionella förutsättningar i arbetet med de ensamkommande barnen begränsar deras möjligheter att ge de insatser som de ser behov av [89,93]. Vissa socialsekreterare menar att ramarna för arbetet på olika sätt tvingar fram en särbehandling av ensamkommande barn och ungdomar i förhållande till övriga barn och unga i den sociala barnavården genom att de organisatoriska förutsättningarna begränsar möjligheten att leva upp till de lagar och riktlinjer som gäller för barn i samhällsvård [89]. Medan rapporten pekar på stora individuella variationer i ensamkommande barns och ungas upplevelser, hälsosituation och behov så visar andra studier att socialsekreterare uppfattar utbudet av insatser som snävt och att det råder brist på mer kvalificerade boende- och behandlingsalternativ [89].

Den systematiska översikten understryker också betydelsen av relationer med jämnåriga, inte minst från mottagarsamhället, men att en del strukturer på olika nivåer motverkar detta. Segregation, såväl vad gäller boende som skola, begränsar möjligheterna till naturliga kontaktytor med ungdomar med rötter i mottagarsamhället. Begränsade organisatoriska eller ekonomiska möjligheter att delta i fritidsaktiviteter likaså. Organisationen av undervisning för nyanlända kan ytterligare motverka kontakt med majoritetsbefolkningens ungdomar, till exempel om all undervisning förläggs till särskilda introduktionsklasser som kan ligga i separata delar av skolan. Rapporten lyfter behovet av fler mötesplatser där ensamkommande barn och unga kan möta jämnåriga från mottagarlandet. Sådana finns i varierande omfattning idag, men är ofta organiserade av frivilliga krafter. Sådana arenor skulle kunna ha betydelse för språkinläring, social integrering och välmående.

När det gäller skolan så saknas idag en gemensam nationell struktur för arbetet med nyanlända barn och unga. Skolforskning visar att det är vanligt att nyanlända barn och unga går lång tid i separata introduktionsklasser utan att komma in i vanliga skolklasser [110]. Såväl denna rapport som annan forskning beskriver att negativa förväntningar bland lärare och en underskattning av nyanländas skolförmåga är vanligt [96]. Fokus är inte sällan på brister snarare än på elevens resurser och styrkor och detta riskerar att negativt påverka studie- och yrkesval. Vår rapport innehåller också studier som lyfter fram strukturella faktorer som kan inverka på studie- och yrkesval, till exempel åldersgränser för studiestöd eller

tillgång till gymnasieskolan. Den tillfälliga gymnasielagen liksom de tillfälliga uppehållstillstånden påverkar sannolikt studie- och yrkesval eftersom yrkesutbildning med jobb möjlighet kan vara en bättre strategi för att få permanent uppehållstillstånd, även för ensamkommande barn och unga med andra utbildningsambitioner. Svenska studier kring betydelsen av sådana faktorer för just ensamkommande barn saknas dock. Vår rapport visar att ensamkommande barn och unga kan ha höga ambitioner när det gäller studier, yrkesutbildning och introduktion. Vuxnas stöd och uppmuntran liksom vuxnas råd kring studie- och yrkesval är viktiga stödjande faktorer i översikten och understryker inte minst studie- och yrkesvägledarnas viktiga roll.

Socialtjänsten har ett stort ansvar för det praktiska stödet till ensamkommande barn och unga. Ovan har skillnader diskuterats mellan vad som framkommer i översikten och hur det ser ut i praxis. Problemen handlar delvis om hur olika lagstiftningar och mål hamnar i konflikt med varandra och det kan bidra till att svåra etiska avvägningar kan krävas av enskilda socialsekreterare. Det är angeläget att det finns ett tydligt stöd kring vilket handlingsutrymme socialtjänsten har i förhållande till målkonflikter och oklara rättslägen samt etiska riktlinjer kring hur sådana situationer kan hanteras. Ansvaret för de ensamkommande unga som fyllt 18 år och som fått avslag på sin asylansökan i alla instanser, däribland de som kan vara aktuella för den nya gymnasielagen, är oklart [109].

Översikten belyser också vikten av att socialtjänsten vid placeringar av ensamkommande barn och unga särskilt kan behöva ta hänsyn till de relationer som boendet erbjuder – både till vuxna och jämnåriga, samt att särskild försiktighet bör iaktas när det gäller att placera flickor i gruppboenden tillsammans med pojkar.

Vår rapport pekar också på att stödinsatser till ensamkommande barn och unga kan behöva ta hänsyn till barnens och de ungas existentiella behov av att få ihop tidigare erfarenheter med nuet och framtiden. Det är viktigt - inte minst för de vuxna som ska ge stöd i barnens vardagsmiljöer – att inte ha ett ensidigt fokus på att barnen ska bli ”svenska”, utan att stötta dem i frågor om identitet, tillhörigheter och meningsskapande i förhållande till tidigare erfarenheter och i transnationella kontakter. Det kan exempelvis handla om behov av att upprätthålla kunskaper i sitt modersmål vid sidan av svenskan och relationer till anhöriga utanför Sverige, att få stöd i att förhålla sig till olika kulturer men också i att skapa nya gemenskaper och att kunna se en meningsfull framtid.

Från hälso- och sjukvården har behovet av förbättrade kunskaper, inte minst om symtom på och behandling av trauma, framhållits. Sannolikt behövs förbättrad kunskap också om ensamkommande barn och unga, deras situation och behov liksom om bemötande. Både barn- och ungdomspsykiatri och vuxenpsykiatri tvingas prioritera av resursskäl. Utan stöd av vuxna är det svårt för ensamkommande barn och unga att komma in i vårdorganisationen. Det förekommer att just asylsökande barn och unga avvisas av olika skäl, eller har svårt att få sina vårdbehov tillgodosedda, exempelvis då de fyller 18 år eller räknas upp i ålder. Det kan betyda att prioriteringen inte sker utifrån behovet av vård i enlighet med Hälso- och sjukvårdslagen och att effekten kan bli en diskriminering. Rapporten visar att ensamkommande barn och unga kan ha en stor skepsis till hälso- och sjukvården, särskilt till psykiatri. Andra har positiva erfarenheter. Många vill inte tala och påminnas om traumatiska minnen, särskilt inte med främmande personer och många uppfattar psykisk ohälsa som stigmatiserande. En sannolikt viktig synpunkt som framkommer är behovet att hälso- och sjukvården arbetar med att skapa tillit.

Sist men inte minst är en fråga av ytterst stor vikt för många ensamkommande barn och unga längtan efter att kunna återförenas med familjemedlemmar. Forskningsöversikten visar hur saknad efter liksom oro och ansvar för familjemedlemmar präglar tillvaron för många ensamkommande barn och unga. Den tillfälliga utlänningslagen som begränsar möjligheten till familjeåterförening påverkar ensamkommande barn och unga att kunna återförenas med föräldrar och syskon.

Kunskapsluckor och behov av framtida forskning

En slutsats av denna rapport är att det finns ett behov av fler studier av hög kvalitet som stöd i bedömningen av olika typer av interventioner och stödinsatser. Ett förbättrat vetenskapligt underlag skulle kunna göra det möjligt att individualisera stödet till ensamkommande barn och unga. För att få säkrare kunskap om effekterna av olika stödinsatser behövs systematiska uppföljningar och utvärderingar, med så säkra metoder som praktiska förutsättningar och forskningsetiska begränsningar tillåter. Några exempel på specifika forskningsområden kan nämnas:

- Uppföljande longitudinella kohortstudier för att utvärdera betydelsen av post-migrationsfaktorer såväl i den nära vardagsmiljön, på strukturell nivå och på samhällsnivå

- Kontrollerade studier för att utvärdera specifika insatser, exempelvis anpassat boendestöd, anpassad hälso- och sjukvård, anpassade behandlingsinsatser
- Stödinsatser för yngre ensamkommande barn relaterat till ålder och psykosocial utveckling
- Ensamkommande flickors särskilda situation och behov av stöd
- Hur tillgodoses behoven hos ensamkommande med specifika behov, till exempel barn och unga med funktionsvariationer eller ensamkommande HBTQ-ungdomar?
- Forskning kring stödinsatser för ensamkommande barn och unga i särskilt utsatta situationer, till exempel som har ett missbruk, lever som gatubarn eller utsatts för trafficking.

8. Projektgrupp, externa granskare, råd och nämnd

Projektgrupp

Sakkunniga

Henry Ascher

Professor, Avdelningen för samhällsmedicin och folkhälsa vid Institutionen för medicin, Sahlgrenska Akademin vid Göteborgs universitet, samt FoU-enheten och Flyktingbarnteamet, Angereds Närsjukhus

Åsa Backlund

Filosofie doktor i socialt arbete samt universitetslektor med inriktning mot barn och unga, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet

Titti Mattsson

Professor, Juridiska fakulteten, Lunds universitet

Christian Munthe

Professor i praktisk filosofi, Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet

SBU

Pernilla Östlund (projektledare)

Göran Bertilsson (biträdande projektledare)

Gunilla Fahlström (biträdande projektledare)

Kickan Håkanson (projektadministratör)

Ann Kristine Jonsson (informationsspecialist)

Knut Sundell (biträdande projektledare)

Externa granskare

SBU anlitar externa granskare till sina rapporter. De har kommit med värdefulla kommentarer, som i hög grad bidragit till att förbättra rapporten. I slutversionen av rapporten har SBU dock inte kunnat tillgodose alla ändrings- eller tilläggsförslag från de externa granskarna, bland annat därför att de inte alltid varit samstämmiga. De externa granskarna står därför inte nödvändigtvis bakom samtliga slutsatser eller andra texter i rapporten.

Externa granskare har varit:

Marianne Cederblad

Professor emerita, barn- och ungdomspsykiatri, Lunds universitet

Ketil Eide

PhD, sociolog, Institutt for helse-, sosial- og velferdsvag, Universitetet i Sørøst-Norge

Lotti Ryberg Welander

Universitetslektor, juridik, hälsa och samhälle, Malmö universitet

Bindningar och jäv

Sakkunniga och granskare har i enlighet med SBU:s krav inlämnat deklARATION rörande bindningar och jäv. Dessa dokument finns tillgängliga på SBU:s kansli. SBU har bedömt att de förhållanden som redovisas där är förenliga med krav på saklighet och opartiskhet. I arbetet med att relevans- och kvalitetsgranska studier bedömde de sakkunniga experterna inte artiklar där de själva var medförfattare eller på annat sätt jäviga.

SBU:s nämnd och vetenskapliga råd tillkommer.

9. Ordförklaringar och förkortning

Bias	Systematiska fel i en undersökning som innebär att undersökningens resultat blir otillförlitligt
Evidens	Något som bedöms tyda på att ett visst förhållande gäller (av latinets <i>evidentia</i> – tydlighet). I termen evidensbaserad praktik är evidens det sammanvägda resultat av systematiskt insamlade och kvalitetsgranskade vetenskapliga observationer, vilka ska uppfylla bestämda krav på tillförlitlighet så att de sammantaget kan anses utgöra bästa tillgängliga bevis i en viss fråga
Evidensstyrka	Evidensstyrkan är en bedömning av hur starkt det sammanlagda vetenskapliga underlaget är för att besvara en viss fråga på ett tillförlitligt sätt. SBU tillämpar det internationellt utarbetade evidensgraderingssystemet GRADE. För varje effektmått utgår man i den sammanlagda bedömningen från förekomsten av försvagande eller förstärkande faktorer (påverkansfaktorer), det vill säga studiekvalitet, samstämmighet, överförbarhet, effektstorlek, precision i data, risk för publikationsbias och andra aspekter, till exempel dos–respons samband
Exklusionskriterier	Omständigheter som förhindrar en person att delta i en undersökning, eller att en viss studie inte tas med i en systematisk granskning. Dessa kriterier ska vara angivna i undersökningens protokoll. Exempel: om endast tonåringar ska studeras exkluderas barn under 13 år. Termen används även vid metaanalys och systematisk översikt och avser då omständigheter som gör att resultaten från en viss studie inte kan tas med
Familjehem	Tidigare kallat fosterhem. Familj som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn och ungdomar för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt
HVB	Hem för vård eller boende. Institution för heldygnsvistelse som inkluderar vård eller behandling. Verksamheten bedrivs yrkesmässigt
Implementera	Införa, igångsätta
Inklusionskriterium	Betingelser som ska uppfyllas för att en person ska kunna tillfrågas att delta i en undersökning. Kriterierna kan gälla viss problematik, åldersgrupp med mera. Att informerat samtycke getts är ett obligatoriskt inklusionskriterium. Deltagande i undersökningen kräver dessutom att inget av exklusionskriterierna finns. Termen inklusionskriterium används även vid metaanalys och systematisk

översikt och avser då vilka villkor som en publicerad undersökning ska uppfylla för att dess data ska accepteras i analysen

Insats	Medveten åtgärd för att åstadkomma en förändring och som syftar till att uppnå ett visst mål (t.ex. förebygga psykiska eller sociala problem) för en definierad population. Insatser sammanfattas i form av en skriftlig eller muntlig överförbar kunskap och görs tillgängliga genom utbildning, undervisning, handledning eller självstudier
Institutionsvård	Institutionsvård bedrivs på institution med professionella behandlare. Vården bedrivs i grupp. Teoretisk grund och metodik för behandling varierar. Graden av frihet för den placerade varierar från att det på särskilda ungdomshem finns låsta avdelningar till att den placerade ungdomen har stor rörelsefrihet i HVB
Internaliseringssymtom	Inåtvända symtom, psykisk ohälsa som upplevs inom individen såsom ångest, depression och självmordstankar
Intervention	Insats
Jämförelsegrupp	Kontrollgrupp
Klinisk	Benämning på allt löpande arbete och all forskning som ska diagnostisera, förebygga och behandla problem eller ohälsa och som utförs i kontakt med de personer det gäller
Kontrollerad studie	Experimentell studie där insatsgrupp och jämförelsegrupp följs över tid. En kontrollerad studie kan vara randomiserad eller icke-randomiserad
Kontrollgrupp	Den deltagargrupp i en klinisk prövning som endera får överksam insats (ofta placebo), en annan insats, standardbehandling eller får vänta på att få insatsen till ett senare tillfälle
Metaanalys	Statistisk sammanvägning av resultat från flera studier. En metod att göra en samlad bedömning av ett antal jämförande undersökningar genom att statistiskt sammanföra deras resultat. Metaanalysen redovisar samtliga delresultat i form av ett resultatmått (t.ex. SDM) med tillhörande konfidensintervall. De summerade resultatmått ger en uppfattning om huruvida publikationerna visat att en insats är bättre än en annan
Population	Grupp personer som har något gemensamt, till exempel alla barn i Sverige som är placerade i ett familjehem. En utvärdering utförs i regel på ett urval ur en population, till exempel de barn i familjehem som har fyllt 15 år, inte bor alltför långt bort,

accepterar att delta i undersökningen och uppfyller dennas inklusions- och exklusionskriterier. En sådan urvalsgrupp kan också kallas en (studie)population.

Precision	Noggrannhet
Randomisering	Slumpmässig fördelning av deltagarna mellan grupperna i en undersökning. Randomisering ger det bästa skyddet mot selektionsbias
Randomiserad kontrollerad studie	Experimentell studie med slumpvis fördelning av individer mellan försöks- och kontrollgrupper och aktiv behandling. Genom randomiseringen minskar risken att studiegrupperna skiljer sig åt före studiens start. Randomiseringen fördelar okända störfaktorer (confounders) lika mellan grupperna
Signifikant	Statistiskt mått på om en observation beror på slump eller inte
Särskilt ungdomshem	Även kallad paragraf 12-hem. Ett tillfälligt boende för ungdomar med psykisk ohälsa, missbruk och kriminalitet, som behöver stå under särskild uppsikt. Verksamheten bedrivs av Statens institutionsstyrelse, SiS. Beslut om placering på ett särskilt ungdomshem tas av kommunens socialnämnd enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Sedan 1999 tar särskilda ungdomshem även emot ungdomar i åldern 15 till 17 år som dömts till slutna ungdomsvård
Systematisk översikt	En systematisk översikt är en strukturerad metod som används för att identifiera, välja ut, bedöma och sammanfatta forskning avseende en tydlig och avgränsad fråga. Ambitionen är att så systematiskt och transparent som möjligt väga samman forskningsresultat från alla kända och relevanta primärstudier som håller acceptabel vetenskaplig kvalitet. De uttömmande anspråken medför att den systematiska översikten är ett levande dokument som ska revideras regelbundet. Arbetet genomförs i enlighet med ett protokoll där samtliga arbetsmoment har specificerats i förväg
Utfallsmått	Aspekter av en persons kliniska och funktionella status som mäts inom ramen för en effektutvärdering och som fungerar som kriterium för att värdera insatsens effekter, till exempel hur stor andel som inom viss tid återfallit i brottslighet

10. Referenser

1. Eide K. Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv. Universitetet i Bergen, 2005;ISBN 8230800634, 9788230800638
2. UNHCR TURA. Global Trends. Forced displacements in 2017. <http://www.unhcr.org/globaltrends2017/> 2017.
3. UNHCR TURA. Global Trends. Forced in displacement 2015. <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html> 2015.
4. UNICEF. A child is a child. Protecting children on the move from violence, abuse and exploitation. 2017.
5. Socialstyrelsen. Kunskapscentrum för ensamkommande barn. Delredovisning 2018. Artikelnummer: 2018-6-29. <https://www.socialstyrelsen.se/publikationer2018/2018-6-29>.
6. Migrationsverket. Statistik. Antal asylsökande - aktuell statistik. <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik.html> 2018.
7. SCB. Statistikdatabasen. <http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/?rxid=ed2d4ff5-99f4-4a97-b68f-aded7f4f804b> 2018.
8. Ayotte W. Separated children coming to Western Europe : why they travel and how they arrive. London, Save the Children (September 1, 2000).
9. Hedlund D. Ensamkommande barn och ungdomar. En introduktion till samhällskontext, forskning och ramverk. Gleerups 2018;Artikelnummer: 40697103. Upplaga 1.
10. Nordens V. Samhällets mottagande av ensamkommande barn i Norden. En kartläggning. Författare och projektledare Anna Gärdegård. <https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2017/10/Samhc3a4llets20mottagande20av20ensamkommande20i20Norden.pdf> 2017. Stockholm, Sverige och Helsingfors, Finland.
11. Thomas S, Thomas S, Bhugra D, Nafees B. 'I was running away from death'- the pre-flight experiences of unaccompanied asylum seeking children in the UK. *Child Care Health Dev* 2004;30:113-122.
12. UNICEF. Harrowing Journeys. Children and Youth on the move across the Mediterranean Sea, at risk of trafficking and exploitation. 2017.
13. Eide K. Barn i bevegelse: Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger Telemark: Høgskolen i Telemark, Avdeling for helse- og sosialfag 2000, ISBN 82-7206-185-6.
14. Backlund Å ER, von Greiff K, Åkerlund EM. Ensam och flyktingbarn - barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige. Forskningsrapport 2012:1 mellan FoU-Södertörn, FoU-Nordost och FoU-Nordväst. <https://fou-sodertorn.se/wp-content/uploads/2016/09/Rapport-nr-1-2012.pdf>.
15. Chase E, Knight A, Statham J. The emotional well-being of unaccompanied young people seeking asylum in the UK. British Association for Adoption & Fostering (BAAF) 2008. ISBN 1905664508, 9781905664504
16. Hopkins P, Hill M. Pre-flight experiences and migration stories: the accounts of unaccompanied asylum-seeking children. *Children's Geographies* 2008;6:257-268.
17. Mostad P, Tamsen F. Error Rates for Unvalidated Medical Age Assessment Procedures. arXiv:1805.02941 [stat.AP] 2018. <https://arxiv.org/pdf/1805.02941.pdf>.
18. Hjern A, Ascher H, Vervliet M, Derluyn I. Identification: Age and identity assessment. In: Bhabha J, Kanics J, Senovilla Hernández D, editors. Research handbook on child migration. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd 2018 (in print). p. 281-93. 2018.
19. Europe Co. Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration. Strasbourg 2017.

<https://rm.coe.int/age-assessment-council-of-europe-member-states-policies-procedures-and/168074b723>.

20. Migrationsverket. Om nya gymnasielagen. <https://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Kommuner/Om-nya-gymnasielagen.html>, 2018.
21. Wernesjö U. Unaccompanied asylum-seeking children: Whose perspective? *Childhood* 2011;19:495-507.
22. Jakobsen M, Broekaert E, Derluyn I, Heir T, Vervliet M, Meyer Demott MA. The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scand J Psychol* 2014;55:33-37.
23. Bean T, Spinhoven P, Broekaert E, Derluyn I, Eurelings-Bontekoe E. Comparing psychological distress, traumatic stress reactions, and experiences of unaccompanied refugee minors with experiences of adolescents accompanied by parents. *J Nerv Ment Dis* 2007;195:288-97.
24. Broekaert E, Derluyn I, Mels C. Mental health problems in separated refugee adolescents. *J Adolesc Health* 2009;44:291-7.
25. Hodes M, Jagdev D, Chandra N, Cunniff A. Risk and resilience for psychological distress amongst unaccompanied asylum seeking adolescents. *J Child Psychol Psychiatry* 2008;49:723-32.
26. Jakobsen M, Heir T, Demott MAM. Prevalence of psychiatric disorders among unaccompanied asylum-seeking adolescents in Norway. *Clin Pract and Epidemiol Ment Health* 2014;10:53-8.
27. Hjern A, Angel B. Organized violence and mental health of refugee children in exile: a six-year follow-up. *Acta Paediatr* 2000;89:722-727.
28. Montgomery E. Long-term effects of organized violence on young Middle Eastern refugees' mental health. *Soc Sci Med* 2008;67:1596-1603.
29. Fazel M, Reed RV, Panter-Brick C, Stein A. Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *Lancet* 2012;379:266-82.
30. Laban K. Impact of a long asylum procedure on health in Iraqi asylum seekers in the Netherlands; an epidemiological study. *Eur Psychiatry* 2009;24:71.
31. Derluyn I, Broekaert E. Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethn Health* 2007;12:141-162.
32. Wadensjö E, Çelikaksoy A. Ensamkommande barn och ungas väg in i det svenska samhället. Stockholm: Delegationen för migrationsstudier, s. 83. Delmi rapport; 2018:3. ISBN: 978-91-88021-29-8.
33. Vervliet M, De Mol J, Broekaert E, Derluyn I. 'That I live, that's because of her': intersectionality as framework for unaccompanied refugee mothers. *Br J Soc Work* 2014;44:2023-2041.
34. Çelikaksoy A, Wadensjö, E Refugee youth in Sweden who arrived as unaccompanied minors and separated children. *J of Refugee Studies* 2017;30:530-553.
35. SBU. Insatser för bättre psykisk och fysisk hälsa hos familjehemsplacerade barn. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU); 2017. SBU-rapport nr 265. ISBN 978-91-88437-07-5.
36. Socialstyrelsen. Vård och omsorg för asylsökand och andra flyktingar. <https://www.socialstyrelsen.se/vardochomsorgforasylsokandemedflera>.
37. Socialstyrelsen. Senaste version av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:11) om hälsoundersökning av asylsökande m.fl. <http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2011-11>.
38. SBU. Utvärdering av metoder i hälso- och sjukvården. En handbok, 2 uppl. Stockholm 2014. <http://www.sbu.se/metodbok>

39. WHO. Constitution of the world health organization. <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1> 1946.
40. Borenstein M, Hedges LV, Higgins J, Rothstein H. Introduction to Meta-Analysis. John Wiley & Sons Ltd 2009;ISBN 139780470057247.
41. Graneheim UH, Lundman B. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Educ Today* 2004;24:105-12.
42. Sandelowski M. Focus on research methods-whatever happened to qualitative description? *Res Nurs Health* 2000;23:334-40.
43. Guyatt GH, Oxman AD, Vist GE, Kunz R, Falck-Ytter Y, Alonso-Coello P, et al. GRADE: an emerging consensus on rating quality of evidence and strength of recommendations. *BMJ* 2008;336:924-6.
44. Patient and Citizen Involvement. <http://www.htai.org/interest-groups/patient-and-citizen-involvement/pcig-home.html>.
45. Sandman L, Heintz, E., Hultcrantz, M., Jacobson, S., Lintamo, L., Levi, R., Munthe, C, Tranaeus, S, Östlund, P. Etiska aspekter på åtgärder inom hälso- och sjukvården. En vägledning för att identifiera relevanta etiska frågor. SBU:s Metodbok, bilaga 9. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering 2014.
46. Sarkadi A, Adahl K, Stenvall E, Ssegonja R, Batti H, Gavra P, et al. Teaching Recovery Techniques: evaluation of a group intervention for unaccompanied refugee minors with symptoms of PTSD in Sweden. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 2018;27:467-479.
47. Yule W, Dyregrov A, Raundalen M, Smith P. Children and war: the work of the Children and War Foundation. *Eur J Psychotraumatol* 2013;4: 10.3402/ejpt.v4i0.18424. .
48. https://cordis.europa.eu/project/rcn/212677_en.html. 2018.
49. Malmsten J, et al. Unaccompanied children living in transitional houses – voices from Sweden. *International Journal of Migration Health and Social Care* 2014;10:18-35.
50. Söderqvist Å. Leaving Care with “Cultural Baggage”: The Development of an Identity within a Transnational Space. *Australian Social Work* 2014;67:39-54.
51. Thommessen S, Corcoran P, Todd B. Experiences of arriving to Sweden as an unaccompanied asylum-seeking minor from Afghanistan: An interpretative phenomenological analysis. *Psychology of Violence* 2015;5:374-83.
52. Wernesjö U. Landing in a rural village : Home and belonging from the perspectives of unaccompanied young refugees. *Identities. Global studies in culture and power* 2015;22:451-467.
53. Kaukko M, Wernesjö U. Belonging and participation in liminality: Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood* 2017;24:7-20.
54. Oppedal B, Guribye E, Kroger J. Vocational identity development among unaccompanied refugee minors. *Int J Intercult Relat* 2017.
55. Pastoor LdW. Reconceptualising refugee education: exploring the diverse learning contexts of unaccompanied young refugees upon resettlement. *Intercultural Education* 2017;28:143-164.
56. Pastoor LdW. The mediational role of schools in supporting psychosocial transitions among unaccompanied young refugees upon resettlement in Norway. *International Journal of Educational Development* 2015;41:245-254.
57. Ní Raghallaigh M, Sirriyeh A. The negotiation of culture in foster care placements for separated refugee and asylum seeking young people in Ireland and England. *Childhood* 2015;22:263-277.
58. Luster T, Saltarelli AJ, Rana M, Qin DB, Bates L, Burdick K, et al. The experiences of Sudanese unaccompanied minors in foster care. *J Fam Psychol* 2009;23:386-395.

59. Luster T, Qin D, Bates L, Rana M, Lee JA. Successful Adaptation among Sudanese Unaccompanied Minors: Perspectives of Youth and Foster Parents. *Childhood* 2010;17:197-211.
60. Rana M, Qin DB, Bates L, Luster T, Saltarelli A. Factors related to educational resilience among Sudanese unaccompanied minors. *Teachers College Record* 2011;113:2080-2114.
61. Qin DB, Saltarelli A, Rana M, Bates L, Lee JA, Johnson DJ. 'My culture helps me make good decisions': Cultural adaptation of Sudanese refugee emerging adults. *J Adolesc Res* 2015;30:213-243.
62. Sutton V, Robbins, I, Senior, V, Gordon, S, et a. A qualitative study exploring refugee minors' personal accounts of post-traumatic growth and positive change processes in adapting to life in the UK. *Diversity in Health and Social Care* 2006;3:77-88.
63. Majumder P, O'Reilly M, Karim K, Vostanis P. 'This doctor, I not trust him, I'm not safe': The perceptions of mental health and services by unaccompanied refugee adolescents. *Int J Soc Psychiatry* 2015;61:129-136.
64. Devenney K. Pathway planning with unaccompanied young people leaving care: Biographical narratives of past, present, and future. *Child Fam Soc Work* 2017;22:1313-1321.
65. Groark C, Sclare I, Raval H. Understanding the experiences and emotional needs of unaccompanied asylum-seeking adolescents in the UK. *Clin Child Psychol Psychiatry* 2011;16:421-442.
66. Chase E. Security and subjective wellbeing: The experiences of unaccompanied young people seeking asylum in the UK. *Sociology of Health & Illness* 2013;35:858-872.
67. Connolly H. Seeing the Relationship between the UNCRC and the Asylum System through the Eyes of Unaccompanied Asylum Seeking Children and Young People. *Int J Child. Rts* 2015;23:52-77.
68. Goodman JH. Coping with trauma and hardship among unaccompanied refugee youths from Sudan. *Qualitative Health Research* 2004;14:1177-1196 20p.
69. Ní Raghallaigh M. Religion in the Lives of Unaccompanied Minors: An Available and Compelling Coping Resource. *Br J Soc Work* 2011;41:539-556.
70. Sirriyeh A. Hosting strangers: hospitality and family practices in fostering unaccompanied refugee young people. *Child Fam Social Work* 2013;18:5-14.
71. Bates L, Baird D, Johnson DJ, Lee RE, Luster T, Rehagen C. Sudanese refugee youth in foster care: the 'lost boys' in America. *Child Welfare* 2005;84:631-648.
72. Mels C, Derluyn I, Broekaert E. Social support in unaccompanied asylum-seeking boys: a case study. *Child Care Health Dev* 2008;34:757-762.
73. Kohli R CH, Warman A. Food and its meaning for asylum seeking children and young people in foster care. *Child Geogr* 2010;8:233-245.
74. Connolly H. 'For a while out of orbit': listening to what unaccompanied asylum-seeking/refugee children in the UK say about their rights and experiences in private foster care. *Adoption and Fostering* 2014;38:331-345.
75. Sinha S, Uppal S, Pryce A. 'I had to cry': exploring sexual health with young separated asylum seekers in East London. *Divers Equal Health Care* 2008;5:101-111.
76. UNICEF. Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter. UNICEF Sverige, Stockholm 1989. <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#full>.
77. Munthe C, Hartvigsson, T. Etiska aspekter på att lyssna på barn i familjehem: Mål, komplikationer och konflikter. Stockholm: Socialstyrelsen 2015. Artikelnummer: 2015-1-15. ISBN: 978-91-7555-265-1.
78. Sallnäs M, Wiklund, S, Lagerlöf, H. Samhällsvårdade barn, gate-keeping och forskning. *Socialvetenskaplig tidskrift nr 2* 2010;2:152-169.

79. Socialstyrelsen. Hälso- och sjukvård och tandvård till asylsökande och nyanlända. 2016;Artikelnummer: 2016-10-13.
80. Mikkelsen J WK. De förlorade barnen. Natur & Kultur. Upplaga 1. ISBN: 9789127134324 2013.
81. London AJ. Equipoise in Research: Integrating Ethics and Science in Human Research. JAMA 2017;317:525-526.
82. Herz M, Lalander, P. Being alone or becoming lonely? The complexity of portraying 'unaccompanied children' as being alone in Sweden. Journal of Youth Studies 2017;20:1062-1076.
83. Jakobsen M, Meyer DeMott MA, Wentzel-Larsen T, Heir T. The impact of the asylum process on mental health: a longitudinal study of unaccompanied refugee minors in Norway. BMJ Open 2017;7:e015157.
84. Momartin S, Steel, Z, Coello, M, Aroche, J, Silove, DM, Brooks, R. A comparison of the mental health of refugees with temporary versus permanent protection visas. Med J Aust 2006;185:357-61.
85. Hagström A, Hollander, Anna-Clara, Mittendorfer-Rutz E. Kartläggning av självskadebeteende, suicidförsök, suicid och annan dödlighet bland ensamkommande barn och unga. Avdelningen för försäkringsmedicin. Institutionen för klinisk neurovetenskap. Institutionen för folkhälsovetenskap. Karolinska Institutet 2018;ISBN 978-91-7676-052-9.
86. Çelikaksoy A, Wadensjö, E Ensamkommande barns och ungas väg in i det svenska samhället. Stockholm: Delmi, Delegationen för Migrationsstudier, Regeringskansliet. 2018.
87. Andersson H, Ascher H, Björnberg U, Eastmond M. Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande. Centrum för Europaforskning 2010;Geson Hylte Tryck, 2010. ISBN: 978-91-89608-28-3, ISBN: 978-91-85721-84-9
88. Ungar M. Resilience, trauma, context, and culture. Trauma, violence, & abuse;14:255-266.
89. Backlund Å, Eriksson R, von Greiff K, Nyberg, Åkerlund EM. Ensamkommande barn och ungdomar - ett longitudinellt perspektiv. Stockholm: FoU Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn 2014.
90. Ascher H, Melander L. Asylsökande barns tankar om hälsa. In: Andersson H, Ascher H, Björnberg U, Eastmond M, editors. Mellan det förflutna och framtiden Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande. Göteborg: Göteborgs universitet, Centrum för Europaforskning. 2010:207-42.
91. Gustafsson K, Fioretos, I, Norström, E. Tolkade möten : Tolkningens betydelse för rättssäkerhet och integration. Studentlitteratur AB, ISBN9789144090344 2014.
92. Svendsen S, Berg, B, Paulsen, V, Garvik, M, Valenta, M. Kunnskapsoppsummering om enslige mindreåriga asylsökare og flyktninger. <https://www.imdi.no/om-imdi/rapporter/2018/kunnskapsoppsummering-om-enslige-mindrearige-asylsokere-og-flyktninger/> 2018.
93. Backlund Å. Stöd till ensamkommande barn och ungdomar – perspektiv och erfarenheter. t. Stockholm: FoU Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn 2018.
94. Vinnerljung B, Berlin, M, Hjern, A. Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn. Social Rapport 2010. Socialstyrelsen. Stockholm, Socialstyrelsen: 227-266 2010.
95. Kia-Keating M, Ellis BH. Belonging and connection to school in resettlement: young refugees, school belonging, and psychosocial adjustment. Clin Child Psychol Psychiatry 2007;12:29-43.
96. Tørslev M, Rothe Børsh AS. Refugee and immigrant children's right to education. A Comparative Analysis of Education Policies targeting Immigrant Children in the Nordic Countries. CAGE Policy Report 2. Köpenhamn 2017.

97. Johansson H, Höjer, I, Hill, M. Young People from a Public Care Background and their Pathways to Education - Final report from the Swedish part of the YIPPEE project. 2011.
98. Jackson S, Cameron C. Leaving care: Looking ahead and aiming higher. *Children & youth services review* 2012;34:1107-1114.
99. Wigg U. Att bryta upp och börja om – berättelser om flyktingkap, skolgång och identitet. Linköping: Linköpings universitet. 2008.
100. Stretmo L, Melander C. Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp. Göteborg: FoU i Väst/GR 2013.
101. Skoog V. Barn som flyttas i offentlig regi: En studie av förekomst och upplevelser av instabil samhällsvård för barn. (PhD dissertation). <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-68307>, 2013; Umeå universitet, Umeå.
102. ”De kan alltid hitta mej”. Studie om människohandel och utsatta barngruppers livsvillkor. Länsstyrelsen i Stockholm. Rapport 2018:3. Stockholm.
103. Demazure G, Gaultier, S, Pinsault, N. Dealing with difference: a scoping review of psychotherapeutic interventions with unaccompanied refugee minors. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 2017.
104. Eriksson M, Ghazinour, M, Hanberger, A, Isaksson, J, Wimelius ME. Utvärdering av insatser för ensamkommande barn och ungdomar i Umeå 2012-2013: Slutrapport. Umeå Centre for Evaluation Research 2012-2013.
105. Kohli R. Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review* 2011;20:311-23.
106. Laban CJ, Gernaat H, Komproe IH, Schreuders BA, De Long JT. Impact of long asylum procedure on the prevalence of psychiatric disorders in Iraqi asylum seekers in The Netherlands. *J Nerv Ment Dis* 2004;192:843-51.
107. Röda Korset. Humanitära konsekvenser av den tillfälliga utlänningslagen. 2018.
108. Wade J, Mitchell, F, Baylis, G. Unaccompanied asylum seeking children. The response of social work services. BAAF Adoption & Fostering. 2005.
109. Sveriges Kommuner och Landsting. Ny möjlighet till uppehållstillstånd – några frågor och svar om regelverket, kommunens skyldigheter och statlig ersättning m.m. <https://skl.se/download/18.5b5fec901643e92dc33ec15b/1530881252490/18-02982-1%20Ny%20möjlighet%20till%20uppehållstillstånd%20-%20PM%20den%206%20juli%202018.pdf> 2018.
110. Bunar N. Nyanlända och lärande – en forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan. Stockholm: Swedish Research Council 2010.